

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Zuzana Andreska

**Společné jmění manželů – iluze nebo realita?
System příspěvkového hospodaření očima žen**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Mgr. Ľubica Kobová, MA, PhD.**

Praha 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. května 2018

Zuzana Andreska

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Lubici Kobové, MA, PhD. za inspiraci, podporu a zpětnou vazbu, kterou mi v průběhu psaní poskytovala. Zároveň bych ráda poděkovala Doc. JUDr. PhDr. Janu Wintrovi, Ph.D. a JUDr. PhDr. Marku Antošovi, LL.M., Ph.D. za organizaci výjezdních seminářů ústavního práva, které ve mně vzbudily zájem o akademické psaní.

V neposlední řadě bych ráda poděkovala své rodině za její podporu a respekt k mému pracovnímu vytížení.

Obsah

Úvod.....	1
1. Teoretická část	4
1.1 Kořeny konvenčního modelu rodiny v současné společnosti	4
1.1.1 Sféra veřejná a sféra soukromá.....	4
1.1.2 Zneviditelněná péče	6
1.1.2.1 Uznání	6
1.1.2.2 Distribuce	8
1.2 Právní úprava rodinných financí	10
1.2.1 Model odděleného majetku (1811 – 1949).....	11
1.2.2 Zákonné společenství majetkové (1949 – 1990)	13
1.2.3 Liberalizace manželského majetkového práva (1991 do současnosti).....	15
1.3 Ekonomie rodiny	18
1.3.1 Domácnost jako firma?.....	18
1.3.2 Sdílení financí v rámci rodiny	21
1.3.3 Modely alokace příjmů a výdajů v rodině	23
2. Empirická část.....	27
2.1 Metodologie	27
2.1.1 Feministický výzkum	27
2.1.2 Předmět zkoumání a výzkumná otázka	28
2.1.3 Metoda hloubkového feministického rozhovoru a její limity	29
2.1.4 Výzkumný vzorek.....	31
2.1.5 Sběr dat	32
2.1.6 Zpracování dat	33
2.1.7 Medailonky narátorek.....	33
2.2 Analýza.....	37

2.2.1	Nevyjednané modely	37
2.2.2	„Logická“ stěhování	40
2.2.3	Mýtus rodičovské dovolené	43
2.2.4	Přechod od systému odděleného hospodaření k hospodaření příspěvkovému.....	45
2.2.5	Speciální peníze	50
2.2.5.1	Speciální peníze v režimu odděleného hospodaření	50
2.2.5.2	Rodičovský příspěvek jako příklad speciálních peněz	53
2.2.5.3	Speciální peníze v režimu příspěvkového hospodaření	56
2.2.6	Kontrola v rámci příspěvkového modelu i nad jeho rámec.....	58
2.2.6.1	Projevy kontroly.....	60
2.2.6.2	Důsledky kontroly.....	66
2.2.7	Symbolický význam svatby	72
2.2.8	Závěr analýzy - příspěvkový model v kostce	74
2.3	Diskuze.....	75
	Závěr.....	80
	Literatura	82
	Přílohy	87
1.	Text informovaného souhlasu	87
2.	Seznam otevřených tematických kódů	88
3.	Vzorek kódovací knihy	90

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá otázkou ekonomické autonomie žen v manželství ve světle právního institutu společného jmění manželů. Tato práce se dotýká otázky vztahu reprodukční a produktivní práce v dnešní společnosti a dopadem tohoto vztahu na ekonomickou autonomii žen. Pomocí feministických hloubkových rozhovorů je zkoumán fenomén příspěvkového hospodaření, který souvisí s odchodem žen z trhu práce. Cílem práce je přispět ke zvyšování ekonomické autonomie žen odkrytím způsobů vzniku, udržování a racionalizace systému příspěvkového hospodaření. Přínos práce spočívá v proniknutí do fungování příspěvkového systému, který se vyznačuje kontrolou muže nad rodinnými financemi, čímž se odchyluje od imperativu solidarity mezi manžely zakotveného v institutu společného jmění manželů. Závěrem práce tedy je, že předpoklad rodiny jako solidární instituce fungující na principu altruismu je projevem přehlížení mocenských vztahů v rodině. Důsledkem tohoto zjištění je nutnost řešit ekonomickou autonomii žen na úrovni celospolečenské, nikoliv rodinné, a to skrze kulturní a ekonomické zrovnoprávnění reprodukční a produktivní práce.

Klíčová slova

Společné jmění manželů, příspěvkový systém, ekonomie rodiny, ekonomická autonomie, gender, feminismus

Abstract

This diploma thesis concerns the issue of economic autonomy of women in marriage in light of the legal institute of community property. The thesis touches upon the relationship between reproductive and productive labour in today's society and its impact on economic autonomy of women. Using the method of feminist in-depth interview, the author analyses the phenomena of allowance system, which is related to the women's exit from the labour market. The aim of the thesis is to contribute to the economic autonomy of women through uncovering of mechanisms of the emergence, sustaining and rationalisation of the allowance system. The thesis' contribution stems from its analysis of the functioning of allowance system, which is specific for the control men have over family finances. As such, the allowance system deviates from the imperative of solidarity between spouses, which is legally embedded in the institute of community property. The conclusion of the thesis is that the perception of family as a solidary institution which functions on the basis of altruism is an example of ignorance of power hierarchy within families. As a result of this conclusion, it is necessary to solve economic autonomy of women on the level of the society as a whole, not on the family level, by making reproductive and productive labour equal both culturally and economically.

Key words

Community property, allowance system, family economics, economic autonomy, gender, feminism

Úvod¹

V otázce ekonomické autonomie² žen již česká společnost ušla dlouhou cestu. Práce za mzdu, jakožto hlavní zdroj příjmů, je pro většinu žen dnes již samozřejmostí, stejně jako právo svými příjmy disponovat. Zatímco do roku 1949 žena se vstupem do manželství o toto právo fakticky přicházela, dnes má na základě právního institutu *společné jmění manželů* (dále jen „SJM“) formální garanci, že nejen to, co nabyde ona, ale i to, co nabyde v průběhu manželství její manžel, náleží jim oběma (§ 708, 709 zákona č. 89/2012 Sb. občanského zákoníku, dále jen „NOZ“). Lze tedy shrnout, že nejenže právo již ženám nezakazuje produktivní práci, ale také uvnitř manželství skrze imperativ solidarity mezi manžely zohledňuje práci reprodukční.

Ponecháme-li stranou této práce znepokojivá fakta o reálných možnostech žen, obzvláště pak matek, získat spravedlivou mzdu za svou práci na trhu práce (Bičáková, Kališková, 2015; Pytlíková, 2015 aj.), musíme přijmout, že ani SJM, jakožto ochranný mechanismus kompenzace výkonu reprodukční práce (žen), se v praxi neprojevuje jako zcela funkční. Výzkumy ukazují, že pouze 67 % osob (mužů i žen) považuje svoje příjmy za příjmy rodiny (ČSÚ, 2012), přičemž vstup do manželství v tomto pocitu nehraje roli. Nadto nevíme, zda uváděné vnímání vlastních příjmů jako peněz „společných“ fakticky znamená rovnocennou *kontrolu a správu* (Pahl, 1983) příjmů domácnosti ze strany obou partnerů.

Co je z hlediska proměn ekonomické autonomie v průběhu života žen klíčové, je fakt, že zatímco manželství samotné se pro míru solidarity mezi manželi nejeví příliš relevantní, významnou roli hraje přítomnost dětí v domácnosti (Chaloupková, 2006: 976). S přítomností dětí v rodině koreluje odchod ženy z trhu práce, pokles jejích příjmů a naopak nárůst jejích výdajů. Jednou ze strategií, kterou páry v takové situaci přijímají, je

¹ Tento výstup vznikl v rámci projektu Specifického vysokoškolského výzkumu 2017 – 2019, č. 260361, s názvem „Právní vědomí: pojem, formování, účinky se zvláštním zřetelem k působení Listiny základních práv Evropské unie na právní vědomí v České republice“, řešeného na Právnické fakultě Univerzity Karlovy.

² Ekonomickou autonomii chápu jako jednu z podmínek autonomie osobní, která spočívá v možnosti žít takový život, jaký si člověk vybere (Friedman, 2000: 216). Jelikož lidská autonomie v absolutním slova smyslu je do velké míry mýtem (Fineman, 2000), míru autonomie žen posuzuji relativně, a to, pro účely této práce, ve vztahu k autonomii mužů.

přechod do systému příspěvkového hospodaření (Pahl, 1983). V tomto modelu muž, jakožto živitel rodiny, zasílá ženě místo či nad rámec jejich nízkých příjmů měsíční finanční příspěvek. Tímto způsobem se však solidarita živitele může skrze ekonomickou závislost ženy proměnit v kontrolu a výkon moci nad ní (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 90).

Vycházejíc z tradice feministické kritiky práva usiluji tímto výzkumem o narovnání mocensky podřízeného postavení žen (skrze právo) (Chamallas, 2013: xxii). Abych byla schopna navrhnout možná řešení, nejdříve skrze analýzu příspěvkového hospodaření identifikuji a popíši podřízené ekonomické postavení žen v manželství. V odpovědi na svou výzkumnou otázku chci odhalit, za jakých okolností příspěvkový model v rodině vznikne, jakými mechanismy je pak udržován a jak je racionalizován (Dalton, 1993: 32).

V první části práce se pokusím teoreticky ukotvit zkoumaný fenomén, tedy systém příspěvkového hospodaření, a zasadit ho do širšího kontextu, v němž vzniká a funguje. Teoretická část mé diplomové práce je rozdělena do tří kapitol. V kapitole první ([Kořeny konvenčního modelu rodiny v současné společnosti](#)) se věnuji kořenům ekonomicky marginalizovaného postavení žen. To je důsledkem hierarchického vnímání produktivní a reprodukční práce, které zrcadlí vztah sféry veřejné a sféry soukromé. V rámci této kapitoly se budu detailněji zabývat fenoménem reprodukční práce jakožto činnosti asociované s femininitou, která je stavěna do opozice ke konceptu práce produktivní jakožto sféry maskulinní. V kapitole druhé ([Právní úprava rodinných financí](#)) osvětlím, jak právo v průběhu doby reflektuje a normativně určuje postavení mužů a žen v rodině, ale i ve společnosti. Učiním tak prostřednictvím představení vývoje a současné podoby právní úpravy konceptu společného jmění manželů (dále jen „SJM“). V kapitole třetí ([Ekonomie rodiny](#)) provedu syntézu předchozích dvou kapitol spočívající v nabídnutí vhledu do ekonomie rodiny v praxi.

Druhá část této práce je věnována mému kvalitativnímu výzkumu fenoménu příspěvkového hospodaření. Ten zkoumám skrze hloubkové feministické rozhovory. V první kapitole osvětlím metodologii mého výzkumu. Ve druhé kapitole se budu věnovat analýze sesbíraných dat. V rámci hledání odpovědi na mou výzkumnou otázku vyvrátím několik mýtů, které otázku rodinných financí opřádají (role svatby a explicitního vyjednávání ve vztahu). Zároveň vysvětlím, jak příspěvkový model funguje, jaké jsou jeho

projevy a jaké důsledky má na autonomii osob v manželství. Neopomenu též strategie, jimiž se ženy se svým znevýhodněným postavením v rámci zkoumaného modelu se svou situací vypořádávají. V kapitole třetí pak zasadím výsledky svého výzkumu do širšího teoretického rámce a navrhnou možná řešení nad rámec právní úpravy SJM.

1. Teoretická část

1.1 Kořeny konvenčního modelu rodiny v současné společnosti

Konvenční model rodiny³ i v dnešní době, kdy jsou muži a ženy formálně zrovnoprávněni, sestává z muže, hlavy rodiny, který je hlavním živitelem, a ženy, která je hlavní pečovatelkou. Tento model je označován jako neotradiční, popř. tzv. *model pracující ženy-matky bez kariérových ambicí* (Čermáková, 2000). Navzdory tomu, že životní biografie lidí se různí, neotradiční model, neboli model živitele a pečovatelky, setrvává jako jakýsi mravní ideál, ovlivňující představy o rolích mužů a žen ve společnosti. Z této představy pak pramení právě zkoumaný *model příspěvkového hospodaření*. V této kapitole představím ideové kořeny konvenčního modelu rodiny a nastíním jeho dopady na postavení žen ve společnosti.

1.1.1 Sféra veřejná a sféra soukromá

Společenská realita kolem nás je konstruována jako celek tvořený ze dvou sfér – sféry veřejné a sféry soukromé. Jasně oddělení sféry veřejné, ve které jedinec vstupuje do interakce se státem jakožto občan/ka, a sféry soukromé, spočívající v intimní oblasti rodiny, kam by stát neměl zasahovat, tvoří základ liberálního státu (MacKinnon, 1991: 193). Tradiční státoprávní teorie společenské smlouvy ze 17. a 18. století, které tvoří ideové základy dnešního moderního státu, komplexně postihují záležitosti sféry veřejné. Upravují dělbu moci, základní práva osob a spolu s tím možnosti a hlavně limity vstupování státu do soukromých záležitostí jednotlivců. To vše s cílem udržovat státní mocí přirozenou svobodu a rovnost občanů, kteří pomyslnou společenskou smlouvu uzavřeli (Pateman, 1988: 2). Jak ovšem upozorňuje MacKinnon (1991: 181), feminismus nezná teorii státu, ale teorii moci.

To, co teorie společenské smlouvy opomíjejí, jsou záležitosti sféry soukromé, které jsou vnímány jako politicky irelevantní (Pateman, 1988: 3). Otázky rodiny, manželství, péče

³ Hovořím-li v této práci o rodině, jedná se o heterosexuální pár vychovávající alespoň jedno nezletilé dítě ve společné domácnosti. Slovo rodina a domácnost užívám záměnně. Více k této otázce viz kapitola 2.1 [Metodologie](#).

o druhé nebo vykonávání domácích prací jsou zneviditelněny, navzdory tomu, že sféra soukromá a sféra veřejná jsou v realitě úzce propojené a dění ve sféře soukromé podmiňuje jednání ve sféře veřejné (Fraser, 2016: 101). Osobní otázky tak snadno přesahují hranice sféry soukromé (MacKinnon, 1991: 194). Jak upozorňuje Pateman, tyto záležitosti jsou upraveny tzv. *sexuální smlouvou* (Pateman, 1988), která je jakousi potlačenou dimenzí společenské smlouvy (Pateman, 1988: ix) zakládající patriarchální genderový řád společnosti (Pateman, 1988: 1). V rámci sexuální smlouvy jsou mužům a ženám přiděleny odlišné role, které jsou definovány právě pomocí ideálu sféry veřejné a sféry soukromé. Zatímco muži dominují veřejnému prostoru, zastávají roli živitele, produkují zdroje, ženy jsou primárně odpovědné za reprodukivní práci, která není odměňována v penězích (Gerbery, 2010: 50). Významy, které jsou jednotlivým sférám přisuzovány, stojí v hierarchickém postavení, tak jako stojí maskulinita nad femininitou nebo racionalita nad emocionalitou (Beauvoir, 1967: 11).

Ideál striktního oddělení sféry veřejné od sféry soukromé je ve společnosti silně ukotven a reprodukován v instituci rodiny (Havelková, 1995: 26), konkrétně pak v modelu tzv. *rodiny měšťanské*. Ten se v českém prostředí zrodil jako model uspořádání středostavovských vrstev v souvislosti s industrializací a urbanizací, v jejichž důsledku se muži zaměřili na práci na trhu práce a ženy na práci v domácnosti. V důsledku byl pak měšťanský model rodiny, který se postupně prosadil jako ideál na všech úrovních společnosti, postaven na rigidním vymezení muže coby živitele a ženy coby pečovatelky (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 15). Měšťanská rodina se tak stala v průběhu 19. a 20. století rodinou konvenční, která byla složena z muže, hlavy rodiny, a na něm závislých osob, jimiž nebyly jenom děti, ale i manželka (Zachorowska-Mazurkiewicz, 2010: 34). Za vrchol uplatnění tohoto modelu v praxi jsou v západních kapitalistických společnostech považována 50. léta 20. století (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 41), tedy období státně organizovaného kapitalismu, ve kterém se předpokládalo, že mzda muže tvoří tzv. *mzdu rodinnou*, tedy jediný příjem celé rodiny (Fraser, 2016: 104). Ideál měšťanské rodiny ovšem přetrvává dodnes, nejčastěji v podobě *modelu pracující ženy-*

matky bez kariérových ambicí (Čermáková, 2000) v rámci tzv. *dvoupříjmové rodiny*⁴ (Fraser, 2016: 104).

1.1.2 Zneviditelněná péče

To, co činí model měšťanské rodiny, resp. ideál živitele a pečovatelky, z feministické perspektivy kontroverzním, je symbolické i ekonomické znehodnocení aktivit odehrávajících se ve sféře soukromé. Chápeme-li spravedlnost, v tomto případě v podobě rovnosti žen a mužů, jako otázku *distribuce* a *uznání* (Fraser, 1994), role pečovatelky (resp. osoby, jejíž doménou je sféra soukromá) nepřináší ženám spravedlivé postavení ve vztahu k mužům v ani jedné z daných oblastí.

1.1.2.1 Uznání

Otázka neuznání péče za plnohodnotnou placenou práci úzce souvisí právě se vznikem ideálu měšťanské rodiny, resp. procesem industrializace a vznikem trhu práce a jeho obsazením převážně muži. Jelikož různé druhy produktů, do té doby vyráběných v domácnosti, začaly být vyráběny v továrnách, kde pracovali ve větší míře muži, nastal chaos v dosavadních představách o „mužských“⁵ a „ženských“ činnostech (Zachorowska-Mazurkiewicz, 2010: 34). Na druhou stranu nelze paušálně říci, že na trh práce vstoupili pouze muži, zatímco se ženy (jako homogenní skupina) nadále věnovaly práci v domácnosti, neboť na přelomu 18. a 19. století si ženy a děti z nižších sociálních vrstev zajišťovaly obživu též prací mimo domácnost. Nicméně jejich mzdy byly nižší než mzdy mužů, kteří se pohybovali na trhu práce déle, ve větší četnosti a v zaměstnáních, která měla větší tradici reprezentace sebe jako mocenské skupiny (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 17). Zachování pracovních míst a vyšších mezd mužů (skrze vyloučení žen z části trhu práce) pak bylo dodatečně racionalizováno odkazem na ochranu ženské „přirozenosti“ spočívající v péči vykonávané ve sféře soukromé, zatímco mužům měla být vlastní právě práce mimo domov. Údajná ženská přirozená potřeba péče tak dostala zákonnou ochranu,

⁴ *Dvoupříjmovou rodinu* nelze zaměňovat s *dvoukariérovým manželstvím* (Možný, 1999: 159), jehož stěžejním kamenem je práce na profesním vzestupu obou manželů, zatímco dvoupříjmový model spočívá pouze ve faktu, že oba manželé mají placené zaměstnání.

⁵ Uvozovky užívám, abych indikovala, že daný jev považuji za sociálně konstruovaný, nikoliv za takový ze své přirozenosti.

nicméně zatímco práce na trhu, tzv. produktivní práce, byla odměňována mzdou, odměnou za reprodukční aktivity měla být jen láska a hodnoty (Fraser, 2016: 102, 104). V souladu s touto logikou muži jakožto živitelé potřebovali vyšší mzdy a dostatek pracovních míst, aby své „neproduktivní“ členy rodiny uživil (Folbre, 1994: 96). Tímto způsobem byl model měšťanské rodiny zpětně racionalizován a utužován (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 16).

Měšťanský model rodiny tak s sebou přinesl ideu, že zatímco aktivity mimo domácnost jsou výkonem produktivní práce, činnosti vykonávané v domácnosti, reprodukční práce, jsou jakousi samozřejmostí vyplývající z ženské přirozené tužby pečovat. Folbre (1994) ve svém textu o ženách v anglické společnosti příznačně poukazuje na to, jak ženy postupně přestaly být chápány jako pracovní síla, přestože náplň jejich každodenní práce zůstala prakticky beze změny. Zatímco ještě v roce 1861 byly v Anglii ženy, jejichž náplní práce byla péče o rodinu, chápány jako výkonná pracovní síla, okolo roku 1900 už byly v rámci sčítání lidu brány jako osoby závislé, což je postavilo na roveň dětí či starých a nemohoucích. Na slovenském území sice v roce 1930 proběhly pokusy o statistické zachycení ženské pracovní síly v domácnostech, jako tzv. „*přednostek domácností, které vykonávají domácí práce samy, bez dalších námezdních sil*“ (Tišliar, 2011: 346), jednalo se však o jednorázový jev. Postupně byly ženy věnující se práci v domácnosti coby kategorie vymazány ze sčítání lidu a tak i z veřejného zájmu úplně (Folbre, 1994: 95).

Přehlížení péče je paradoxní s ohledem na to, že každý člen společnosti je v určité fázi života závislý na péči druhých - ať už v dětství, v nemoci či ve stáří (Fineman, 2000: 18). Nejen jednotlivci, ale i společnost jako celek, tak jak ji známe, je závislá na péči, resp. reprodukční práci. Ta zahrnuje rození a vychovávání dětí, péči o přátele a členy rodiny, udržování domácností a komunit, jakož i udržování kontaktů obecně (Fraser, 2016: 99). Navzdory tomu, že péče vyžaduje konkrétní schopnosti, dovednosti a znalosti (Zachorowska-Mazurkiewicz, 2010: 35), očekává se, že ženy jsou jí schopny automaticky, bez potřeby studia nebo praxe, která je běžně vyžadována pro práci na trhu práce. Na základě ideálu měšťanské rodiny, v rámci níž je striktně oddělena práce produktivní a reprodukční, se přehlíží, že „ženská“ reprodukční práce je činností, která vyžaduje čas, často celých 24 hodin denně, je fyzicky i psychicky náročná a zahrnuje i stres (Zachorowska-Mazurkiewicz, 2010: 35).

Současná kapitalistická společnost je podmíněna existencí nukleární rodiny nesoucí primární odpovědnost za výkon péče (Fraser, 2016; Fineman, 2000). Jedná se o tzv. *předpokládanou formu rodiny* (Fineman, 2000: 14), která vychází z ideálu rodiny měšťanské se striktní dělbou rolí v rodině. Taková rodina nese primární odpovědnost za zajištění reproduktivní práce, resp. ekonomické a strukturální podmínky pro její výkon. V důsledku delegace péče na rodinu, do sféry soukromé, mimo trh a společnost, není péče odměňována mzdou. Je tedy přesnější říci, že osoba, která v rámci rodiny zajišťuje péči, je nucena zajistit si ekonomické a strukturální podmínky v rámci rodiny nebo jinde tak, aby byla schopna péči za celou rodinu zajišťovat (Fineman, 2000: 22). To osobu pečující dostává do pozice tzv. *odvozené závislosti*. Primárně závislou osobou je ta, která je závislá na péči; odvozeně závislá je pak osoba pečující, která je závislá na ekonomické a strukturální podpoře druhých (Fineman, 2000: 20, 21). Na konceptu předpokládané rodiny je stěžejní její genderový rozměr. Stav odvozené závislosti není univerzální zkušeností, nýbrž zkušeností, kterou ve své životní trajektorii typicky zažívají ženy. Odvozená závislost však nevyplývá z jejich biologické podstaty, nýbrž z ideologií patriarchy a kapitalismu, které formují společenské struktury (Fineman, 2000: 21). Tyto struktury stanovují hranice možného a hranice svobodné volby jednotlivců.

1.1.2.2 Distribuce

Přehlížení společenské potřeby péče má jasné implikace s ohledem na distributivní spravedlnost ve společnosti. Esencialistická rétorika spočívající v prezentaci péče jako přirozené součásti ženské identity, resp. jako výraz lásky matky, dcery či partnerky, s sebou nese očekávání, že péče bude vykonávána nejen bez patřičného společenského uznání, ale i bez odpovídající finanční odměny (Gerbery, 2010: 50).

Nestejně hodnocení práce v domácnosti a na trhu práce opět souvisí s chápáním pojmu práce. Jak upozorňuje Michalitsch (2010), práce se v kapitalistické společnosti definuje v závislosti od zhodnocování kapitálu. Jelikož ke zhodnocování kapitálu dochází pouze, je-li práce vykonávána za finanční odměnu (tedy na trhu práce), práce vykonávaná „zdarma“ mimo trh není uznávána jako práce (Zachorowska-Mazurkiewicz, 2010: 34). Jedná se o jakousi definici kruhem - práce je to, co zhodnocuje kapitál, ten je ale zhodnocován jen na trhu práce, a tudíž jiné aktivity než na trhu práce nemohou být finančně odměňovány.

Řešení pro individuální ekonomické postavení jednotlivých žen spočívá v jejich vstupu na trh práce a odstranění bariér jejich plnému zapojení do pracovního procesu. Fakt, že ženy, stejně jako všichni lidé, mají právo pracovat (čl. 26 odst. 3, zákona č. 2/1993 Sb., Listiny základních práv a svobod) a většina z nich tak i činí (mj. kvůli ekonomické neudržitelnosti modelu jednopříjmové rodiny), je výdobytkem předchozích vln feminismu a socialistického ideálu emancipace (Jechová, 2012: 189). Výkon reprodukční práce se však bohužel s účastí na trhu práce často vylučuje. Přestože mnohé pečující osoby zároveň pracují, většina zaměstnání není kompatibilní se skutečností, že pracující lidé mají povinnosti vyplývající se vztahů závislosti ve společnosti. Pravidla trhu práce obecně předpokládají, že lidé, kteří pracují za mzdu, jsou nezávislí a autonomní jedinci, jejichž hlavním, popř. jediným závazkem je závazek vůči zaměstnavateli (Fineman, 2000: 21). To znamená, že lidé, kteří vykonávají péči, mají horší pozici na trhu práce a jsou uvrhnuti do stavu odvozené závislosti. Zároveň jsou často nuceni kloubit povinnosti produktivní a reprodukční práce, která tak v jejich životě představuje druhou směnu (Hochschild, Machung, 2003).

Odvozená závislost pečujících osob má dopady na jejich osobní autonomii. Jedná se zejména o otázku osobní nezávislosti (Michalitsch, 2010: 21), ať již ve formě nezávislosti na jiných lidech coby zdrojích (personalizovaných) peněz nebo nezávislosti ekonomické ve smyslu možnosti koupit si to, po čem toužím (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 144). Je zajímavé, že muži dle výzkumů otázku vztahu peněz a nezávislosti ve vztahu nijak netematizují, a to ani v případě, kdy muž neplní roli hlavního živitele. Zdá se, že ekonomická nezávislost mužů je z titulu jejich tradičně živitelské role považována za něco daného, zatímco ženami musí být ekonomická nezávislost aktivně získána (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 41). Pocit nezávislosti ze strany mužů je ovšem ve skutečnosti zdánlivý, neboť jejich ekonomická pozice je závislá na výkonu péče ostatních osob a jím podmíněná.

Výše (či vůbec existence) finančních příjmů z nepersonalizovaných zdrojů (mzda nebo příjem ze sociálního systému) (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 144), neovlivňuje jen přístup ke zdrojům, ale je i kritériem přiřazování sociálního statusu a mocenského postavení v rámci rodiny. Jak upozorňuje Pahl (1983: 238), ve společnosti, kde jsou peníze zdrojem moci, a příjmy a majetek jsou hlavním prostředkem vyjádření moci, vzájemné ekonomické postavení manželů se musí nutně odrazit v jejich vztahu. S tímto závěrem se shodují i poznatky českého výzkumu o živitelství, ve kterém se ukázalo, že v rámci konvenčního

modelu mužského žitlivství, vycházejícího z ideálu měšťanské rodiny, přes veškerou dosavadní emancipaci žen zahrnuje prvky kontroly ze strany muže. „*Otec v pozici hlavního živitele si někdy osobuje právo kontrolovat účty a finanční útratu ze strany ženy, projevuje tendenci zlehčovat přínos ženy do společného rozpočtu a snaží se kontrolovat i ty oblasti rodinného života, které v tradiční optice bývají považovány výlučně za sféru ženské kompetence, jakou je zejména péče o děti a domácí práce*“ (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 89). Nadto i v menšinovém modelu ženského žitlivství, které je pokládáno za něco přechodného a nenormálního (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 136), je rozhodovací pozice žen omezena. „*(Ž)enám peníze nelegitimizují přímo jejich výlučnou rozhodovací a mocenskou pozici v rodině, zatímco mužům zde ‚nárok‘ na moc a rozhodování nezaniká,*“ (Tichenor, 2005: 202, cit. podle Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 136).

Vzájemná provázanost ekonomického postavení na trhu práce a v domácnosti vytváří začarovaný kruh, v rámci něhož je v důsledku patriarchálních norem od žen očekáván výkon péče, která jim zároveň znemožňuje aktivní účast na trhu práce, což vede k jejich ekonomické závislosti, která ve výsledku ústí v delegaci péče právě na jejich osobu. Zároveň nejen jejich osobní ekonomické postavení, ale i ekonomické potřeby rodiny jako celku v současné kapitalistické společnosti vedou k tomu, že oba partneři musejí pracovat na trhu práce v duchu *dvoupříjmového modelu rodiny* (Fraser, 2016: 104). Tento model v české společnosti přetrvává již z dob státního socialismu, kdy v rámci tzv. *ekonomiky nedostatku* nebyla většina rodin schopna zajistit potřeby svých členů pomocí jediného příjmu (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 24). Ženy tak vykonávají jak produktivní, tak reprodukční práci, a to bez dostatečného uznání a nároku na spravedlivou odměnu, což vede k omezování jejich ekonomické autonomie.

1.2 Právní úprava rodinných financí

Odvozená závislost pečujících osob je v rámci rodinného života řešena právním institutem *společného jmění manželů*. Ten za splnění předpokladu, že lidé opravdu žijí v tzv. *předpokládané formě rodiny* (Fineman, 2000: 14) a jsou sezdáni, funguje jako mechanismus přerozdělování příjmů (a závazků) v rodině, který má zajistit stejnou životní úroveň všem členům rodiny. V této kapitole představím tento institut vycházející z ideálu

měšťanské rodiny, resp. rodiny fungující v modelu rodinné mzdy, a pokusím se nastínit, jakou relevanci má v dnešní době.

V první řadě je nutné upřesnit, že institut SJM není v žádném případě samozřejmostí. V evropském kontextu existují dva základní modely uspořádání majetku manželů. První z nich je tzv. *režim odděleného (samostatného) majetku manželů* (Dvořák, 2011: 14), který fungoval na českém území od roku 1811 do roku 1949. Tento model funguje v osmi zemích Evropské unie (Klein, 2017: 3). Druhou možností je režim *manželského majetkového společenství*, který může, ale nemusí mít právní podobu českého SJM. Tento model existuje ve zbylých 19 zemích Evropské unie (Klein, 2017: 3).

České společné jmění manželů se skládá z toho, co nabyt jeden z manželů nebo čeho nabyli oba manželé společně za trvání manželství, s výjimkami, které tvoří kupř. dary nebo dědictví (viz § 709 NOZ). SJM je druhem manželského majetkového společenství omezeného, což znamená, že se vztahuje jenom na věci nabyté po dobu trvání manželství. Opakem k tomu je manželské majetkové společenství univerzální, které zahrnuje veškerý majetek manželů včetně toho, který nabyli před vznikem manželství, a které funguje v rámci Evropy pouze v Nizozemí (Dvořák, 2011: 11). V České republice tedy platí, že manželé mají ve společném jmění pouze to, co nabyli po vstupu do manželství.

1.2.1 Model odděleného majetku (1811 – 1949)

Potřeba vzniku a hlavně zákonné ochrany manželského majetkového společenství se pojí s industrializací, vstupem lidí na trh práce a s tím se pojícím ideálem měšťanské rodiny živitele a pečovatelky. Předchází, tzv. *výrobně-produkční model rodiny*, závisel primárně na samozásobitelství a byl proto považován za jedno majetkové společenství (Dvořák, 2011: 3). S nástupem industrializace byla v Rakousku v roce 1811 (v § 1233 zákona č. 946/1811 Sb. z. s., obecného zákoníku občanského, dále jen „ABGB“⁶) přijata úprava, která oddělila majetek manželů na principu zásluhovosti práce mimo domácnost. Uvážíme-li, že ideál měšťanské rodiny stojí na principu jednoho živitele a ekonomicky závislé pečovatelky, je zjevné, že tento model není s ohledem na reálný přínos domácnosti,

⁶ Používám v právní literatuře obecně používanou zkratku ABGB reflektující název zákoníku v originálním jazyce: *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*.

který spočívá nejen ve financích, ale i v péči, vůči ženě příliš spravedlivý. Tato nespravedlnost modelu odděleného majetku byla později (v souvislosti s emancipačními hnutími) interpretována jako osvoboditelský model kladoucí důraz na samostatnost žen a jejich nezávislost na mužích i v majetkových poměrech. Nicméně v praxi (konkrétně v sovětském Rusku) se ukázalo, že ženy se navzdory zákonným proklamacím nezbavily své pečovatelské funkce. Proto byla roku 1926 v Rusku úprava odděleného majetku zrušena a bylo zavedeno manželské majetkové společenství, podle něž se majetek, který nabyli manželé za trvání manželství, pokládal za společný (Dvořák, 2011: 5). Ovšem, jak již bylo řečeno, v Česku fungoval model odděleného majetku až do roku 1949.

Jistou nadějí pro spravedlivější dělbu příjmů a majetku mezi manžely byla možnost sjednat si tzv. svatební smlouvu (§ 1233-1236 ABGB), v rámci níž panovala velká flexibilita v tom, co bude do společného jmění zahrnuto, i zda bude uzavřena před vstupem do manželství nebo až v jeho průběhu. Ovšem vzniklo-li společné jmění jednou smluvně, nebylo již možné tuto smlouvu zrušit (Rouček, Sedláček, 1998: 501, 502). To mělo dvojitý dopad. Na jednu stranu nehrozilo, že v případě sporů mezi manžely manžel využije své pozice ekonomicky silnějšího a nevyloučí svou manželku z přístupu ke společnému jmění, na stranu druhou znemožňuje manželům chránit svůj majetek před případnou přílišnou hýřivostí ze strany druhého manžela. Podstatné je, že svatební smlouva nebyla míněna primárně pro účely zajištění sdílení jmění, ale pro účely případné smrti jednoho z manželů. Pakliže nešlo o smlouvu pro případ smrti, museli to manželé explicitně uvést (Rouček, Sedláček, 1998: 502).

Možnost smluvně si ukotvit vznik manželského majetkového společenství je nutné interpretovat v kontextu společenských norem tehdejší doby, které se odrážely v zásadách zakotvených v témže předpisu. Jednou z těchto základních zásad bylo postavení muže jako hlavy rodiny. *Muž je hlava rodiny. V této vlastnosti přísluší mu obzvláště právo vésti domácnost; náleží mu však také závazek, aby poskytoval manželce podle svého jmění slušnou výživu a zastupoval ji ve všech případech,* (§ 91 ABGB). S tím souviselo i podřízené postavení manželky. *„Manželka obdrží jméno mužovo a požívá práv jeho stavu. Jest povinna následovati muže do jeho bydliště, pomáhati, seč jest, v domácnosti a ve výdělku a, pokud toho vyžaduje domácí pořádek, sama plniti i dáti plniti opatření mužem učiněná.“* (§ 92 ABGB). V souladu s těmito jasně rozdělenými rodinnými, ale i společenskými rolemi bylo upraveno i právo manželky disponovat se svým majetkem.

Přestože manželé měli majetek oddělený, v případě pochybností zákon stanovil, že majetek nabyt manžel, nikoliv manželka (§ 1237 ABGB). Podobně „*pokud manželka neodporovala*“, mohl manžel spravovat veškerý její majetek, neboť platila domněnka, že správu svého jmění svěřila manželovi jako svému zákonnému zástupci (§ 1238 ABGB). Je zajímavé, že když v roce 1937 československá vláda jednala o návrhu občanského zákoníku, který měl nahradit ABGB, i předložený návrh nového zákoníku nadále obsahoval faktické podřízené postavení manželky skrze domněnku, že její majetek je svěřen ke správě jejímu manželovi (Beranová, 2014: 11). Nejen z tohoto důvodů nebyl tento návrh veřejností přijat pozitivně. Zatímco někteří kritizovali zpátečnický ráz návrhu, jiní, z řad katolíků, vnímali nově zavedenou možnost rozvodu jako riziko pro budoucnost národa (Feinberg, 2006: 52). Proces přijímání nového občanského zákoníku nakonec nebyl s ohledem na začátek 2. světové války dokončen.

Z této úpravy, která platila v Čechách dlouhých 140 let (1811-1949), lze vyvodit dva závěry. Zaprvé, navzdory formálnímu zakotvení odděleného majetku, neměla manželka v souladu se svou pečovatelskou rolí stejné příležitosti jako muž majetek nabývat. Zadruhé, i v případě, kdy manželka majetek měla či nabytla, zákon primárně pracoval s ideou, že majetek nabývá a hlavně spravuje manžel a její možnosti disponovat se svým majetkem tak byly omezené.

1.2.2 Zákonné společenství majetkové (1949 – 1990)

Změna úpravy manželského majetkového práva nastala až po válce, v roce 1949. V tomto roce byla vydělena právní úprava manželství z občanského zákoníku do speciálního zákona č. 265/1949 Sb., o právu rodinném (dále jen „ZoPR“), s tím, že je v souladu s nástupem komunistického režimu potřeba zbavit manželství smluvního charakteru a majetkových aspektů (Dvořák, 2011: 26). „*Nové manželství je dobrovolným svazkem muže a ženy, uzavřeným svobodnou vůlí, nikoli pod tlakem hospodářských úvah. Muž a žena jsou rovnoprávní v osobních i majetkových vztazích,*“ (důvodová zpráva k ZoPR, cit. podle Šešina, 2017: 15). Byl tak zaveden režim zákonného společenství majetkového (§ 22 ZoPR), tedy předobraz dnešního SJM. Tak jako dnes se jednalo o jmění, které nabyt jeden z manželů za trvání manželství, včetně závazků, s výjimkou věcí nabytých děděním nebo darem a věcí sloužících osobní potřebě či výkonu povolání jednoho z manželů. Toto zákonné pravidlo bylo zároveň možné opět smluvně upravit a uzavřít manželskou

majetkovou úmluvu (dnešní terminologií předmanželskou smlouvu), kde si společné jmění mohli upravit jinak (§ 29 ZoPR).

Na jednu stranu se může zdát, že došlo k prolomení principu odděleného majetku a zavedením zákonného společenství majetkového se automaticky zvýšil přístup ženy, resp. pečující osoby, k příjmům manžela, v realitě tomu tak ale být nemuselo. Zákonodárce sice deklaruje, že „zde odstraňuje radikálně dosavadní stav, podle něhož žena nebyla považována za způsobilou ke správě vlastního jmění a za způsobilou s ním volně nakládat“ (důvodová zpráva k ZoPR, cit. podle Šešina, 2017: 15), nicméně je otázka, nakolik tato změna byla reflektována i v praxi. Ostatně do přijetí zákona o právu rodinném platila dle ABGB domněnka nabývání i správy manželčina majetku manželem, tudíž fakticky existovalo jakési manželské majetkové společenství, které spravoval muž jako zákonem uznaná hlava rodiny. Roku 1949 tedy sice vzniká zákonné společenství majetkové, s ohledem na závěry této práce je však otázkou, jak distribuce peněz v rámci rodiny fungovala v realitě a zda ženy v manželství začaly mít rovný přístup a rozhodovací práva o společném jmění.

Faktor, který mohl alespoň symbolicky ovlivnit distribuci peněz mezi manžely, byla nově formulovaná zásada, že poskytování prostředků pro uspokojování potřeb rodiny může být vyváženo zčásti nebo zcela osobním výkonem péče o děti a společnou domácnost (§ 19 ZoPR). To znamenalo, že zákonodárce reflektoval existenci modelu pečovatelky a živitele, který nedává oběma manželům stejné šance vydělat si vlastní peníze na trhu práce. Toto ustanovení v právní úpravě majetkových manželských vztahů přetrvávalo dodnes (v § 690 NOZ). Na druhou stranu to, jak tenká hranice je mezi ochránářskými normami s emancipačním a naopak svazujícím potenciálem, ukazuje zásada, kterou přinesl nový zákon o rodině z roku 1964 (zákon č. 94/1963 Sb.), a to, že *nejčestnějším posláním ženy je mateřství*.⁷ Tato zásada, která je odrazem esencialistické rétoriky, odpovídá postupnému uvolňování ideálu emancipace pomocí práce v socialistickém Československu (Havelková, 2015: 57). Zákonné společenství majetkové tak nebylo kompenzačním nástrojem nežádoucího fenoménu ekonomické závislosti žen na mužích, ale projevem funkčního chápání manželství v duchu měšťanské rodiny, kde je muž živitelem a žena pečovatelkou.

⁷ Celé znění čl. III: Mateřství je nejčestnějším posláním ženy. Společnost poskytuje mateřství nejen svou ochranu, ale i veškerou péči, zejména hmotnou podporou matky i dětí a pomocí při jejich výchově.

Legislativní změny v roce 1964 přinesly kromě vyzdvihování mateřské role žen také novelu majetkových poměrů manželů. Zaprvé vrátily úpravu těchto otázek do nově přijatého občanského zákoníku (zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, dále jen „OZ“), a institut zákonného společenství majetkového byl přejmenován na bezpodílové spoluvlastnictví manželů. Co je ale z hlediska předložené práce významnější, byla vyloučena dosavadní možnost smluvně upravovat rozsah společného jmění (§ 39 OZ). Jedinou možností, jak se bránit případným ztrátám na majetku vlivem chování druhého manžela, bylo soudní cestou, kdy soud na základě § 148 OZ mohl zrušit bezpodílové spoluvlastnictví manželů, pakliže „*odporovalo pravidlům socialistického soužití*“. To v praxi znamenalo kupř. nevhodné nakládání s majetkem, vyhýbání se práci nebo soustavné užívání alkoholu (Dvořák, 2011: 43). Zde je patrné, že zatímco dosud jsem prezentovala existenci společného jmění jako institut chránící osobu zastávající pečovatelskou funkci a tudíž méně nebo vůbec nevydělávající, nyní vidíme možnost zrušení společného jmění jako způsob ochrany před „hýřivostí“ ze strany manžela.

1.2.3 Liberalizace manželského majetkového práva (1991 do současnosti)

Další zásadní změna manželského majetkového práva nastala až po pádu komunistického režimu, a to v roce 1991, kdy byla znovuzavedena možnost změny rozsahu a správy společného majetku, a to soudně, nikoliv smluvně u notáře (na základě §143a OZ). Od roku 1998 bylo možné uzavírat i tzv. předmanželské smlouvy u notáře. Tento způsob liberalizace úpravy manželského majetkového práva je i tak do dnešní doby předmětem kritiky pro jeho údajnou nedostatečnost. Tito kritici tvrdí, že pakliže vyloučení vzniku SJM vyžaduje aktivní jednání ve formě sepsání notářského zápisu, který je zpoplatněn, jedná se o faktickou překážku pro snoubence, kteří by si chtěli majetkové vztahy upravit odlišně od zákonného režimu SJM (Šešina, 2017: 15). Přestože uzavření sňatku je též smlouvou, jedná se o smlouvu, která zahrnuje otázku SJM implicitně a návštěva notáře tak není třeba. Pro jeho vznik není třeba explicitní projev vůle nad rámec souhlasu se vstupem do manželství. Uvážíme-li účel SJM, jímž je rovnost manželů v manželství, s kritikou nedostatečné liberalizace manželského majetkového práva se neztotožňují.

V souvislosti s kritikou současného pojetí manželského majetkového práva, v rámci něhož je SJM tzv. zákonným režimem (tedy vzniká při vstupu do manželství automaticky,

nezvolí-li si manželé smluvně jinak), proběhl veřejným prostorem návrh na jeho zrušení, resp. obrácení stávajícího modelu. V tomto případě by žádné SJM nevznikalo, nicméně mohlo by být smluveno nad rámec zákonného režimu. Místopředseda Nejvyššího soudu Roman Fiala pak navrhoval, aby manželé před uzavřením sňatku povinně navštívili nejen matriku, ale i notáře, kde by byli poučeni o možnostech úpravy manželského majetkového práva (Právo, 2016). I tato myšlenka je dle mého názoru kontroverzní a může mít dalekosáhlé dopady na postavení osob v manželství.

Na jednu stranu se v praxi ukazuje, že spolu s formálním vznikem SJM při vstupu do manželství nemusí nastat reálné sdílení finančních prostředků mezi manžely. Právní vědomí, tedy představa jednotlivců, o tom, co je po právu (vycházející z jeho představy o spravedlnosti) se tak může lišit od platného práva (Knapp, 1995: 82), které v případě SJM stanovuje požadavek ekonomické solidarity mezi manžely. V důsledku tak může být ochrana, kterou SJM poskytuje, spíše iluzorní, popř. efektivní až pro případ rozvodu. Výhodou povinné konzultace u notáře by však mohlo být zvýšení informovanosti snoubenců o jejich právech a povinnostech souvisejících se vstupem do manželství. Navzdory této výhodě se domnívám, že jde o krok nesystémový a jdoucí proti smyslu SJM. Nesystémový proto, že by se jednalo v českém právním řádu o ojediněle vstřícný krok vůči ekonomicky silnější smluvní straně. Již nyní mají snoubenci možnost ujednat si úpravu manželského majetkového práva odchylnou od zákonného režimu. Fakt, že by se díky této informační povinnosti vedoucí k menší četnosti vzniku SJM mohl snížit počet „obětí SJM“ splácejících dluhy svého manžela/manželky, dle mého názoru nevyváží ztrátu ochrany ekonomicky slabšího manžela, kterým je zpravidla žena. Ta navíc má z pozice ekonomicky slabší strany horší vyjednávací pozici v případě vyjednávání o uzavření předmanželské smlouvy.

Kromě možnosti odchýlit se od zákonného režimu SJM byla od roku 1998 i možnost požadovat po manželovi, který neplní svoji povinnost hradit náklady společné domácnosti, finanční náhradu soudní cestou (§ 19 odst. 3 OZ). Zde se opět vracíme k otázce rozporu mezi právem v zákonech a právem v praxi. Uvážíme-li, jak osobní jsou vztahy mezi manžely, je velmi nepravděpodobné, že by kupř. manželka, která je nespokojená s vyšší příspěvků na domácnost ze strany manžela, zvolila nebo vůbec mohla ze své vyjednávací pozice zvolit k vyřešení tohoto sporu soudní cestu. Ostatně i z judikatury (IV. ÚS 2254/13 ze dne 24. 9. 2013 a II. ÚS 3371/10 ze dne 10. 3. 2011) se ukazuje, že tento paragraf je

užíván (v současné době je tato otázka upravena v § 690 NOZ) až v momentě, kdy jsou manželé odloučeni, a probíhá rozvod.

Poslední změny zákonné úpravy byly zavedeny novým občanským zákoníkem (z. č. 89/2012 Sb.), který fakticky i terminologicky přebírá dosavadní úpravu, tedy společné jmění manželů. Oproti dřívějšímu je úprava manželského majetkového práva v novém občanském zákoníku velmi široká, neboť zahrnuje nově vznikající společenské situace, které dříve musely být řešeny soudně bez explicitní opory v zákoně. Novinkou je kupř. povinnost manželů vzájemně si sdělovat údaje o svých příjmech a stavu svého jmění (§ 688 NOZ), povinnosti brát při volbě svých pracovních činností na zřetel zájem rodiny (§ 689 NOZ), či možnost manžela namítnout neplatnost jednání druhého manžela vedoucího ke ztrátě obydlí (resp. rodinné domácnosti), ať už v podobě vlastnictví (§ 747 NOZ) nebo nájmu či podnájmu (§ 748). Klíčové je, že NOZ přebírá zásadu, která se poprvé objevila v zákoně o rodině (č. 265/1949 Sb.), a to, že „*(p)oskytování majetkových plnění má stejný význam jako osobní péče o rodinu a její členy*“ (§ 690 NOZ). To znamená, že i v případě, kdy ekonomicky silnější manžel nesdílí své příjmy a rozhodování o nich s druhým manželem (resp. manželkou) v průběhu manželství, soud v případě rozvodu (popř. v případě žaloby dle § 690 NOZ, viz výše) při dělení SJM přihlédne k tomu, kdo a v jaké míře přispíval společné domácnosti svým časem ve formě péče.

Po dlouhém vývoji od společné domácnosti samozásobitelské rodiny, přes oddělené majetky, je nyní v českém právním řádu zakotven režim omezeného manželského majetkového společenství v podobě tzv. společného jmění manželů (§ 708 NOZ). Zároveň ale právní řád manželům umožňuje uzavřít smlouvu, kterou SJM nevznikne, vznikne jen částečně nebo je jeho vznik odložen až k okamžiku zániku manželství. Fakt, že výchozím stavem je existence společného jmění, a lidé, kteří chtějí mít majetek oddělený, musí aktivně vystoupit a uzavřít v dané věci smlouvu, poukazuje na to, že existuje právem chráněný společenský zájem na sdílení majetku mezi manžely, který má zajišťovat rovnost manželů. To je dále podpořeno zásadou stejné životní neboli hmotné a kulturní úrovně obou manželů (§ 697 NOZ). Tato zásada zároveň zajišťuje, že i v režimu odděleného majetku, budou, resp. měli by manželé mít, alespoň srovnatelnou životní úroveň. Přestože, jak bude dále zkoumáno, realita vždy neodpovídá právu v zákonech, dle platného práva by si jeden z manželů neměl užívat vyšší životní úroveň než manžel druhý.

1.3 Ekonomie rodiny

Jak bylo vysvětleno v předchozí kapitole, české právo stanoví, že se vstupem do manželství, nevyloučí-li to snoubenci explicitně smluvně, vznikne společné jmění manželů. Zákon tak zakotvuje ideál solidarity mezi manžely, potažmo v rodině obecně, spočívající ve sdílení jak příjmů, tak závazků. To, jak je tento ideál realizován v praxi, však závisí na uspořádání v rámci jednotlivých rodin (domácností), což je předmětem této kapitoly. Samotné studium alokace financí uvnitř rodin však předchází nutnost odklonit se od tradiční perspektivy, která nazírá rodinu jako homogenní ekonomickou jednotku.

1.3.1 Domácnost jako firma?

Na problematiku ekonomie rodiny, nebo rodinných financí, lze nahlížet ze dvou perspektiv, a to z pohledu rodiny jako celku nebo z pohledu jednotlivců. Zvolená perspektiva přitom formuje otázky, které si klademe a také naše potenciální zjištění.

Konvenční perspektivou je perspektiva rodinná. Rodiny byly, a nadále jsou, pojímány jako jednotná ekonomická jednotka tvořící tzv. *domácnost* nebo výše zmíněnou *předpokládanou formu rodiny*, jakožto základní jednotku současné kapitalistické společnosti. Toto východisko se promítá jak v právu (resp. politice), tak ve vědě. Domácnosti jsou sledovány jako subjekty makroekonomických analýz, v rámci nichž tvoří základní (nejmenší) sledované jednotky. Jako by jednotlivci se vstupem do manželství i v dnešní době ztráceli subjektivitu. Jsou zkoumány rodinné výdaje, spotřební preference, jejich velikost. Motivací pro jejich zkoumání není jejich fungování jako takové, ale jejich interakce s trhem, v rámci něhož slouží jako spotřebitelé, zdroje pracovní síly pro produktivní i reprodukivní práci. Jednotlivé domácnosti jsou tedy pro ekonomii zajímavé pouze v případě, kdy nějak zasahují do sféry veřejné. Otázkou nicméně zůstává, co se odehrává uvnitř rodiny, ve sféře soukromé.

Vnímání rodin jako jedné ekonomické jednotky s sebou nese spoustu nevyřčených předpokladů o tom, jak rodina funguje směrem dovnitř. Klasická ekonomie, která přistupuje k domácnostem jako základním jednotkám své analýzy, nereflktuje to, kdo peníze vydělává, a ani to, kdo a jakým způsobem peníze utrácí, potažmo kdo a jak o těchto výdajích rozhoduje (Pahl, 1983: 240). Osobou, která předpoklady o fungování rodiny zformulovala, byl Gary Becker, který ve Spojených státech amerických 70. let 20. století

(tedy v období rozmachu modelu rodinné mzdy) založil tzv. *novou ekonomii domova s modelem altruistického živatele*.

Becker se jako první z ekonomů neoklasického mainstreamu začal podrobněji zabývat tím, co se děje uvnitř domácností. Manželství vnímal jako firmu se dvěma členy, v rámci níž manžel směňuje s manželkou peníze získané na trhu práce za péči o domácnost a děti (Becker, 1974: 11-12). Becker zároveň předpokládal, že peníze ze mzdy živatele jsou ve všech rodinách sdíleny na základě altruismu otce se sobeckými členy rodiny, jimiž měla být manželka a děti. Becker toto uspořádání považoval za funkční a rovnovážné, neboť skrze specializaci mužů na produktivní práci a žen na reprodukci měla být dosažena největší míra efektivity rodiny jako ekonomické jednotky (Zachorowska-Mazurkiewicz, 2010: 37).

Z hlediska fungování trhu práce, který je genderově horizontálně i vertikálně segregován, lze chápat, že specializace žen na reprodukční práci se Beckerovi jevila jako racionální, neboť průměrná mzda mužů byla (a stále je) vyšší než průměrná mzda žen. Na stranu druhou Becker svou esencialistickou rétorikou, v rámci níž předpokládal, že ženy jsou vhodné pro reprodukční činnosti, zatímco muži pro produktivní práci za mzdu, nerovné příležitosti na trhu práce podporoval a udržoval tak status quo. Dopouštěl se argumentace kruhem, když tvrdil, že nízké výdělky žen v placených zaměstnáních lze vnímat jako přirozený důsledek jejich rozhodnutí pečovat o domácnost, ale zároveň jejich rozhodnutí pečovat o domácnost je interpretováno jako důsledek horší možnosti výdělku (Zachorowska-Mazurkiewicz, 2010: 38). Becker tedy neuvažoval o tom, zda vedle zdánlivě racionálního fungování nabídky a poptávky v rámci domácností (které ústí v genderové rozdělení rolí v domácnosti) nejsou rozhodnutí jednotlivců formována genderovým řádem společnosti.

Kromě sporného předpokladu o univerzálně platném modelu fungování všech rodin v duchu altruismu je z feministické perspektivy neakceptovatelné Beckerovo přehlížení odlišného ekonomického, ale i společenského uznání produktivní (mužské) a reprodukční (ženské) práce. Becker tím pádem v zasetí svého pojetí manželství jako firmy zcela ignoroval podřízené postavení žen, a to nejen s ohledem na ekonomické postavení, ale i uznání a možnost sebeprezentace ve společnosti. Jak upozorňují Maříková, Křížková a Vohlídalová; situace, ve které jeden z manželů vydělává a druhý má jen minimální nebo

nepoměrně nižší příjem (*stav odvozené závislosti*), stěží reprezentuje vztah rovnosti ve smyslu komplementární reciprocity, spíše vypovídá o vztahu závislosti (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 90). Namísto představy manželského tržního ekvilibria se tak jedná o proces legitimizace kontroly vydělávajícího nad tím, kdo vlastní příjem nemá anebo ho má značně limitovaný (v podobě sociální dávky či nižšího příjmu z částečného úvazku apod.), ke snižování prestiže, významu a důležitosti osoby zabezpečující druhým péči a starost o ně (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 90).

Přínos Beckera spočívá v tom, že jako jeden z prvních ekonomů začal zkoumat ekonomii v rámci rodiny. Nicméně namísto snahy odhalit její skutečné fungování pouze představil generalizující model, který popisoval rodinu tak, aby její fungování odpovídalo představám a požadavkům fungování kapitalistické společnosti. Představa altruistické rodiny, kde je péče směřována za podíl na živitelově mzdě, legitimizuje přesun odpovědnosti za péči ze společnosti (v podobě státu) na rodiny, resp. ženy v rámci nich.

Východisko muže živitele solidárně sdílejícího svůj příjem s ostatními členy domácnosti se odráží ve společenském a právním řádu do dnešní doby. Jedním z příkladů je sleva na dani z příjmu fyzických osob, která byla do roku 2017 lingvisticky neortodoxně označena generickým femininem jako „*sleva na manželku (manžela)*“ (§ 35ba odst. 1 písm. b), zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů⁸). Nejen, že normotvůrce volbou jazykových prostředků presumuje, že primárním živitelem, který slevu uplatní, je v domácnosti muž, ale zároveň odměňuje reproduktivní práci nezaměstnané manželky navýšením mzdy manžela. Namísto přímých plateb samotné manželce, resp. osobě vykonávající reproduktivní práci, je její mzda, formou slevy na dani, zasílána manželovi. V případě, že manžel nesplňuje ideál altruistického živitele a své příjmy s manželkou nesdílí, o čemž bude pojednáno níže, tak nejenže zůstává práce v domácnosti bez odměny, ale sobecký, nikoliv altruistický žitel si svou mzdu navýší. Předpoklad altruistického živitele lze v případě manželů legitimizovat existencí SJM, které má garantovat sdílení příjmů mezi manželi. Nicméně je otázkou, zda je spravedlivé, aby ochranné opatření ve prospěch ekonomicky slabšího manžela (SJM) mu zároveň v oblasti sociální politiky bylo k tíži.

⁸ Tato formulace byla novela č. 246/2017 (s účinností od 17. srpna 2017) převedena do generického maskulina jako *sleva na manžela* bez dalšího.

Alternativou k mainstreamovému pojetí rodiny jakožto homogenní jednotky je zaujetí perspektivy jednotlivce. Tuto perspektivu razí mj. feministická ekonomie, která vychází z konstruktivismu a kritických teorií. Jejím cílem je zaprvé odhalovat skryté politické agendy uznávané ekonomické doktríny, a zadruhé otevřeně nabízet svojí vlastní ekonomickou a politickou agendu – zlepšení ekonomických podmínek žen (Zachorowska-Mazurkiewicz, 2010: 39). Jednou z cest, jak zlepšit ekonomické podmínky žen, je zabývat se důsledněji tím, co se přesně odehrává ve sféře soukromé a jaké to má ekonomické implikace. V tomto zkoumání je důležité odmítnout nejen premisu altruistického živitele, ale i ústřední myšlenku klasické ekonomie o racionalitě jedince (tzv. *homo oeconomicus*). To neznamená tvrdit, že se lidé chovají iracionálně, ale rekonceptualizovat pojem racionality jako takový. Racionalita v neoklasickém smyslu je interpretována jako čistě matematický kalkul okleštěný od jakýchkoliv jiných než ekonomických hodnot. Tzv. *vázaná racionalita*, se kterou pracuje ekonomická sociologie, resp. feministická ekonomie, pracuje s kulturními normami a sociálními strukturami, v nichž se jedinci pohybují. Tímto způsobem je možné kvalitněji a hlavně a hlavně komplexněji popsat sociální realitu (England, Folbre, 2005: 629).

1.3.2 Sdílení financí v rámci rodiny

Navzdory předpokladům klasické ekonomie o fungování domácnosti jako solidární ekonomické jednotky výzkumy ukazují, že otázka rozhodování o výdajích a obecně dělení financí v rámci manželství je velmi komplexní proces, do kterého vstupuje mnoho faktorů (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007). Ze statistik (ČSÚ, 2012) víme, že v České republice existuje minimálně třetina párů (kohabitujících i manželů), které nesdílejí své příjmy a výdaje. V této podkapitole se pokusím předesílit, co víme o ekonomii rodiny v praxi.

Jak ukazuje šetření ČSÚ, při sdílení rodinných financí je důležitější spíše délka kohabitace páru a to, zda mají děti (Chaloupková, 2006: 982), než jejich formální manželský stav. Tento fakt české právo zatím prakticky nereflektuje (kromě zařazení druha/družky mezi zákonné dědice dle § 1636, resp. § 1637 NOZ), neboť sdílení jmění je právně chráněno pouze v rámci manželství. Je tedy otázkou, jak by se měla právní úprava vyvíjet, uvážíme-li, že počet nesezdaných soužití, stejně jako počet dětí narozených mimo manželství, od 90. let 20. století neustále roste (Chaloupková, 2006: 971). Obzvláště pak v nesezdaných rodinách s dětmi, kde je zvýšená potřeba péče, je zřejmé, že jeden

z partnerů má menší příležitost vykonávat placenou práci a postrádá zákonnou garanci práva na polovinu výdělků svého partnera.

Český statistický úřad se ve svém výzkumu z roku 2012 *Domácnost pod lupou: kdo má hlavní slovo?* (ČSÚ, 2012) pokusil o genderovou analýzu nakládání s financemi v rodinách. Z dotazníkového šetření vyplynulo, že 67 % respondentů (stejnou měrou muži i ženy) pocítuje, že jejich příjem je ve skutečnosti příjmem společným, tedy rodinným.⁹ Zároveň se ukázalo, že partneři mají tendenci sdílet své příjmy tím více, čím déle spolu žijí (ČSÚ, 2012: 2). Podobné výsledky byly zjištěny v otázce společného rozhodování o výdajích partnerského páru. 65 % mužů i žen tvrdí, že rozhodují společně, ať se jedná o každodenní nákupy nebo třeba dovolené a půjčky. Pouze v oblasti nákladnějších výdajů na děti a každodenních nákupů rozhodují v případě, kdy nerozhodují partneři společně, mnohem častěji ženy (33 % žen u nákupů na děti a 63 % u každodenních nákupů) (ČSÚ, 2012: 5, 6).

Podobné procento mužů a žen (69 %) se cítí svobodně u vynakládání peněz na svoje osobní výdaje, tj. cítí, že je nemusí s partnerem konzultovat. U koho se však pocit svobody v osobních výdajích liší, jsou muži a ženy bez vlastních příjmů. Mužů bez vlastních příjmů bylo mezi všemi osobami bez vlastních příjmů jen 20 %, nicméně polovina z nich prohlásila, bez konzultace nemohou za své potřeby utráčet nikdy, zatímco u žen bez příjmů, kterých bylo z celkového počtu osob bez příjmů 80 %, tak odpovědělo jen 26 %. Tento rozdíl může být odrazem ideálu pečovatelky a živitele, který vzbuzuje v mužích pocit, že jsou odpovědní za přísun peněz do domácnosti a pakliže v této roli selhávají, nemají právo s penězi hospodařit (ČSÚ, 2012: 3). Zároveň může hrát roli fakt, že se v takovém případě bude jednat o nízkopříjmové skupiny, které často používají model rodinného hospodaření spravovaný ženou (viz následující kapitola). V tomto modelu pak sice jedna osoba, zpravidla žena, kontroluje i spravuje všechny finance, ale peníze na osobní výdaje nemá ani jeden z partnerů (Pahl, 1983: 252). S kontrolou peněz se tedy nepojí toliko moc, jako spíše odpovědnost za řádné hospodaření.

⁹ Jednalo se konkrétně o otázku: S jakou částí příjmu hospodaří partneři odděleně od společných příjmů domácnosti (ČSÚ, 2012: 1).

Výzkumy, které se prezentují jako genderové, jako právě výzkum ČSÚ (2012), sice pracují se závislou proměnnou pohlaví, ale neproblematizují již dále vhodnost užívaných metod nebo obsah otázek a jejich odlišnou interpretaci lidmi v odlišných pozicích a s odlišnými životními zkušenostmi. Konkrétně u zkoumání otázky, zda manželé sdílejí své příjmy, vnímám jako problematické různé interpretace pojmu sdílení. Jde čistě o pocit manželů, že to, co vydělají, patří celé rodině, jak sdílení interpretuje ČSÚ (2012)? Je podmínkou společný účet v bance? Spravují pak účet, ve smyslu vyúčtování, oba manželé společně? Nepřechází takováto forma sdílení v určitý mocenský souboj pomocí neustálého dohledu? Znamená tedy to, že 67 % lidí vnímá své příjmy jako příjmy rodiny to, že o tom, jak budou peníze spravovány, rozhoduje celá rodina konsenzuálně? Jak jsem již nastínila v kapitole o právní úpravě společného jmění manželů, sdílení příjmů neznamená automaticky rovný přístup k penězům a rovná rozhodovací práva. Podívejme se tedy blíže na jednotlivé modely alokace financí v domácnostech, které nám pomohou dekonstruovat otázku sdílení, resp. nesdílení peněz v rodinách.

1.3.3 Modely alokace příjmů a výdajů v rodině

Přestože víme, že skoro 70 % párů v České republice považuje své příjmy za společné, není známo, jak konkrétně své finance spravují. Výzkumy (kupř. Chaloupková, 2006) zpravidla pracují pouze se dvěma možnostmi, a to společná nebo oddělená správa financí, popř. částečně společná. Já pro účely této práce přebírám konceptualizaci Pahl (1995: 366), která navrhla čtyři modely alokace rodinných financí. Jsou to: (1) systém společných financí; (2) systém odděleného hospodaření; (3) systém příspěvkového hospodaření, který je předmětem mého výzkumu; a (4) systém rodinného hospodaření spravovaný výhradně mužem/ženou. V této kapitole představím jednotlivé modely, které poslouží jako pomůcka pro analýzu v mém výzkumu.

Předtím než se přesunu k jednotlivým modelům, představím užitečné nástroje, pomocí nichž lze rozklíčovat fungování každého z modelů. Modely navržené Pahl (1983: 244) se liší tím, kdo a jak vykonává tzv. *kontrolu, správu a rozpočtování*. V jistém smyslu tyto aktivity reprezentují různé body v proudění peněz skrze domácnost, proudění mezi vydáváním a spotřebou. *Kontrola* (control) je vykonávána primárně ve chvíli, kdy peníze vstupují do domácnosti. Souvisí s ní rozhodnutí jako, který alokační systém bude užíván v rámci domácnosti, který z partnerů bude mít finální slovo ve věci důležitých finančních

rozhodnutí, do jaké míry mají jednotlivci kontrolu nad penězi na své osobní výdaje a jaký mají přístup ke společným penězům (Pahl, 1983: 244). *Správa* (management) souvisí s realizací alokačního systému, který pár užívá. Výdaje domácnosti jsou v různých sférách – jídlo, benzin, oblečení, nájem, hypotéka, pojištění, doprava, volnočasové aktivity atd. Funkce správy se může vztahovat buď na všechny kategorie, nebo jen na některé z nich. To, čím se liší jednotlivé modely, je zpravidla správa, která se týká toho, jak jsou peníze alokovány mezi sféry výdajů (Pahl, 1983: 245). *Rozpočtování* (budgeting) souvisí s tím, jak jsou peníze utráceny v rámci jednotlivých sfér. Takže rozhodování mezi pojištěním a jídlem je správa, zatímco rozhodování mezi masem a zeleninou je rozpočtování. (Pahl, 1983: 245).

Nyní již k jednotlivým modelům.

Systém společných financí je jediný model, v rámci něhož mají oba partneři přístup opravdu ke všem příjmům všech členů rodiny (zpravidla na sdíleném účtu) a zároveň sdílí odpovědnost za správu peněz a realizaci výdajů formou rozpočtování. Manželé si mohou ze společných peněz vyjmout peníze pro vlastní (osobní) útratu. Pakliže vydělávají oba manželé a jejich osobní výdaje začnou být významnějšího charakteru, tento model může přejít do *systému odděleného hospodaření* (Pahl, 1983: 249).

Systém odděleného hospodaření naopak spočívá v naprostém oddělení příjmů i výdajů muže a ženy. Zatímco na straně příjmů je to poměrně snadno představitelné (každý z partnerů vykonává kontrolu nad penězi, které mu/jí přijdou na účet), stránka výdajová, spočívající ve správě a rozpočtování, zaslouží drobné osvětlení. Manželé si v tomto systému rozdělí sféry plateb (př. ona jídlo a domácnost, on bydlení a auto) a tyto výdaje pak platí každý z nich zvlášť. Nejedná se tedy o systém, v rámci něhož by každý platil polovinu jídla, polovinu výdajů na automobil atd. Pahl ve svém modelu ukazuje, jak se tento model proměňuje v čase, v závislosti na tom, jak se mění příjmy jednotlivých partnerů. V typické situaci, kdy muž vydělává víc než žena, model končí tak, že každý z partnerů přispívá do společného rozpočtu poměrnou částkou svého příjmu (Pahl, 1983: 248). Stěžejní je, že žádný z partnerů nemá přístup ke všem penězům. Tento model může být dle mého názoru poměrně rozšířený, neboť lidé v dnešní době mají běžně svůj vlastní bankovní účet. Tudíž navzdory datům ČSÚ, které ukazují, že 67 % osob má pocit, že jejich příjmy jsou příjmy rodiny, je možné, že reálně manželé či partneři nemají přístup

k penězům toho druhého. Pocit a reálné umístění peněz na bankovním účtu konkrétní osoby jsou dvě odlišné věci, které mohou mít v důsledku vliv na alokaci peněz v rodině.

Variací na *system odděleného hospodaření* je *system příspěvkového hospodaření*, kterému je věnován tento výzkum. System příspěvkového hospodaření, stejně jako oddělené hospodaření, spočívá v oddělení sfér výdajů mezi jednotlivé partnery. Rozdíl ovšem spočívá v pravidelném přesunu určité sumy peněz od manžela k manželce ve formě příspěvku (Pahl, 1983: 246), který má zajistit schopnost ženy hradit náklady v její oblasti výdajů. To, které sféry výdajů zajišťuje žena, je zpravidla dáno rolemi, které v rámci rodiny zastává. Tradičně se jedná o činnosti spojené s ideálem pečovatelky, tedy výdaje na jídlo a péči o děti a domácnost. Příspěvkový model se po výdajové stránce může lišit v tom, kolik oblastí výdajů má žena na starosti.

O příjmové stránce lze obecně říci, že transfer ve formě příspěvku je zapříčiněn tím, že žena buď nemá žádné vlastní příjmy, nebo jsou natolik nízké, že na zajištění svých oblastí výdajů potřebuje příspěvek od manžela. Nicméně stejně jako u ostatních modelů i tento model se vyskytuje v mnoha variantách podle toho, zda má žena kromě příspěvku i jiné příjmy a pokud ano, tak jaký je jejich původ (trh práce, sociální systém, nájem z pronajímaného bytu aj.). Jak trefně upozorňuje Zelizer, ne všechny peníze jsou si rovné (Zelizer, 1989: 343), což v praxi znamená, že původ peněz zpravidla determinuje jejich určení. Proto v případě, že manželka nemá vlastní příjmy a její jediný příjem spočívá v příspěvku od manžela, může sice s těmito penězi disponovat, ale zároveň nemít žádné peníze na své osobní výdaje (Pahl, 1983: 247). V tomto případě se pak žena nachází v postavením obdobném jako u *systemu rodinného hospodaření spravovaném ženou*, kde přestože je manželka zodpovědná za správu i rozpočtování, sama sobě nevyplácí žádné peníze na osobní výdaje, zatímco manželovi ano, a nese těžké břemeno odpovědnosti za hospodárné nakládání s penězi. Pakliže u příspěvkového modelu vydělávají oba partneři, příjem ženy nepředstavuje jen samotný příspěvek, ale i vlastní mzda. Tento model se také nazývá modelem *ženské mzdy* nebo *sfér odpovědnosti*.

Čtvrtý model, již zmíněný *system rodinného hospodaření (spravovaný mužem/ženou)*, spočívá v tom, že pouze jeden z manželů rozhoduje o rodinných financích jako celku. Tak jako příspěvkový model funguje prakticky jen na principu transferu od muže k ženě, system rodinného hospodaření se častěji vyskytuje pod správou ženy. V tomto systemu

jsou oba příjmy zasílány na jeden účet a ten z manželů, který nad nimi vykonává kontrolu, je dále rozděluje do jednotlivých kategorií (správa) a dělá individuální spotřební rozhodnutí tak, aby bylo peněz dostatek pro obstarání potřeb rodiny (rozpočtování). Zároveň osoba odpovědná za rodinný rozpočet zpravidla vyplácí určitou sumu druhé osobě na její osobní útratu (Pahl, 1983: 245). Paradoxem je, že osoba, která peníze spravuje, což je častěji žena, sama sobě žádné kapesné nevyplácí. Její moc nad penězi je tak spíše formální a spočívá primárně v břemenu správy a rozpočtování, tedy neustálém rozhodování, jak budou peníze utraceny mezi kategoriemi a v jejich rámci. To vychází z faktu, že systém rodinného hospodaření je praktikován obzvláště v rodinách s nízkými příjmy (Pahl, 1983: 252), kde nezbývá příliš peněz pro osobní účely a pakliže je primárním živitelem muž, je to on, kdo si nárokuje peníze na svou vlastní útratu (Zelizer, 1994: 140). Zelizer zmapovala, že ženy z pracující třídy ve 20. století ve Spojených státech amerických dostávaly manželův plat, který administrovaly a peníze rozdělovaly. Přesto tyto peníze ve výsledku reálně vlastnil a kontroloval muž (Zelizer, 1989: 357).

Jak ukazuje konceptualizace Pahl, modelů alokace peněz v rámci rodiny je mnoho. Každý z nich se jiným způsobem potýká s genderovou dělbou rolí v rodinách, v rámci níž se partneři různou měrou podílejí na produktivní a reprodukční práci. Přestože dle platného práva by v rámci manželství měly být příspěvky rodinné domácnosti ve formě mzdy i péče hodnoceny rovnocenně, reálně tomu tak být nemusí a nedostatek ekonomické autonomie jednoho z manželů zhoršuje jeho vyjednávací pozici uvnitř rodiny i ve společnosti obecně. Specifickým modelem, v rámci něhož je ekonomická autonomie osob značně vychýlena v neprospěch ženy, a není tak splněn imperativ solidarity institutu SJM, je příspěvkový model. V analýze se proto zaměřím na to, jak tento model funguje a jak je odlišná míra ekonomické autonomie manželů racionalizována.

2. Empirická část

2.1 Metodologie

Účelem této kapitoly je osvětlit ideové pozadí mého výzkumu a postup jeho realizace. „*Nejde o sběr bodů v politické korektnosti, nebo o dosahování metodologické čistoty, ale o poskytnutí vhledu do genderované společenské reality*“ (Ramazanoglu, 2004: 147). Věřím, že tato část pomůže čtenáři pochopit kontext vzniku mého výzkumu a podpoří jeho validitu (Letherby, 2003: 6).

2.1.1 Feministický výzkum

Jak jsem deklarovala v úvodu této práce, východiskem a zároveň cílem mého výzkumu je feministická kritika práva. Tento feministický přístup lze definovat jako snahu o (1) identifikaci a popis podřízeného postavení žen; (2) poznávání skrze jaké mechanismy a z jakého důvodu je toto postavení udržováno a (3) úsilí o změnu tohoto stavu (Dalton, 1993: 32).

Feministická kritika práva, resp. kritické teorie, jsou mi blízké pro svůj emancipační potenciál spočívající nejen ve snaze identifikovat podřízené postavení marginalizovaných osob, ale zároveň v úsilí o napravení tohoto stavu (Letherby, 2003: 4). Dle Chamallas (2013: 2) je ve snaze o zlepšení postavení žen v duchu feministické kritiky práva potřeba identifikovat, jakými mechanismy je podřízené postavení žen udržováno a jak jsou tyto mechanismy racionalizovány. K tomu budu užívat konstruktivistickou perspektivu.

Konstruktivistické paradigma pro můj výzkum znamená, že vnímám realitu, v níž se pohybuji a kterou zkoumám jako časově i místně konstruovanou. To, jak realitu interpretuji, je pak závislé na mé osobě coby pozorovatelky a výzkumnice, a na mých zkušenostech a společenském postavení. Ani já ani nikdo jiný tak v důsledku své specifické společenské lokace nejsme schopni přinést objektivní popis reality (Guba, Lincoln, 1994: 111, 112). Každý výzkum je tak dle mého názoru ideologický, protože nikdo není schopen zcela vystoupit ze světa, ve kterém žije, ze svých hodnot a názorů (Letherby, 2003: 5).

Konstruktivisticky pojmám i pojem gender, který chápu jako něco, co se vynořuje skrze naše jednání, vnímání, interakce, které na sebe berou podobu maskulinní a femininní „přirozenosti“ (West, Zimmerman, 2008: 100). Gender je „činností zvládání situačního jednání ve světle normativního souboru postojů a činností odpovídajících jednotlivým pohlavním kategoriím“ (West, Zimmerman, 2008: 101). Užíváním této teorie nepřenáším pozornost z roviny strukturální na rovinu individuální; naopak se snažím tyto roviny propojit a vytvořit komplexnější pohled na reprodukci genderového řádu. Zároveň chci poukázat na to, že gender nepovažuji za něco, co existuje objektivně v rámci společnosti, vně jednotlivých osob, ale co každý z nás nějakým způsobem reprodukuje či rekonstruuje. Jedná se o jakýsi „vynořující se rys sociálních situací“ (West, Zimmerman, 2008: 100). V tomto světle budu interpretovat i narace v mém výzkumu.

V rámci mého výzkumu bych ráda propojila kritické teorie a konstruktivismus. Pomocí genderové analýzy chci rekonstruovat a porozumět (Guba, Lincoln, 1994: 113) společenskému fenoménu příspěvkového hospodaření, který se může stát podkladem pro změnu právní úpravy SJM nebo jiných norem týkajících se ekonomické autonomie žen.

2.1.2 Předmět zkoumání a výzkumná otázka

Moje výzkumná subjektivita se odráží už v samotné volbě předmětu zkoumání. Přestože oceňuji (a jsem inspirována) výzkumným a aktivistickým úsilím současného feministického hnutí rozkrývat oblasti života a identity dříve zcela přehlížené, osobně se ráda výzkumně zabývám otázkami, které mohou být v rámci feminismu, a obzvláště pak feministické kritiky práva (Cain, 1990: 266), považovány za konvenční. Skrze problematizaci tradičních konceptů, jakým je právě manželství, a rozkrývání jejich fungování, vnímám potenciál narušovat konvenční rámce uvažování v rámci naší společnosti, což může ústít v její proměnu obecně.

Předmětem mého výzkumu jsou rodinné finance, resp. ekonomická autonomie žen v heterosexuálních párech s alespoň jedním nezletilým dítětem v rodinné domácnosti. Vědoma si toho, že „kategorizace, stejně jako každý výzkum založený na kategorizaci, nutně vede k vymezení se vůči ostatním, vymezení vede k vylučování, vylučování vede k nerovnosti,“ (McCall, 2005: 1777) se snažím s pojmem rodiny zacházet obezřetně. Z konstruktivistické perspektivy vnímám rodinu jako společenský konstrukt, který je

historicky podmíněný a může mít mnoho podob. Heterosexuální nukleární rodina s biologickými potomky pak rozhodně není jedinou formou rodiny.

Volba právě této formy rodiny je nepřímým důsledkem mé vědomé volby zkoumaného fenoménu, jímž je systém příspěvkového hospodaření. Na základě mé společenské lokace, resp. zkušenosti matky jsem zjistila, že tento model se vyskytuje (mj.) u rodin heterosexuálních partnerů s malými dětmi. Na základě mého právního vzdělání mě zaujala odchylka tohoto modelu od ideálu solidarity vtěleného do právního institutu společného jmění manželů. Díky konstruktivistické reflexi instituce manželství a dat poukazujících na irelevanci manželství pro sdílení peněz v rodině (Chaloupková, 2006) jsem rozšířila svůj původní předmět výzkumu z pouze manželských párů na (heterosexuální) páry obecně, což se ukázalo jako nosné pro mé výzkumné závěry. Z feministické pozice tak doufám, že důsledkem mé konvenční volby tématu nebude projevení mé implicitní předpojatosti, ale naopak poukázání na předpojatost práva.

V mém výzkumu bych ráda zjistila, jakými mechanismy je udržován a jak je racionalizován systém příspěvkového hospodaření, který dle mého názoru nesplňuje ideál solidarity v rámci SJM. Jelikož příspěvkové hospodaření je pouhým modelem, nutnou podmínkou pro pochopení mechanismů, které jej udržují, a způsobů, jakým je racionalizován, je pochopit jeho fungování. Proto mě bude zajímat, jak přesně funguje alokace peněz a rozhodování o nich v jednotlivých domácnostech. Z feministické perspektivy pro mě bude obzvláště zajímavé, jestli a jak vztahují užívání právě tohoto modelu dělby peněz k patriarchálnímu pojetí ideálů femininity a maskulinity, resp. pečovatelky a živitele.

2.1.3 Metoda hloubkového feministického rozhovoru a její limity

Přestože neexistuje nic jako „feministická metoda výzkumu“ (Ramazanoglu, 2004: 15), v mé volbě metody hrály významnou roli mé feministické postoje, v rámci nichž usiluji o odkrytí a tematizaci zkušeností žen (MacKinnon, 1991: 182). V souladu s mým předmětem výzkumu, jímž jsou mocenské vztahy v rodinách a ekonomická autonomie žen, bylo mým cílem rekonstruovat zkušenosti ekonomicky marginalizovaných partnerek skrze jejich osobní výpovědi (Guba, Lincoln, 1994: 112). Pro sběr dat jsem zvolila metodu feministického hloubkového rozhovoru (Hesse-Biber, 2007), který mi umožnil co

nejpřirozeněji interagovat s narátorkami, spíše než se jich dotazovat. Prostřednictvím této metody jsem se snažila odhalit fungování příspěvkového hospodaření skrze žitou zkušenost narátorek.

V kategorizaci Hesse-Biber (2007) jsem se pohybovala na pomezí nestrukturovaného a polostrukturovaného hloubkového feministického rozhovoru. Postupovala jsem tak, že jsem rozhovor započala jedinou předem připravenou otázkou („*Jak to máte doma s penězi?*“) a dále jsem pokračovala volně podle plynutí našeho hovoru. Předběžně jsem věděla, že bych ráda pokryla témata příjmů a výdajů narátorky a jejího partnera, otázku výkonu reprodukční práce v jejich domácnosti a některé biografické údaje (vzdělání, zaměstnání, údaje o jejich vztahu). Tak jako otázka financí je ve společnosti stále poměrně tabuizována, ani o příspěvkovém hospodaření není v literatuře, natož ve společnosti příliš velké povědomí. Proto pro mě bylo důležité najít metodu, která mi umožní nevstupovat do procesu sběru dat s nutností předem připravených hypotéz či tematických okruhů. I proto jsem každý rozhovor započala poměrně přímou otázkou, která však díky své šíři umožnila narátorkám uchopit svou výpověď podle toho, co samy vnímaly jako podstatné. Přestože jsem ve výsledku musela některá data, která by bylo možné snadněji sesbírat jinou metodou, složitě rekonstruovat (kupř. schéma příjmů a výdajů obou partnerův té které rodině), hloubkové rozhovory mi díky osobnímu setkání a neformálnímu vedení rozhovoru umožnily reflektovat a pružně reagovat na různé projevy narátorek, ať už na jejich emoce nebo verbální i neverbální projevy.

Limitem mého přístupu, v rámci něhož jsem uskutečnila rozhovor vždy jen se ženou z daného páru, byl fakt, že má zjištění zřejmě nedosahují takové komplexity jako v případě, kdy bych mluvila s oběma partnery. Toto rozhodnutí bylo motivováno dvěma faktory. Zaprvé mým cílem nebylo ani tak pokrýt fenomén příspěvkového hospodaření v největší možné šíři, jako zaměřit se jeho reflexi ze strany žen. To bylo dle mého úsudku snazší v případě, kdy v procesu výzkumu nebyl zapojen jejich partner, jakožto osoba v ekonomicky privilegovaném postavení. S tím souvisí druhý důvod pro zvolený postup, a to, že příspěvkové hospodaření ústí v některých rodinách do tak extrémně mocensky vychýlených situací, že by nebylo možné uskutečnit rozhovor s oběma partnery. Několik narátorek, se kterými jsem rozhovor uskutečnila, jeho realizaci před svým partnerem tajilo (z toho důvodu si jedna z nich odmítla vzít domů kopii svého informovaného souhlasu). Je proto pravděpodobné, že nejenže by sám partner neposkytl rozhovor, ale pod jeho vlivem

by se rozhovor nerealizoval ani s narátorkou. Zároveň však doufám, že svým výzkumem přispěji k detabuizaci tématu rodinných financí a ekonomické autonomie, což povede k větší otevřenosti lidí podílet se na výzkumech v této oblasti.

2.1.4 Výzkumný vzorek

Při hledání narátorek pro svůj výzkum jsem částečně těžila ze své pozice insiderky (Hesse-Biber, 2007: 140), která mi usnadnila vstup do výzkumného terénu. Ze své zkušenosti matky malého dítěte jsem z diskuzních skupin na sociálních sítích věděla, že mnou zkoumaný fenomén příspěvkového hospodaření se vyskytuje v rodinách s malými dětmi. Rozhodla jsem se tak této platformy využít pro oslovení narátorek. V první vlně jsem o svém výzkumu informovala osobně několik známých s tím, že jsem doufala, že možná znají někoho, kdo se v mnou zkoumané situaci nachází. Zároveň jsem se snažila dohledat starší diskuzní vlákna, v rámci nichž jsem našla několik žen, které se nacházejí v mnou zkoumané situaci. Ty jsem pak přímo oslovila v soukromé zprávě, kde jsem od začátku vystupovala jako výzkumnice insiderka.

V druhém kroku jsem sama diskuzní vlákna zakládala, a to buď osobně, nebo za pomoci mých známých ve skupinách, kam jsem vstoupila až za účelem hledání respondentek. V rámci svého dotazu jsem popsala fungování příspěvkového modelu (ve zkratce: striktně oddělené sféry výdajů a nedostatek příjmů na straně ženy potenciálně ústící v její nespokojenost). V tomto případě jsem musela vyřešit etické dilema, a to, zda rovnou přiznávat, že svůj dotaz kladu za účelem uskutečnění výzkumu do diplomové práce. Na jednu stranu jsem nechtěla zrazovat něčí důvěru tím, že svůj záměr do začátku zatajím, na stranu druhou se postupně ukazovalo, že informace o prováděném výzkumu působí zpravidla odrazujícím efektem. Ten se ovšem nedostavuje vždy, neboť jedna narátorka mi sdělila, že fakt, že se jedná o výzkum pro diplomovou práci, ji motivoval, neboť sama v závěru svého studia složitě sháněla respondentky pro svůj vlastní výzkum.

Ve chvíli, kdy jsem našla ženu, která spadala do mého předmětu výzkumu,¹⁰ jsem ji informovala, že píše diplomovou práci a ráda bych s ní realizovala rozhovor. Zároveň jsem rovnou přislíbila anonymitu a požádala o možnost nahrávání rozhovoru.

2.1.5 Sběr dat

Celkově jsem v průběhu mého výzkumu realizovala osm rozhovorů, z nichž jsem se pro účely analýzy rozhodla použít pět. Dva rozhovory jsem vyřadila z důvodu, že narátorky, s nimiž jsem rozhovor realizovala, se příliš odchylojí od mnou zkoumaného fenoménu. S jednou narátorkou se mi nepodařilo prozkoumat zkoumaný fenomén do dostatečné hloubky. Částečně zřejmě proto, že se též odchylovala od zkoumaného fenoménu, částečně proto, že jsem rozhovor vedla za přítomnosti mého a jejího dítěte, což v tomto konkrétním případě vedlo k faktické nemožnosti rozhovor realizovat. U jiných tří rozhovorů, které jsem realizovala za přítomnosti mého syna, jsem naopak reflektovala, že jeho přítomnost umocňuje mou pozici insiderky a vzbuzuje v narátorkách pocit sounáležitosti a otevřenost (Hesse-Biber, 2007: 140).

Má společenská lokace nicméně přinášela v průběhu výzkumu i jistá úskalí. Zaprvé v důsledku mé pozici insiderky panovala v rozhovoru určitá míra sdíleného vědomí o některých tématech (kupř. náročnost péče o dítě), což místy vedlo k nedostatečné problematizaci určitých témat z mé strany (Hesse-Biber, 2007: 142). Proto bylo nutné vymanit se z pohodlné pozice insiderky a reflektovat, že sdílení jedné či dvou charakteristik s narátorkami (v tomto případě genderovou identitu a mateřství) není automatickou cestou k pochopení jejich životů (Hesse-Biber, 2007: 141). Ba naopak, v některých interakcích se společný aspekt našich komplexních identit (May, 2015: 22) ukázal jako zcela irelevantní. Ve snaze ponechat narátorkám svobodu v určení místa realizace rozhovoru ve městě jejich bydliště jsem tak v důsledku nedostatečné reflexivity dostala jednu narátorku do situace, kdy měla volit vhodnou kavárnu navzdory tomu, že

¹⁰ Nutno doplnit, že minimálně jedna z pěti narátorek, jejichž výpovědi jsem použila pro svou analýzu, se nenachází v domácnosti se systémem příspěvkového hospodaření. Nicméně, chápeme-li modely Pahl jako jakési body na kontinuu, lze výpověď Dany (viz dále) považovat za relevantní, neboť se pohybuje na přímce mezi výchozím modelem ostatních narátorek (systém odděleného hospodaření) a příspěvkovým hospodařením.

v důsledku své ekonomické situace v kavárně již pět let nebyla. V kontaktu s dalšími narátorkami jsem se snažila o větší reflexivitu a intersekcionalní pohled.

Rozhovory jsem zpravidla vedla v kavárnách, kam jsem narátorku pozvala na kávu, a to ve městě bydliště nebo zaměstnání narátorky. Jeden rozhovor se uskutečnil u narátorky doma, jeden v mém domově. Rozhovory jsem po podpisu informovaného souhlasu (viz Příloha 1) nahrávala.

2.1.6 Zpracování dat

Získaná data z nahraných rozhovorů jsem analyzovala pomocí kódování inspirovaném zakotvenou teorií dle Strauss a Corbin (1998). Postupovala jsem tak, že jsem rozhovory přepisovala do tabulky, přičemž již v průběhu jejich přepisu jsem se částečně věnovala jejich otevřenému kódování a psaní interpretativních poznámek (tzv. *mem*). Dříve realizované rozhovory mi umožnily rozšířit paletu mých dotazů, které jsem při rozhovoru kladla. Zároveň jsem v probíhajícím výzkumu testovala, zda je má úvodní otázka vhodná pro formát hloubkového feministického rozhovoru.

Během otevřeného kódování jsem narace rozdělila do malých částí, které jsem zkoumala a ve světle ostatních výroků jim přiřazovala tematické otevřené kódy (stěhování, vztah, vyjednávání, aj.). Poté jsem během axiálního kódování data rekonstruovala podle axiálních kategorií (příčina, fenomén, kontext aj.) (Strauss, Corbin, 1998: 102, 103). V průběhu kódování se potvrdilo, že axiální kódování nemusí následovat až po ukončení kódování otevřeného, ale jedná se o vzájemně provázané kroky (Strauss, Corbin, 1998: 136). Kupř. brzy v procesu otevřeného kódování se ukázalo, že výroky ohledně příjmů muže/ženy a výdajů muže/ženy tvoří jádro zkoumaného fenoménu. V souhrnu lze říci, že v procesu analýzy dat se projevila jako klíčová role mých interpretativních poznámek, *mem*, která mi pomohla propojit mou osobní zkušenost s vyslechnutou narací se strukturovaným procesem kódování.

2.1.7 Medailonky narátorek

V této části se pokusím představit narátorky, jejichž výpovědi jsou základem mé analýzy. Jména byla z důvodu anonymizace změněna. Záměrně nezmiňuji věk narátorek; jejich vzdělání zmiňuji pouze ve vztahu k jiným informacím, kupř. výše jejich mzdy. Činím tak

s přesvědčením, že kategorie (jako právě věk, místo bydliště, nebo vzdělání) by měly být užívány vědomě tak, aby informační přínos těchto kategorií vyvážil jejich stereotypizující potenciál.

Anna

Anna nedávno porodila svého prvního syna Alánka, se kterým je na mateřské dovolené. Ve společné domácnosti žije se svým mužem Alanem a jeho dvěma dětmi, které jsou v pubertě. Společně žijí v pronajatém 2kk v menším městě, kam se Anna přistěhovala z většího města za Alanem přibližně před rokem. Mají dva automobily, z nichž jeden splácejí pomocí leasingu. Předtím, než Anna začala pobírat peněžitou pomoc v mateřství,¹¹ vydělával Alan asi trojnásobně více peněz než ona.

Anna má střední odborné vzdělání v oboru, kterému se nikdy nevěnovala. Ve své dvanáctileté pracovní praxi pracovala jako prodavačka s krátkou etapou, kdy pracovala jako manažerka prodejny. V té době si vydělávala nejvíce, a to 35 tisíc Kč čistého. Nyní svou ekonomickou situaci nehodnotí pozitivně.

Příspěvek od manžela: 7 tisíc Kč

Beáta

Beáta je aktuálně na rodičovské dovolené s dvouletým synem Bedříškem a je těhotná s druhým dítětem. Beáta má vyšší odborné vzdělání v oboru, který nikdy nevykonávala. Ve své dvouleté pracovní praxi pracovala v administrativě. Před nástupem na rodičovskou dovolenou vydělávala 18 tisíc čistého; její muž Bedřich, vysokoškolsky vzdělaný, třikrát více. Výši rodičovského příspěvku si průběžně upravuje v závislosti na měnící se představě o tom, kdy se vrátí do zaměstnání. Aktuálně dostává rodičovský příspěvek ve výši 8 a půl tisíce.¹² Jejich vztah trvá necelé čtyři roky, manželé jsou dva roky. Bedřich je ženatý už

¹¹ Peněžítá pomoc v mateřství tvoří v zásadě 70 % (u vyšších příjmových skupin je pak toto procento sníženo pomocí redukčních hranic) původní mzdy matky před odchodem na mateřskou dovolenou (viz § 37 zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění).

¹² Celková suma, na kterou mají rodiče v rámci rodičovského příspěvku nárok, je 220 tisíc. Ženy, které nejdříve čerpají peněžitou pomoc v mateřství (všechny narátorky z tohoto výzkumu) si pak mohou každé tři měsíce měnit výši měsíčního příspěvku prakticky libovolně. Jediným limitem je, aby jeho měsíční výše nepřesáhla 70 % původní mzdy ženy (popř. muže, jelikož výši rodičovského příspěvku lze počítat i na základě mzdy muže). U žen, které nárok na peněžitou pomoc v mateřství neměly, je maximální povolená měsíční výše 7.600 korun (viz § 30 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře). V případě, že žena do

podruhé, přičemž z předchozího manželství má dvě děti, které má ve střídavé péči. Životní úroveň Beáty a Bedřicha je dle jejích slov uspokojivá. Žijí v bytě ve větším městě, který vlastní Bedřich, a mají starší auto.

Příspěvek: 3 tisíce Kč

Cecílie

Cecílie je nyní v procesu návratu na pracovní trh po tříleté rodičovské dovolené. Z důvodu změn na trhu práce se Cecílie v průběhu těhotenství rozhodla vystudovat druhou vysokou školu, která jí umožní získat za několik let lépe ohodnocenou práci. Kvůli studiu tak zůstala mimo pracovní trh (s výjimkami nárazových přivýdělků) celkem pět let. Její manžel, též vysokoškolsky vzdělaný, již od promoce vydělával dvakrát více než ona. Společně žijí v bytě ve větším městě, který mají ve společném vlastnictví. Také mají služební automobil. Rodinnou ekonomickou situaci hodnotí pozitivně, nespokojená je ovšem s tím, kolik peněz kontroluje a spravuje ona sama.

Příspěvek: 7 až 10 tisíc Kč

Dana

Dana je učitelkou v mateřské školce a matkou dvou synů. V mateřské školce pracovala na částečný úvazek už při bakalářském studiu vysoké školy, poté však otěhotněla a přestěhovala se za svým mužem Davidem na malé město. Vysokou školu dostudovala distančně po ukončení rodičovské dovolené. Během celkem pěti let, které na rodičovské dovolené strávila se svými dvěma syny, pomáhala založit místní soukromou mateřskou školku, ve které nyní pracuje na částečný úvazek. Dále si přivydělává prací ve svém oboru tři víkendové dny v měsíci. Kvůli této práci, za kterou dostane měsíčně 5 tisíc Kč čistého, ovšem musí dojíždět do většího města. Svou ekonomickou situaci nehodnotí dobře, a to jak celé rodiny, tak hlavně situaci svojí a svých dětí. Její muž David, který má střední školu, si prací v továrně vydělá přibližně 17 tisíc Kč čistého. Společně žijí v pronajatém bytě a vlastní starší automobil.

Příspěvek: 0 Kč

porodu druhého dítěte celou sumu 220 tisíc nevyčerpá, nevzniká nárok na vyplacení zbytku peněz tisíc (viz § 30a zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře).

Ester

Ester nedávno začala dávat svou tříletou dceru do školky a připravuje se na návrat do svého původního zaměstnání. Ve své práci, které vyžaduje vysokoškolské vzdělání, vydělávala 12 až 15 tisíc čistého. Celkem pracovala dva roky, než nastoupila na mateřskou dovolenou. Její přítel Edgar má střední školu, ve své práci si však vydělá dvakrát více než Ester, zpravidla mezi 30 a 35 tisíc čistého. Jeho mzda se měsíčně liší, podle toho, zda pracuje přesčas nebo jezdí na pracovní cesty. Svou ekonomickou situaci Ester nehodnotí příliš dobře, ale označuje se za skromnou. Bydlí v bytě ve velkém městě, na byt si půjčili od banky a od rodiny Ester. Vlastní auto.

Příspěvek: 8 tisíc Kč

2.2 Analýza

V této části nabídnu vhled do příspěvkového hospodaření a vysvětlím, jakými mechanismy je tento model udržován a jak je racionalizován. V úvodní části bych ráda vyvrátila jeden mýtus, kterým je otázka rodinného života, obzvláště z hlediska práva, ale i politiky, opředena. Tím je role explicitních dohod a konsenzu v lidském jednání. V kapitolách [2.2.1](#), [2.2.2](#) a [2.2.3](#) objasním, jakým způsobem narátorky reflektují proces rozhodování o modelech fungování jejich rodin. Poté se přesunu k vysvětlení podstaty příspěvkového hospodaření v rodinách narátorek. Postupně vysvětlím, co bylo motivem zavedení tohoto modelu ([kapitola 2.2.4](#)), co pro příspěvkové hospodaření a ekonomickou autonomii žen znamená koncept speciálních peněz ([2.2.5](#)) a jak se v tomto modelu projevuje kontrola ekonomicky silnějšího manžela a jaké má dopady na život ženy ([2.2.6](#)). V závěru se vrátím opět k mýtu, který s otázkou rodinných financí souvisí, a to významu vstupu do manželství pro sdílení financí mezi partnery ([2.2.7](#)).

2.2.1 Nevyjednané modely

Zabýváme-li se modely alokace peněz v rámci domácností, je klíčové říci, že se málokdy jedná o modely explicitně vyjednané. Pro vztahy není typické vyjednávání, ale spíše jeho absence (Stocks, Díaz a Halleröd, 2007: 149). To demonstuje případ Cecílie a jejího muže Cyrila, ke kterému se po studiích přestěhovala.

„A v podstatě, protože ten podnájem byl na něho, protože to měl přes kamaráda, tak vlastně celý ten podnájem hradil on. A z toho jakoby vznikl ten úzus, který se potom udržel. To znamená, že on tehda v tom podnájmu platil všechny ty věci spojený s tím podnájemem, já jsem mu myslim ani nepřispívala.“

(Cecílie)

Ze samotného Cecíliina přestěhování tak implicitně vyplynulo dlouhodobé rozdělení sfér výdajů, které s drobnými změnami trvá v domácnosti Cecílie a Cyrila již 15 let. Výdaje byly od začátku přiděleny tak, že Cyril hradil náklady spojené s bydlením. Protože Cecílie zatím neměla odpovědnost za žádnou sféru výdajů a zároveň měla potřebu nějaké výdaje společné domácnosti hradit, zbyly na ni výdaje spojené s nákupy jídla.

„Já jsem se ptala, kolik mu mám dávat na ten byt a tak a on mi sám řekl, že nechce, abych mu na to dávala, že budu platit ty nákupy. Takže on jako kdyby... On nechtěl, abych platila vůbec nic, a tady ten úzus s téma nákupama, to tak vzniklo, asi abych se necítla úplně blbě, a myslím si, že on po mě ty peníze jakoby nikdy nechtěl, věděl, že bere víc.“ (Cecílie)

V rodině Cecílie a Cyrila tak vznikly dvě hlavní sféry výdajů – bydlení a jídlo, které si mezi sebe partneři postupně rozdělili a fungovali v *systému odděleného hospodaření* (Pahl, 1995: 366). V důsledku toho, že rozdělení neproběhlo vyjednáváním, které by zahrnovalo zvažování různých faktorů, ale postupně vyplynulo z fungování domácnosti, nebyly brány v potaz faktory jako výše mezd jednotlivých partnerů, která byla u Cecílie vždy poloviční než u Cyrila, přičemž výše výdajů byla přibližně stejná, jak u Cecílie, tak u Cyrila.

Ani Ester a Edgar, kteří též prvotně fungovali v *systému odděleného hospodaření* (Pahl, 1995: 366), nikdy o nakládání s rodinnými financemi explicitně nevyjednávali. Rozdělení sfér výdajů proběhlo též v souvislosti se stěhováním Ester k Edgarovi do bytu, který si pronajímal. Nicméně na rozdíl od Cecílie a Cyrila se nejednalo o jejich první spolubydlení. Prvních pár měsíců jejich vztahu bydlel Edgar u Esteriných rodičů, poté si pronajímali pokoj ve sdíleném bytě, kde hradili náklady napůl (studující Ester penězi z brigády a z příspěvku od rodičů, pracující Edgar ze své výplaty, která tehdy byla přibližně 14 tisíc Kč). Když potom Edgar dostal lepší nabídku v jiném a větším městě, rozhodli se přestěhovat. Jelikož Ester v té době stále studovala, náklady bytu převzal kompletně Edgar.

„Potom jsme se odstěhovali tady sem, s tím, že já jsem šla ještě pak studovat ještě do jiného města na magistra, takže já jsem si platila bydlení a všechno tam, a on chtěl, abych tady s ním byla o víkendech, nebo když jsem neměla školu, tak vlastně ten byt platil on, i většinu jídla určitě. Potom jsem začala chodit do práce po dvou letech. Tak to jsme si našli trochu lepší byt, který byl trochu dražší (smích), to teda zase platil on ten byt a já jsem začala platit to jídlo. Jakoby z výplaty.“ (Ester)

Kromě toho, že na Ester výdaje na jídlo „zbyly“, tak jako tomu bylo u Cecílie, bylo převzetí odpovědnosti za výdaje na jídlo ze strany Ester označeno za „logické“, neboť je to právě ona, kdo v jejich domácnosti vaří.

„No to jsme se nad tím ani nijak nedomlouvali... Že já jsem vlastně víc vařila, tak jsem i nakupovala, co jsem potřebovala, že to je takový jako logický.“

(Ester)

Důvodem, proč je za vaření odpovědná Ester a nikoliv Edgar, byly dle Ester primárně její časové možnosti.

„Když jsem pracovala, tak stejně on byl víc v té práci. Jakoby třeba dělal přesčas a takhle no, takže... Jako dřív i vařil on, ale mně to zase od něj úplně nechutnalo (smích). Radši vařím já. (...) Ale kolikrát teda se mi to nepovede a on to jí a já bych to ani nejedla (smích). Takže on je taková popelníčka no.“

(Ester)

Fakt, že časové možnosti a omezení, daná jednak časovými nároky ze strany zaměstnání a jednak nároky ze strany rodiny, jsou významné ve vztahu k míře zapojení do domácích prací, potvrzují i jiné výzkumy (Chaloupková 2005: 75). Nicméně i tak platí, že „gender zůstává nejvýznamnějším determinantem času stráveného péčí o domácnost. Výkon většiny domácích prací v českých domácnostech leží i nadále na ženách a zapojení žen do domácí práce se navíc zvyšuje, jsou-li v rodině děti,“ (Chaloupková 2005: 75).¹³ Ještě striktnější rozdělení rolí na živitelství, které zajišťuje Edgar, a péči, kterou vykonává Ester, vnímá Ester v souvislosti s nástupem na rodičovskou dovolenou.

„Hm, jako on mi pomáhá s něčím, ale většinou to, tady ten úklid, vaření, dělám já, jako nevadí mi to no. Tak stejně jsem doma.“ (Ester)

Stocks, Díaz a Halleröd (2007) upozorňují na to, že to, že se něco „prostě stane“ neznamená, že výsledek tohoto „nevyjednávání“ je zcela náhodný. Ženy a muži skrze své jednání potvrzují svůj gender, v souladu s tím, jak byli socializováni, co se od nich očekává a co se na nich cení (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 149). Kupříkladu to, že ženy jsou odpovědné za nákup jídla a věcí pro děti a domácnost v mnou zkoumaných případech sice vyplynulo ze situace zdánlivě logicky a racionálně, nicméně to samé schéma je dle statistik

¹³ Ze statistických dat Evropského institutu pro genderovou rovnost vyplývá, že zatímco v průměru tráví v Evropské unii 79 % žen, resp. 34 % mužů alespoň hodinu denně péčí o domácnost a vařením, v České republice je to necelých 20 % mužů na takřka 70 % žen (EIGE, 2017: 41).

podporováno muži (méně pak ženami) ve společnosti obecně.¹⁴ Individuální volba je tak činěna schematickým způsobem na základě struktur patriarchální společnosti. Radikálně odlišné výdělky mužů a žen se tak staly kontextem, v rámci něhož sejevila rozhodnutí převzít odpovědnost za určitou sféru výdajů a reprodukivní práce v domácnost jako zcela samozřejmá a logická.

2.2.2 „Logická“ stěhování

Kromě absence vyjednávání ohledně rozhodnutí jakým je kupř. rozdělení sfér výdajů a rolí v domácnosti mezi dvěma výdělečně činnými partnery, musí partneři řešit i rozhodnutí zlomovějšího charakteru, která mohou mít radikální dopad na individuální ekonomické i sociální postavení partnerů. Není neobvyklé, že i taková rozhodnutí, jako otázka stěhování, či odchod z trhu práce kvůli rodičovské dovolené, se prostě stanou, aniž by o nich bylo vyjednáváno. Mezi partnery může dojít k vyjednávání ve smyslu hovoru na dané téma, nikoli však na skutečné vyjednávání, kde by byly předkládány různé argumenty a ty by byly posuzovány a vzájemně vyvažovány s cílem nalezení optimálního řešení. Jako nejsilnější argument sejeví potřeba finančního zajištění rodiny, které zpravidla zajišťuje muž jakožto osoba s vyšším příjmem. Tento fakt funguje v procesu rozhodování jako jakýsi trumf.

„S jeho platama, s mym platem, asi těžko bych se starala o všechno jakoby v Praze. On pracuje 14 let v jedný práci a už je na takový pozici, že prostě nebo s takovým platem, že prostě tam v Praze by na to nedošáh.“ (Anna)

Jelikož Alan byl ve své práci již zavedeným zaměstnancem a vydělával třikrát více než Anna, zdálo se logické, že se ona přestěhuje z Prahy k němu do menšího města. Toto zdánlivě racionální rozhodnutí však mělo dalekosáhlé důsledky nejen pro její pracovní vyhlídky, ale i zdraví a osobní život. Přestože je Anna momentálně na mateřské dovolené a zároveň plánuje dalšího potomka, otázku návratu do zaměstnání již řeší a je si vědoma

¹⁴ Ženy častěji než muži uváděly, že zkoumané činnosti by měli vykonávat oba partneři s výjimkou finančního zajištění domácnosti a starosti o rodinný rozpočet, kde se v tomto ohledu významný rozdíl neobjevil. Muži pak častěji než ženy přisuzují ženám nakupování potravin, péči o děti, uklízení, ale i iniciativnost v intimním životě, zatímco mužům více připisují další vzdělávání, pěstování koníčků, starost o rodinný rozpočet a provádění oprav v domácnosti (CVVM, 2016: 3).

toho, že v důsledku odchodu z Prahy jsou její vyhlídky na uspokojivou práci, navzdory její kvalifikaci, mizivé.

„Jako já mluvím v podstatě dvěma cizími jazyky, a tady nemám absolutně šanci se uchytit.“ (Anna)

Předtím než nastoupila Anna na mateřskou dovolenou, dojížděla ze svého nového bydliště do svého zaměstnání a zpět denně vlakem až tři hodiny. Její zaměstnání prodavačky v centru Prahy ve dvanáctihodinových směnách sedm dní v týdnu (s následujícími sedmi dny volnými) vyžadovalo velké fyzické nasazení. Ve chvíli, kdy se Anna s Alanem jednou neúspěšně pokoušeli o založení rodiny, rozhodli se, že bude lepší, když Anna přestane do Prahy dojíždět a najde si raději zaměstnání v novém bydlišti.

„Já jsem sem šla s tím, že v podstatě když jsem potratila, tak jsme se domlouvali, že bude lepší, když budu tady, protože do Prahy jsem dojížděla každý ráno hodinku, hodinku a půl podle toho, jak byly nějaký zácpy, a 12 hodin jsem odpracovala.“ (Anna)

Nyní již Anna porodila zdravého syna, nicméně je v novém bydlišti velmi osamělá.

„Ale je to rozdíl, protože žiješ 13 let někde ve městě, kde máš prostě kamarády, známý, veškerý co potřebuješ prostě, všechny máš tam. A najednou prostě vlezeš do města a koukneš a nikdo. Potřebuješ si pokecat a není nikdo kolem. A nikdo za tebou nepřijede takovejch kilometrů.“ (Anna)

Předtím než Anna nastoupila na mateřskou dovolenou, řešila své osamění v novém městě brigádou v rámci volného týdne, který měla po odpracovaném týdnu. Namísto potřebného odpočinku tedy dále pracovala.

„Takže v podstatě když, ještě než jsem se přistěhovala, když jsem pracovala ještě v Praze, tak ten týden, co jsem měla volno, a on byl v práci, že jsme měli na střídačku, že on měl dlouhý týden a já sem měla týden volna, takže jsme se viděli jenom dva dny v tom mém volném týdnu, což bylo zase na h.... Ale já jsem si teda v tom dlouhém týdnu, co jsem měla volno, jsem si našla brigádu, a makala jsem v Tesco třeba za pokladnou.“ (Anna)

Zdánlivě samozřejmé rozhodnutí přestěhovat se do bydliště partnera, který má vyšší příjmy, tak zcela proměnil Anninu životní realitu.

Stejně jako u Anny, i u Dany hrálo v jejím stěhování z velkého města na desetitisícové maloměsto klíčovou roli zaměstnání jejího muže.

„No tak my jsme řešili, kde budeme vlastně bydlet, jestli on půjde sem nebo jak a já jsem vlastně v té době otěhotněla, takže se to vlastně všechno jako zrychlilo. A on pak řekl, že vlastně nechce jít do Prahy, že tady nemá práci a já vlastně jak jsem měla o tu práci přijít nebo nastoupit na ten rodičák, tak prostě to bylo tak jak nasnadě, že se přestěhuju tam, když tam má tu práci. Ale mělo to být jako hodně dočasný, což dodnes když se jako hádáme, tak to vytáhnu, že já jsem tam nikdy bydlet nechtěla, že jsem tam šla jenom do porodu a pak půl roku a pak než půjde do školy a teď už půjde do první třídy.“ (Dana)

Z Daniny výpovědi vidíme, že dokud s Davidem jednala z pozice zaměstnané ženy, byl prostor pro vyjednávání o stěhování větší. Nicméně v souvislosti s jejím těhotenstvím se její manévrovací prostor zmenšil, neboť se měly její příjmy s nástupem na mateřskou dovolenou rapidně snížit a její závislost na Davidovi tak vzrostla. Nyní se ukazuje, jaké ekonomické dopady jí stěhování přineslo.

„A vy jste se tam snažila najít práci?“ (autorka)

„No já jsem se snažila, ale právě jak jsem byla předtím tady v Praze a studovala jsem specku a psychologii, tak tam to ještě není ta sociální oblast tak rozvinutá a pro mě třeba takovej ten masovej ústav pro mentálně postižený muže... Jo já vím, že by mě tam jako vzali, i mi to nabízeli, ale nebyla bych tam asi schopná dlouho pracovat. Jo, takže jsme založili takovejhle projekt.“ (Dana)

Po přestěhování Dany do Davidova rodiště došlo ke stejné automatickému dělení výdajů, jako tomu bylo u Cecílie nebo Ester. Jelikož se těhotná Dana nastěhovala k Davidovým rodičům, kde on do té doby též bydlel, hradil náklady na bydlení on. David pochází z chudé katolické rodiny se šesti dětmi, z nichž tři dospělé děti stále žijí u svých rodičů a platí jim příspěvek na bydlení. Takový příspěvek tedy platil i David, nově i za svou ženu Danu. Výše příspěvku na bydlení a stravu byla ovšem dlouhodobě předmětem sporů

v Davidově rodině, primárně ze strany Davidova otce. Dana se zároveň ujala nakupování jídla do poličky, která jim byla vyhrazena v rodinné lednici, aby nevznikaly spory o jídlo. Jednoho dne došlo k dalšímu sporu mezi Danou a Davidovým otcem, který eskaloval v Danino odstěhování k jejím rodičům.

„Nejdřív jsme bydleli u těch rodičů s tím, že je to dočasný, než se někam společně přesunem, a to trvalo jako vlastně velice dlouho, asi no rok a půl? A pak já jsem tam jednou jako se nepohodla s tím tatínkem, kterej tam vážně (...) ňák to bylo, jakože přesně, že mu dáváme málo, že je vyžíráme. (...) Ale vlastně ten děda jako má pocit, že mu někdo potají jí jídlo, že to tam leželo a bylo to jeho a někdo mu z toho ujed, takže jsem řekla, co si o tom myslím a odjela sem k našim a řekla jsem, že se nevrátím.“ (Dana)

Druhé stěhování Dany s Davidem, nyní již do nájemního bydlení, tedy nebylo explicitně vyjednáno, nýbrž nastalo v reakci na spory v rodině. Zároveň se tento způsob řešení jeví dle Dany jako nejefektivnější a navzdory svému odporu předpokládá, že jej bude muset užívat i v budoucnu.

2.2.3 Mýtus rodičovské dovolené

Tak jako stěhování žen za jejich partnery nebylo důsledkem explicitního vyjednávání, vyjednávání neproběhlo ani ohledně nástupu žen na rodičovskou dovolenou, která se později ukázala být hlavním důvodem přechodu od *systemu odděleného hospodaření k hospodaření příspěvkovému*. Primárním a též prakticky jediným kritériem v rozhodování o tom, kdy nastoupí na rodičovskou dovolenou, byla opět relativní výše mezd partnerů.

„On je pořád ten hlavní živitel rodiny, takže jakoby já mu ani nemůžu říct: ,vyměníme ten model, jak jsou ti tatínkové na mateřské a maminky jdou do práce.‘ Já vim, že já bych nikdy nevydělal tolik, jako on. Já nevím, někdo by třeba řekl, že jsem ta ušlápnutá paní nebo tak jo, ale já vidím jako i racionálně. A je to fakt, že ta společnost těm ženám třeba neodměňuje stejně jako muž. Jednak můj manžel je manažer teď vysoký, já bych se na jeho pozici nikdy nedostala, protože ty zkušenosti nemám. On umí managovat lidi, já ne, ale vim to třeba i u nás v práci, že asi vždycky budu brát míň

peněz než můj kolega právník. Prostě u těch mužů se to vždycky nějak zdůvodní.“ (Cecílie)

V odkazu na svou racionalitu Cecílie zdůrazňuje, že není obětí rozhodnutí svého manžela, ale sama je aktivní součástí rozhodovacího procesu. Cecílie zároveň zvyznamňuje dva faktory vedoucí k její relativně nižší mzdě, která je důvodem pro její zaměření na reprodukivní práci. Zaprvé jsou to profesní schopnosti jejího manžela, které nadřazuje svým profesním schopnostem a legitimizuje tak svůj odchod z trhu práce. Zadruhé je to gender pay gap a horizontální a vertikální segregace trhu práce, která produkuje situace, jako je ta její a jejího muže. Přestože Cecílie i Cyril zastávají „stejně společensky ohodnocený práce,“ tak „jsou ale iracionálně ohodnoceny. Protože my jsme oba vysokoškolsky vzdělaný,“ (Cecílie). Cecílie je vysokoškolačkou s dlouholetou praxí ve svém (feminizovaném) oboru, navzdory tomu již od promoce vydělává polovinu toho, co její manžel, též vysokoškolák, ovšem pracující v odvětví, kde pracují výhradně muži. Posuzujeme-li jejich individuální schopnosti „managovat lidi“ ve vztahu k požadavkům jejich vzdělání, resp. zaměstnání, nikoliv mezi sebou, je odlišná výše jejich mzdy neodůvodněná.

Přestože z ekonomického hlediska je střídání partnerů na rodičovské dovolené obtížné, z morálního hlediska není pro narátorky nepředstavitelné. I ze sociologických výzkumů vyplývá, že většina lidí (konkrétně 60 %) věří, že péči o děti by se měli věnovat oba partneři, 39 % si pak myslí, že tuto činnost by měly vykonávat ženy (CVVM, 2016: 2). Přestože „péči o děti“ nelze ztotožňovat s odchodem na rodičovskou dovolenou, ukazuje se, že péče o děti není považována za čistě ženskou práci. Beáta v tomto duchu, na rozdíl od Cecílie zmiňuje, že jí střídání na rodičovské dovolené s manželem, který má oproti ní trojnásobné příjmy, napadlo. Zároveň však o této možnosti mluví ve velmi hypotetické rovině, v čemž může hrát roli nejen to, že Bedřich má trojnásobné příjmy, ale i to, že má ve střídavé péči dvě děti z předchozího manželství, ke kterým má vyživovací povinnost.

„No, jako byl, to určitě (byl by to ekonomický zásah – pozn. autorky), ale když bych si to jako asi hodně prosazovala, tak by proti tomu jako asi nic neměl. (...) Já bych se určitě musela hodně uskrovnit.“ (Beáta)

Naopak Anna, jako jediná, odchod manžela na rodičovskou dovolenou explicitně odmítá, a to i v případě, že by vydělávala více peněz než on. Nicméně tento postoj nezastávala odjakživa.

„Předtím jsem říkala, že bych klidně pracovala a chlapa bych nechala doma. Ale jak se narodil malej, tak to bylo takový jako, že trnu, když jsme jeli na motorky a malýho jsem měla nechat v kočárku sestře, jenom, aby se s ním šla projet, tak mě to tak jako ‚Mám, nemám, mám si to odpustit, mám tam jet?‘“
(Anna)

Z Anniných dalších výroků se však jeví, že její postoje jsou ovlivněné jejím ekonomickým potenciálem, resp. situací na trhu práce, tak jako tomu bylo u Cecílie.

„Byli jsme na houbách a dokonce jsme potkali chlapa, kterej říkal, že je na rodičáku a že manželka je v práci. A byl se třema dětma v lese. Takže to jsem úplně zírala a říkala jsem si, že klobouk dolů. Ale jinak jsem takhle osobně nepotkala nikoho, kdo by vydělával jako, že ženská víc a chlap míň.“ (Anna)

Jelikož situace, kdy žena vydělává více, než muž jsou řídké, a ženské živitelství není konvenčním modelem fungování domácností, mnoho párů o střídání na rodičovské ani neuvažuje. Nehledě na to, že z ekonomického hlediska je pobyt muže-živitele na rodičovské dovolené neudržitelný. Jak ze statistik (ČSÚ, 2017: 5-7) tak z mého výzkumu tedy vyplývá, že rozlišování mezi mateřskou dovolenou (která je určena pouze ženám před a po porodu) a rodičovskou dovolenou (na kterou mohou odejít jak muž, tak žena), je reálně spíše iluzí, neboť v praxi čerpají rodičovský příspěvek z 98 % ženy. Nicméně odchod na rodičovskou dovolenou má dopady nejen na postavení žen na trhu práce (Pytlíková, 2015: 1), ale i na jejich postavení v rodině.

2.2.4 Přejchod od systému odděleného hospodaření k hospodaření příspěvkovému

Přejchod od *systému odděleného hospodaření*, který byl výchozím uspořádáním, k *příspěvkovému modelu* se ukázal být východiskem stavu, kdy příjmy ženy, resp. suma peněz, kterou žena kontroluje, klesla v souvislosti s nízkou výší rodičovského příspěvku natolik, že nestačila na hrazení výdajů, které spravovala. Tento stav pak vyústil v situaci,

kdy žena ani s nejeftivnějším možným rozpočtováním nebyla schopna spravovat finance tak, aby měla dostatek pro všechny sféry výdajů, za které je odpovědná.¹⁵ V takové chvíli se kupř. Cecílie, která byla od začátku vztahu odpovědná za energie bytu a většinu (a později všechny) nákupy jídla, obrátila na svého manžela a poprvé tematizovala otázku nerovnosti jejich příjmů a výdajů. Do té doby hradila v rámci výdajů rodinné domácnosti energie bytu, jídlo, věci pro dceru a případně hlídání ze svého rodičovského příspěvku a úspor. Ty ovšem po roce a půl rodičovské dovolené došly.

„Takže já jsem se potom dostala na nulu, dokonce mi přišel dopis z banky, že jsem už přečerpala, což bylo fakt takový jako ‚aha‘. To už jsem teda fakt řekla, ‚promiň, už to dál nejde, já jsem se dostala na nulu s penězma.‘ (...) Takže já jsem mu pak řekla: ‚už to nejde, musíš začít platit ty energie.‘ Takže on říkal, že jo, převedlo se to všechno na něj, to jako bylo bez debaty, on říkal ‚já jsem ani nevěděl.‘“ (Cecílie)

Z příběhu Cecílie vidíme, že se opět jednalo pouze o částečně vyjednanou změnu modelu. Jelikož byla zvyklá fungovat v režimu dvoupříjmového manželství se *systémem odděleného hospodaření*, kde každý ze svých příjmů hradí své sféry výdajů rodinné domácnosti (v jejím případě energie bytu a kultura, kterou s nástupem na mateřskou dovolenou v podstatě nahradily nákupy jídla), navrhla snížení svých výdajů převedením účtu za energie bytu na manžela tak, aby její příjmy stačily na její sféry výdajů. Cyril tento návrh přijal, zároveň se rozhodl navýšit Cecíliiny příjmy zasláním pravidelného příspěvku ve výši, kterou uznal za přiměřenou.

„A s těma nákupama mi pak manžel začal pomáhat, tak, že mi na účet začal posílat částku ze svých peněz. Bylo to pravidelný, udělal to trvalým příkazem, já už ti neřeknu, kolik to bylo, mně to v tu chvíli přišlo, že je to hodně, bylo to možná 10 tisíc nebo 7 tisíc, já už fakt nevím.“ (Cecílie)

To, že Cecílii „v tu chvíli přišlo, že je to hodně“ neznamenal, že se jednalo o velkou částku v absolutních číslech (nejednalo se ani o polovinu její původní mzdy), ale ve vztahu k předmětu, kterému byl příspěvek určený, což bylo jídlo pro rodinu a potřeby pro dceru.

¹⁵ V práci užívám záměnně termíny „výdaje, za které je osoba odpovědná“ a „její/jeho výdaje.“ Pakliže se jedná o výdaje na věci osobní potřeby, nikoliv rodinné domácnosti, je to explicitně uvedeno.

Beáta se sice nedostala do takto hraniční situace ve smyslu kompletní absence finančních prostředků jako Cecílie, ale pociťovala jistou formu nespravedlnosti z důvodu, že Bedřich posílá své bývalé ženě 3 tisíce Kč na jejich dvě děti, které ovšem mají ve střídavé péči a o jejich výdaje se dělí. Beáta tedy požádala svého manžela, aby jí začal posílat příspěvek na obstarávání věcí a jídla pro jejich syna, což jsou výdaje, které spravuje Beáta.

„On je začal posílat po tom, jak jsem ti říkala, že jsem byla naštvaná, že je posílá ty svojí manželce, tak je začal teda posílat taky. Já jsem řekla normálně na Bedříška, jako že mi prostě jako vadí, že on posílá tři tisíce jako svojí bejvalý manželce na děti, a že já jakoby vlastně ostrouhám.“ (Beáta)

Nedávné výzkumy ukazují, že placení výživného bývalé manželce, navzdory tomu, že mají děti ve střídavé péči, není výjimečné (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 224). Tento fakt lze interpretovat jako důsledek morální povinnosti muže, který tímto způsobem nahrazuje bývalé ženě ušlý zisk na její mzdě, který vznikl v průběhu péče o jejich společného potomka. Tato morální povinnost vůči bývalé ženě však nemusí být považována za spravedlivou ze strany ženy současné, jelikož příspěvek bývalé ženě odchází z pomyslného rodinného rozpočtu nové rodiny, jak je tomu u Beáty s Bedřichem. Fakt, že Bedřich zasílá své bývalé ženě měsíčně příspěvek 3 tisíce Kč a zároveň hradí poměrně nákladné kroužky a školy v přírodě svých dcer z předchozího manželství, upevňuje rozdělení sfér výdajů mezi Beátou a Bedřichem, kde je každý z nich odpovědný za „svoje dítě“. To ústí v situaci, kdy Bedřich nehradí náklady na Běďu, jejich společného syna.

„A já jsem svým způsobem byla už vlastně docela naštvaná ve chvíli, kdy jsou takhle velký výdaje, a prostě on mi s tím jakoby nepomůže. Pak si říkám jako ale tak ksakru holka, prostě platíš všechny ty kroužky a ty velký výdaje přes jídlo přes všechno. Jakože jsem mu už párkrát říkala, že když vlastně nad tím tak přemýšlím, že mi na Běďu nedal vlastně ani korunu. I když zase taky to není úplně pravda, protože on pak argumentuje: ‚Vždyť ti posílám ty 3 tisíce, 3 tisíce měsíčně, že jo,‘ takže vlastně jako to není pravda.“ (Beáta)

Nyní, když Beáta čeká jejich druhého potomka, Bedřichovo čtvrté dítě, zvažuje, že Bedřicha požádá o navýšení příspěvku.

„A už jsem si jako v duchu říkala, že až se narodí druhý mimčo, tak tohle bude první, o čem budeme spolu mluvit, že bych jako ráda kdyby ty 3 tisíce... Prostě jako doted'ka oukej, ale to není prostě můj problém a že tady mám jako už druhý děcko...“ (Beáta)

Výzkum Stocks, Díaz a Hällerod (2007) ukazuje, že explicitní vyjednávání se často děje až v případě emočních nebo finančních problémů ve vztahu. Tak tomu bylo u Cecílie, jejíž příjmy klesly natolik, že nebyla schopna hradit jídlo pro celou domácnost. Finanční problémy očekává i Beáta, jejíž výdaje narostou v souvislosti s porodem druhého dítěte. Se vzrůstajícími výdaji a stagnujícími příjmy z rodičovského příspěvku a třítisícového příspěvku od manžela se tedy Beáta začíná vymezovat vůči stávajícímu rozdělení sfér výdajů. Zatímco výdaje na Bedřichovy děti z předchozího manželství hradí z velké části on, nikoliv jeho bývalá žena, výdaje na společné děti Beáty a Bedřicha hradí pouze Beáta.

Výhradní odpovědnost za výdaje na dceru má i Ester, která jako jediná dostávala příspěvek od manžela již před nástupem na mateřskou dovolenou, neboť její příjmy 12 až 15 tisíc Kč měsíčně nestačily na hrazení všech výdajů, které spravovala (jídlo, domácnost,¹⁶ hypotéka a půjčka na byt od rodiny). Příspěvek nebyl určen na jídlo a domácnost (tyto výdaje hradila ze mzdy, později z peněžité pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku), ale na hypotéku, kterou si u banky vzala Ester, navzdory svým nižším příjmům. Důvodem byla možnost jejího přítele Edgara pobírat od zaměstnavatele příspěvek na bydlení.

„On mi jenom posílá jakoby na můj účet peníze na hypotéku a z toho se to platí, tak tam je nějakých pár stovek navíc, ale jinak ne, to mi neposílá.“ (Ester)

Edgar tak zůstal odpovědným za výdaje bytu, jak tomu bylo dříve, pouze je hradí prostřednictvím bankovního účtu Ester. Z právního hlediska je byt vlastnictvím Ester, nicméně jeho cenu fakticky splácí Edgar ze své mzdy.

„Byt je napsanej jenom na mě. S tím, že si věříme, že bych ho něk o to nepřipravila nebo tak. Jsme spolu dlouho, a i kdyby, stejně mu to teď něk zrušili ten příplatek, a místo toho mu jakoby navýšili tu hrubou mzdu nebo jak

¹⁶ Pojem domácnost v tomto případě zahrnuje drobné položky potřebné pro každodenní chod domácnosti. Typicky se jedná o zboží z drogerie. Nejedná se o technické zařízení domácnosti, jako lednice či myčka.

se to jmenuje, ale jako kdyby přišel, že abych mu napsala půlku bytu, tak bych mu to přepsala.“ (Ester)

Model hospodaření v domácnosti Ester a Edgara se tak navzdory existenci příspěvku blíží spíše *systemu odděleného hospodaření*, který je výchozím bodem příspěvkového modelu. V důsledku nevyjednávání, které jsem přiblížila výše, se však Ester dostala do situace, kdy po porodu dcery spravuje mnoho mandatorních výdajů rodinné domácnosti (jídlo, domácnost, hypotéka, půjčka na byt od rodiny a nově věci pro dceru), což spotřebovává všechny její příjmy. Vzhledem k nízké výši její mzdy nemá lepší vyhlídky ani v souvislosti s návratem na trh práce.

„To jsem ještě neříkala, že vlastně na ten byt máme tu hypotéku a ještě jsme si jakoby půjčovali část peněz od mého strejdy a to vlastně tak jako vplynulo, že budu platit já. A teďka vlastně mu neplatím nic, protože nebylo z čeho, ale až začnu chodit do práce, tak mu chci začít posílat. Já nevím jako jaký budu mít teďka plat, protože se mi zvýší nějaký ty třídy asi a ještě se přidávalo teďka těm státním zaměstnancům, tak kdybych měla třeba 17, 18 tak bych mu chtěla, že by mi třeba zůstalo 10 tisíc. Jo z toho bych zase zaplatila to jídlo a tak by to vlastně zůstalo a měla bych o něco víc, o něco málo.“ (Ester)

Jak se ukazuje na příkladu Ester a Cecílie, které jsou obě v procesu návratu na trh práce, příspěvkový model je v dnešní době, charakteristické dvoupříjmovými domácnostmi (Fraser, 2016: 112), spíše provizoriem. Přestože návrat matek na trh práce je v České republice komplikovaný, zaměstnanost matek s dětmi ve školním věku je vyšší než průměr mezi zeměmi Evropské unie (Hašková ed., 2014: 185). Jelikož Ester počítá se svým návratem do svého původního zaměstnání, zdráhá se požádat manžela o zvýšení příspěvku na hypotéku o sumu určenou na jídlo tak, aby byla schopna lépe spravovat své sféry výdajů.

„Tak ono to nějakou dobu tak nějak stačilo a až teďka ke konci (rodičovské dovolené – pozn. autorky) a to už zase nemá cenu, když já za chvíli půjdu do té práce, tak to nějak měnit. No tak uvidíme, co bude potom no. Že třeba když budu mít o ty 3 tisíce víc, tak (...) asi to nebude stačit. Že budou zase větší náklady, já nevím, s nějakýma obědama a se vším, ale tak zkusím no.“ (Ester)

Jelikož v domácnosti Ester nikdy nedošlo k explicitnímu vyjednávání modelu rodinného hospodaření, zdráhá se Ester zavedené pořádky měnit a doufá, že návrat do dvoupříjmového modelu, ve smyslu dvou mezd ze zaměstnání, vyřeší její finanční problémy. Tak tomu bylo u Cecílie, která manžela požádala o ukončení zasílání příspěvku hned, jak to bylo možné.

„Takže to už je takový prima (příjem 14 tisíc z částečného úvazku po nástupu dcery do školky – pozn. autorky) a v tuhle chvíli jsem řekla manželovi, aby mi přestal posílat ty peníze na účet.“ (Cecílie)

Navzdory tomu, že Cecíliina mzda po návratu na trh práce nedosahuje ani dvou třetin její původní mzdy, preferuje systém odděleného hospodaření, než aby byla závislá na příspěvku od jejího muže. Z výpovědí její, ale i ostatních narátorek se jeví, že příspěvkový model chápou jako provizorní odchylku od normy spočívající v systému odděleného hospodaření.

2.2.5 Speciální peníze

Jak bylo nastíněno v předchozí podkapitole, pro ženy je významné, zda příjmy, které kontrolují a spravují, přicházejí od jejich partnera ve formě příspěvku nebo zda si je vydělají ve formě mzdy či peněžité pomoci v mateřství/rodičovského příspěvku jakožto „mzdy“ za reprodukční práci. Tento fenomén vyvrací představu, že peníze jsou neutrálním prostředkem směny bez jakéhokoliv vtěleného významu. Novodobé peníze ve formě bankovek (či v současnosti spíše ve formě čísel na bankovním účtu), sice vypadají homogenně a negenderovaně, v praxi se však ukazuje, že peníze jsou běžně rozlišovány, a to nejen podle množství, ale i podle toho, jaký je jim přikládán význam, či účel užití (Zelizer, 1989: 342, 343). V mém výzkumu se ukázalo, že v rodinách dochází k rozlišování ve třech rovinách, a to (1) mezi mzdou muže a ženy, (2) mezi mzdou a příjmy ze sociálního systému a (3) mezi mzdou, resp. rodičovským příspěvkem na straně jedné a příspěvkem od manžela na straně druhé.

2.2.5.1 Speciální peníze v režimu odděleného hospodaření

Odlišné vnímání příjmů muže a ženy se ve mnou zkoumaných rodinách objevovalo od samého začátku, tedy chvíle, kdy se páry sestěhovaly, či spíše, kdy se ženy nastěhovaly ke

svým partnerům. V tento moment bylo pro ženy odlišné vnímání jejich příjmů z ekonomického hlediska pozitivní, neboť se od nich neočekávalo, že budou do rozpočtu přispívat. Zbývalo jim tudíž hodně peněz na jejich osobní potřeby.

„Hele, trošku se to (její situace před odchodem z trhu práce – pozn. autorky) změnilo, protože když jsem pracovala, tak jsem vlastně na tom byla v uvozovkách jako o dost líp, že jsem měla. (...) Myslím, že asi čtyři nebo pět tisíc jakoby na nájem, že jsem mu přispívala a že vlastně všechny ostatní peníze (14 tisíc Kč – pozn. autorky) ale pak jako byly moje.“ (Beáta)

Beáta se nastěhovala do Bedřichova bytu, kde bydlí i jeho dvě dcery, které má ve střídavé péči. V této době Beáta chodila do zaměstnání, kde si vydělávala 18 tisíc čistého; Bedřich vydělával trojnásobek. Bedřich byl tou dobou již rok odloučen od své bývalé manželky a hradil všechny náklady na živobytí sám. Přestože měla Beáta o hodně nižší příjmy než Bedřich, cítila povinnost podílet se na nákladech domácnosti. Ze strany Beáty se jednalo o první dlouhodobý vztah zahrnující společné bydlení. Vstupovala do něj s představou, že společné bydlení, resp. vztah, by měl zahrnovat sdílení jak výdajů, tak i příjmů. To je v souladu se závěry výzkumu Chaloupkové (2006: 982), která zjistila, že pokud osoba nemá zkušenost s předchozím partnerským soužitím, má téměř dvakrát větší pravděpodobnost, že bude hospodařit společně, než ti, kteří žili dříve s jiným partnerem nebo partnerkou.

„Přišlo mi to vlastně divný, že jako nemáme ty peníze tak jako na hromádce prostě jako někde na jednom účtu, že by se z toho bralo. Že prostě přišlo to takový divný, že on za mě platí všechno.“ (Beáta)

Tuto situaci vyřešila tak, že nabídla Bedřichovi finanční příspěvek na jejich společnou domácnost.

„Já jsem prostě řekla, že mu budu platit nějaký příspěvek, že mi to přišlo prostě blbý, že bych jako měla mít 18 tisíc pro sebe, tak mi to přišlo divný. Tak aspoň něco jsem jako platila, že bych jako určitě mohla i platit nebo přispívat mnohem víc, že jo, ale že prostě už i jenom to, abych ho donutila, aby si bral těch 5 tisíc, bylo docela jako...“ (Beáta)

Bedřich se dle slov Beáty zdráhal příspěvek na bydlení přijmout. Beáta si přesto nastavila na svém účtu trvalý příkaz a měsíčně Bedřichovi posílala 5 tisíc Kč. Bedřich zaslání nevyžádaného příspěvku vyřešil tak, že tyto peníze zasílal na svůj záložní, spořicí účet. Realizoval tak svou představu, že mzda jeho přítelkyně není mzdou a nemá být utrácena za náklady domácnosti.

Cecílie se nacházela ve velmi podobné situaci jako Beáta. Brzy po dostudování školy se přestěhovala k Cyrilovi a chtěla se podílet na společných výdajích „*půl na půl*“.

„Tak mně to přišlo takový jako hloupý, že vydělávám a nikoho neživím, vlastně jenom sebe, takže mně to přišlo, že bych měla přispívat, třeba nějakou částkou, jo. Jako já jsem vždycky vydělávala o hodně míň než manžel, ale prostě přišlo mně to fér, abych nějakou tou částkou přispěla. Jakože sem si přišla jako vyžírka, když to řeknu blbě. (...) Ačkoliv mi to nikdo nikdy neřekl, ani nenaznačil, spíš naopak, manžel je takovej tolerantní a benevolentní, tak spíš bych jako řekla, že chce rozdávat, než aby něco přepočítával. (...) Já jsem něk neuvvažovala relativně, já jsem uvvažovala v těch absolutních hodnotách. A můj manžel asi zřejmě uvvažoval v těch relativních hodnotách.“ (Cecílie)

Jak vidíme z Cecíliiny výpovědi, tlak na hrazení poloviny výdajů vycházel od ní samé, nikoliv od jejího muže. Jako zaměstnaná žena považovala za neopodstatněné, aby měla celou svou mzdu jako jakési kapesné a nepodílela se na výdajích rodinné domácnosti. Fakt, že Cyril po ní příspěvek na péči o rodinnou domácnost nevyžadoval, lze přičítat právě odlišnému vnímání jeho a Cecíliiny mzdy. To odpovídá historické konstrukci ženských a mužských příjmů, v rámci níž je mužův příjem z placené práce považován za důležitější a chápán jako synonymum příjmu rodiny, zatímco příjem ženy je „*považovaný spíše za ten méně významný, a dokonce postradatelný, doplňkový, či za ,pouhé kapesné, které má žena pro svou vlastní potřebu.*“ (Maříková, Křížková, Vohlídalová, 2012: 47, 48). Nicméně fakt, že muži činí rozdíl ve významu mužské a ženské mzdy, mělo pro individuální ekonomické postavení ženy pozitivní důsledky.

„No tak na začátku, že jo, taky to jako bylo jinačí, když jsem chodila do práce, tak taky jsem jako nemusela řešit nějaký oblečení nebo kroužky pro Bědu nebo tak, že jsem řešila spíš sebe a byla jsem tak něk děsně na pohodu, že vlastně jako mám vlastně hrozně moc peněz.“ (Beáta)

2.2.5.2 Rodičovský příspěvek jako příklad speciálních peněz

Negativní dopady konceptu speciálních peněz se objevují v souvislosti s poklesem příjmů dotazovaných žen. Pojetí peněžité pomoci v mateřství, resp. rodičovského příspěvku jako peněz určených na výdaje pro děti a domácnost, vede k situaci, kdy žena, která nemá žádné úspory, najednou nespravuje žádné peníze pro své osobní potřeby. V případě peněžité pomoci v mateřství a rodičovského příspěvku je svoboda v jeho správě omezena ve dvou směrech. Zaprvé jeho výší, která často nestačí ani na pokrytí sfér výdajů, za které je pečující osoba odpovědná. To plyne z východiska politiky sociálního zabezpečení spočívajícím v konceptu předpokládané altruistické rodiny, která nese primární odpovědnost za péči (Fineman, 2000: 14). „*Rodina je z hlediska sociální politiky základní jednotkou státu a naplňují se v ní nejzákladnější vztahy solidarity a vzájemné sociální pomoci*“ (důvodová zpráva k návrhu zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře). Druhé omezení v uvážení, jak nakládat s rodičovským příspěvkem, pak plyne ze společenských očekávání, že tyto peníze budou vynakládány na péči o dítě. Tomu odpovídá i právní vývoj koncepce rodičovského příspěvku. Ten byl dříve pojímán jako náhrada za ušlou mzdu pečující osoby, zatímco později – se změnou, která pečující osobě umožnila při čerpání rodičovského příspěvku vydělávat mzdu (zavedenou novelou zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře účinnou od 1. 1. 2004), začal být pojímán jako příspěvek na péči o dítě.

Vymezení účelu peněžité pomoci v mateřství demonstruje příběh Dany, která se s manželem sestěhovala a vzala si ho až těsně před narozením dítěte. Do té doby tedy nebyl prostor pro nastavení modelu rodinného hospodaření, potažmo rozdělování sfér výdajů.

„A tu výbavu na dítě jste kupovala sama? A to bylo nějak vyjednané, nebo jak to vzniklo?“ (autorka)

„No to jako nebylo úplně vyjednaný, to prostě bylo, že mám příspěvek jako rodičovskej, tak přece je to na to dítě.“ (Dana)

Cecílie s Cyrilem spolu před narozením dítěte žili deset let, z toho sedm let byli manželé. Po celou dobu fungovali v systému odděleného hospodaření, kde byla Cecílie odpovědná za placení energií za byt, který měli již před vstupem do manželství ve společném

vlastnictví,¹⁷ a čím dál tím více jídla, zatímco manžel platil fond oprav jejich bytu. V průběhu rodičovské dovolené jí začal zasílat příspěvek, který byl určen na jídlo a domácnost. U rodičovského příspěvku pak měla Cecílie jistou míru diskrece v tom, zda si zaplatí hlídání pro dceru nebo jej vydá jinak. Tato volnost však měla své limity nastavené trhem práce.

Sektor trhu, kde Cecílie před mateřskou deset let pracovala, se začal rapidně proměňovat a přestal nabízet jistoty vyplývající ze zaměstnaneckého poměru. Cecílie se proto rozhodla začít studovat druhou vysokou školu, která by jí umožnila získat lépe ohodnocenou práci v budoucnu. Současně s tímto krokem však otěhotněla. Vystala tedy potřeba kloubit náročné studium s péčí o dceru.

„Právě. Jako třeba, já jsem nechtěla tím zatěžovat manžela, já jsem věděla, že jsem ho zatížila už tím, že jsem na mateřský, že jo, že tím vlastně je ten partner zatížen. Já vim, že to jsou ty společný zájmy, ale musí to někdo táhnout, že jo a je na něm větší odpovědnost, že teď má najednou odpovědnost, teď ho najednou nemůžou vyhodit z práce, že jo. Nikdy se k tomu nestavěl úzkostlivě. Takže já jsem věděla, že jsem ho zatížila už tímhle a že ho vlastně nechci zatěžovat svým studiem. (...) Takže já jsem to vlastně brala tak, že je to moje morální povinnost si tu pani na hlídání platit ze svého. (...) Platila sem to, co sem platila a ještě navíc jsem si platila tu hlídačku a ta mě někdy stála třeba 7 nebo 6 tisíc měsíčně.“ (Cecílie)

„Já jsem věděla, že ho nechci jakoby frustrovat tady tím, že vim, že z jeho strany je ohromná tolerance v tom, že mi to celkově umožnil, protože myslím si, že hodně mužů by tohle, tadyten model vůbec nepřijalo. Že by nepřijali to, že žena na mateřský si jde studovat, že by řekli, ať jde pracovat, byť třeba do špatně placený práce, ale ať jde pracovat. Ale myslím, že málo mužů by vidělo tou linkou na těch 5 let dopředu, kdy tím ona vyřeší zbytek svého života dejme tomu, a že tím vlastně i potom výrazně přispěje do toho rodinnýho rozpočtu za těch 5 let jo. Že ty peníze se investují a pak se zase vrátí. Zatímco teď bude dělat tu špatnou práci a nebude to nikdy lepší.“ (Cecílie)

¹⁷ Cecílie s Cyrilem byt zakoupili za finanční pomoci rodičů každého z nich.

Cecílie své rozhodnutí zvýšit si kvalifikaci a změnit po rodičovské dovolené zaměstnání interpretuje dvojitým způsobem. Na jednu stranu tento krok vnímá jako investici do své, ale i rodinné budoucnosti a rodinného rozpočtu, na stranu druhou reflektuje, že se jedná o její vlastní rozhodnutí a proto by měla hradit náklady s ním spojené. Toto rozhodnutí však vedlo k situaci, kdy celý rodičovský příspěvek dávala na hlídání dcery a svůj druhý příjem, příspěvek od manžela, spotřebovala v souladu s jeho účelem, na jídlo a věci pro dceru a do domácnosti.

„Ty peníze, co jsem dostávala na rodičák, jsem víceméně počítala, že budou na tu hlídačku, a z toho spořicího účtu jsem věděla, že lehce budu teda platit ty nákupy a nějaký věci. (...) A s těma nákupama mi pak manžel začal pomáhat, tak, že mi na účet začal posílat částku ze svých peněz.“ (Cecílie)

Cecíliino studium však trvalo déle než nejdelší zákonem umožněná doba čerpání rodičovského příspěvku. Vystala tedy otázka, jak řešit tuto situaci, kdy příjem určený na hlídání dítěte zmizel a jediný další příjem, příspěvek od partnera, byl určen a stačil pouze na výdaje za jídlo a domácnost.

„No ale já jsem, to bylo zajímavý, já jsem vlastně v tom třetíáku skončila tu mateřskou, neměla jsem žádný svůj příjem, a manžel řekl: ‚No holčičko a do práce.‘ Já jsem si totiž jako naivně myslela, že bych to takhle mohla doklepat až do toho... Já jsem to nikdy nahlas neřekla, ale myslela jsem si, že bych to mohla doklepat až do toho pátáku, jo. Protože v tom třetíáku už jsem tušila, že bych tu školu asi mohla dodělat. A on řekne, ‚do práce, něco si najdi.‘ (...) No já jsem mu jako říkala, no mě teď skončí ten rodičák, já bych se vlastně měla vrátit do práce, a on řekl, ‚tak si něco najdi.‘ On to asi v tu chvíli neřekl, ale řekl to třeba až za dva dny nebo za týden potom, ale explicitně, a to řekl, neříkám, že v tu chvíli, ale explicitně, ‚já nechci, abys byla doma.‘“

Cecílie tak v průběhu svého studia zjistila, že podpora ze strany jejího manžela byla podmíněna jejím příjmem ze systému sociálního zabezpečení, který v jeho očích legitimizoval její pobyt mimo trh práce, který ho, resp. rodinný rozpočet, finančně zatížil. Jakmile tento příjem zmizel a dcera zároveň získala nárok na místo ve veřejné školce, předpokládal, že Cecílie zvládne kloubit zaměstnání, studium i péči o dítě. Jejich dcera sice chodila do školky, nicméně stále vyžadovala a vyžaduje hodně péče s ohledem na

vyzvedávání a kroužky. Cecílie tak po krátké etapě, kdy čerpala podporu v nezaměstnanosti ve výši 3 tisíc korun měsíčně (v kombinaci s příspěvkem od manžela a brigádou v jejím původním oboru), pokročila ve studiu, až v závěru nastoupila na poloviční úvazek do nového zaměstnání. Svou mzdu však již nechce věnovat na hrazení nákladů péče o dceru.

„Dřív jsem to brala jako tu svojí morální povinnost, když jsem studovala, ale teď už se mi do tohohle modelu nechce, protože už se mi nechce dávat ty moje vydřené peníze a prostě vem si to, jaká je to křeč, jo.“ (Cecílie)

Cecílie jako jediná z narátorek je už v životní fázi návratu na trh práce. V souvislosti s tím se odhalují různé nuance konceptu speciálních peněz v jejím rozpočtu. Přestože její rodičovský příspěvek, příspěvek od manžela, její úspory, a nově i mzda byly všechny ve formě čísel na bankovních účtech, Cecílie i její muž jim přikládali odlišný význam. Tento význam, určení peněz, pak může vést ke snaze přerozdělit sféry výdajů mezi ní a jejího muže tak, aby jejich výše více odpovídala relativním výším jejich mezd.

2.2.5.3 Speciální peníze v režimu příspěvkového hospodaření

Odvrácená stránka konceptu *speciálních peněz* se ukázala též ve chvíli, kdy ženy začaly dostávat příspěvek od manžela. Stalo se tak v reakci na situaci, kdy příjmy žen v důsledku nástupu na mateřskou, resp. rodičovskou dovolenou významně klesly. Tento příspěvek ženy nepovažovaly za neutrální navýšení celkové sumy peněz, kterou kontrolují, ale za peníze určené na konkrétní účely, tak jako tomu je u rodičovského příspěvku, resp. peněžité pomoci v mateřství, kterou začaly čerpat. Specifické určení příspěvku demonstruje případ Cecílie, které manžel posílal příspěvek, který byl sice dle jejích slov vyšší, než očekávala, jasně však vnímala, na co jsou peníze určené a jak se očekává, že s nimi bude nakládat.

„To jsem ale nebrala, jako že si za to chci jít já sama koupit boty, jo.“ (Cecílie)

Fungování příspěvkového modelu v domácnostech narátorek ukazuje, jak se význam příspěvku proměňuje v čase. Příspěvkový model byl původně považován primárně za projev emancipace, neboť představoval příjem pro ženy, které do té doby neměly příjem žádný nebo se svým příjmem nemohly disponovat. Příspěvek jim pak dával právo a

možnost kontrolovat a spravovat určitou sumu peněz (Zelizer, 1989: 360). Naopak v dnešní době, kdy je za konvenční model považován model dvoupříjmový, ve kterém každý z partnerů kontroluje alespoň nějakou sumu peněz, nabírá příspěvek nové významy, které mohou být přímo v rozporu s konceptem emancipace.

To, že se u příspěvku jedná o peníze se specifickým účelem, nikoliv pouze o obecnou kompenzaci nízké výše rodičovského příspěvku jakožto mzdy za péči ze strany manžela, akcentovala i Beáta, když svého muže žádala o příspěvek. Koncept speciálních peněz tak využila ve prospěch navýšení sumy peněz, kterou kontrolovala.

„Já jsem řekla normálně na Bedřiška, jako že mi prostě jako vadí, že on posílá tři tisíce jako svojí bejvalý manželce na děti, a že já jakoby vlastně ostrouhám.“

(Beáta)

Naopak Anna se zdráhala příspěvek od manžela žádat, neboť silně pociťovala rozdíl ve zdrojích svých příjmů. Zatímco peníze z produktivní práce, investic a v některých případech od státu (kupř. v podobě rodičovského příspěvku), jsou označovány jako *neosobní peníze*, které s sebou přináší určitou míru nezávislosti a svobody, naopak peníze od partnera, jakožto *personalizované peníze*, s sebou nesou jistý závazek a pocit závislosti (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 144). Tak to pociťovala i Anna, která raději používala kreditní kartu, kde se měsíčně zadlužovala a později splácela, než aby žádala o peníze svého muže.

„Měla jsem spíš kreditní kartu, kterou jsem to pak dorovnala, jo, takže jsem si brala jakoby takovou půjčku od banky. Tu jsem dorovnala další měsíc, a současně jsem ale musela platit kreditkou, ale vždycky jsem se to snažila udržet v takový tý normě, kdy jsem věděla, že se nedostanu do takovýho stadia, že nebudu mít už vůbec a budu muset žádat jeho.“ (Anna)

Tato situace neustálého nedostatku peněz vyústila v to, že jí manžel začal zasílat příspěvek. Ten byl však podmíněn tím, že Anna převezme odpovědnost za všechny výdaje na jídlo a domácnost, kde bydlí i jeho dvě děti z předchozího manželství.

„No a pak (po sporech o výdajích na jídlo – pozn. autorky) jsme se bavili a říkal, že jako se domluvíme tak, že prostě mi bude posílat měsíčně 7 tisíc a já

budu mít v péči veškerou domácnost. Co se týká drogerie, co se týká kosmetiky, domácnosti, co se týká jídla a všeho.“ (Anna)

Z výpovědí narátorek o jejich zkušenosti s čerpáním příspěvku od manžela se potvrzuje, že zdroje peněz nejsou pro jejich užití irelevantní. Příspěvek, představující druh personalizovaných peněz, s sebou nesou závazky do budoucna (oproti penězům ze mzdy či sociálního systému, kde jsou povinnosti s nimi spjaté již splněny) (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 144). Zdroje peněz jsou významné pro to, jak se utratí (Zelizer, 1989: 351). Příjem personalizovaných peněz tak může ústít v paradoxní situaci, kdy žena kontroluje více peněz než dříve, ovšem za cenu omezení spravovacích a rozpočtovacích kompetencí ústících ve ztrátu ekonomické autonomie.

2.2.6 Kontrola v rámci příspěvkového modelu i nad jeho rámec

Klíčovým aspektem příspěvkového hospodaření je nerovné rozdělení kontroly nad rodinnými financemi mezi manžely (nebo životními partnery). Jelikož příspěvkový model vyvstává ze situace, kdy příjmy ženy nedostačují k pokrytí jejich sfér výdajů, je v příspěvkovém modelu inherentně obsažen fakt, že ten, kdo kontroluje většinu rodinných financí, je odesílatel příspěvku, v tomto případě muž. V této části vysvětlím, v čem kontrola spočívá, v dalších podkapitolách pak, jak je kontrola uplatňována a jaké má důsledky.

Kontrola je vykonávána nejdříve ve chvíli, kdy peníze vstupují do domácnosti. Míru kontroly v praxi determinuje to, jaká suma peněz přijde na cí účet a kdo má k účtu přístup. Jak bylo již výše zmíněno, všechny narátorky měly po celou dobu vztahu výrazně nižší příjmy než jejich partneři. V pozdější fázi vztahu to bylo způsobeno výkonem péče na rodičovské dovolené, která není ze strany státu vnímána jako plnohodnotná práce a není tak ani odměňována.¹⁸ V době před porodem dítěte měly ženy nižší příjem v zásadě bez

¹⁸ Tomu odpovídá komentář profesora práva působícího na katedře pracovního práva a práva sociálního zabezpečení na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, který v učebnici práva sociálního zabezpečení uvádí, že: „(S)ociální přerozdělování bude usměrňovat rozdíly v příjmech tak, aby státní sociální dávky nebyly náhradou rodinných příjmů, ale aby pomáhaly řešit státem uznané sociální situace na společensky uznané úrovni; poskytování dávek nesmí být demotivující ve vztahu k práci, zároveň se musí dbát na to, aby se snížila závislost rodin jen na sociálních příjmech.“ (Tröster, 2013: 575).

výjimky z důvodu horizontální segregace trhu práce, neboť byly všechny zaměstnány ve feminizovaných povoláních.

Z funkčního hlediska stál u počátku odlišné míry kontroly nad rodinnými financemi mužem a ženou fakt, že mzdy každého z nich chodí na jejich individuální bankovní účty, nikoliv účet společný. Nicméně to opět není výsledkem explicitního vyjednávání, jak ukazuje příklad Cecílie.

„A protože on už pracoval, všechno měl zařízený, tak on měl i svůj bankovní účet, a já když jsem začala pracovat, jsem si zařídila svůj bankovní účet. Takže jsme měli oba dva oddělený bankovní účty, žádnéj společnej nikdy nevzniknul.“ (Cecílie)

Stejně tomu je i u Beáty.

„No, Béd'a říká, že jo, že to máme jako, samozřejmě jako společný peníze, ale on má vlastní účet a já mám taky vlastní účet a jemu tam choděj prostě peníze, jako jeho peníze, mně zase choděj moje peníze.“ (Beáta)

Zde vidíme rozpor mezi vnímáním peněz jako společných a faktickým rozdělením kontroly nad nimi. Bedřich by zřejmě spadl do 67 % respondentů statistiky ČSÚ (2012), kteří tvrdí, že jejich příjmy jsou příjmy rodinnými. V praxi však jeho žena nemá k jeho penězům přístup a každý z nich rozhoduje o penězích na svém účtu samostatně. Zároveň je však nutné podotknout, že fakt, že muž kontroluje v důsledku svého vyššího příjmu a oddělených bankovních účtů většinu rodinných financí nemusí být v žádném případě akt zlé vůle, jako spíše důsledek pasivity a nevyjednávání v rámci vztahu. Jedná se o rozhodnutí, která nemusel ani jeden z partnerů cíleně zamýšlet, prostě to tak vyplynulo (Stocks, Díaz a Hällerod, 2007: 149).

„Ten model se nezměnil, ale zase ne že by někdo byl zlý vůči jinému (druhému partnerovi - pozn. autorky), to byl ten obyčej jako jo.“ (Cecílie)

Součástí realizace kontroly je pak rozhodování o výběru modelu alokace peněžních prostředků mezi partnery, jinými slovy jaký budou mít jednotliví partneři přístup k SJM a s kolika penězi mohou disponovat pro své sféry výdajů a své osobní potřeby (Pahl, 1983:

244). Jak bylo výše vysvětleno, tento proces probíhá zpravidla živelně s vývojem vztahu a není explicitně vyjednáván. Nicméně ve výhodnějším postavení v tomto procesu nevyjednávání stojí ta osoba, která kontroluje větší sumu peněz, neboť nemá potřebu vyjednávat a měnit status quo.

2.2.6.1 Projevy kontroly

Mocenské postavení muže, jakožto osoby s větší kontrolou nad rodinnými financemi, se projevuje v případě, kdy ženě nedostačují příjmy na pokrytí výdajů, které spravuje. Dostává se tak do tzv. *stavu odvozené závislosti* (Fineman, 2000: 20). V tento moment se muž stává hlavním arbitrem toho, za co budou peníze vydávány a v jaké míře.

Prvním projevem kontroly je fakt, že muž může své výdaje uskutečnit, aniž by je musel obhajovat. To sice neznamená, že opodstatněnost jeho výdajů není nebo nemůže být rozporována, nicméně nepotřebuje souhlas ženy, aby daný výdaj realizoval.

„No, co se týče pračky a ledničky, tak to vybíral třeba on. To má úžasný funkce, který jsme v životě nevyužili a tím se ta cena navýší asi jednou tolik. To si jako rozhoduje on, a třeba tu dovolenou to jsme jako společně.“ (Ester)

Přestože v domácnosti Ester a Edgara je za vaření odpovědná výhradně Ester, Edgar si z titulu svého živitelství uzurpuje právo rozhodovat i o výdajích v oblastech života, které jsou odpovědností Ester. Na tento důsledek mužského živitelství upozorňují Maříková, Křížková a Vohlídalová (2012: 89). Druhou stranou pozice muže jakožto nejvyššího arbitra v oblasti rodinných výdajů je druhý projev kontroly a to povinnost ženy žádat o peníze explicitně a vysvětlovat opodstatněnost svých výdajů.

„No ale horší je to když mi ty peníze nevyjdou, to pak musí zaplatit přítel...“
(Ester)

(...)

„A vy jste měla i mateřskou a teď máte rodičovskou? Takže to bylo lepší ty peníze?“ (autorka)

„No to jo, ale prostě něk líp to vycházelo nebo jsme toho míň potřebovali, nevím asi. Nebo pak když do toho přišlo, když jsem platila malý očkování, tak

to máte tisíc minus a pak vám to chybí. Nebo něco se takovýho, teď mě zrovna nic nenapadá, třeba ty boty jsem jí koupila a tisícovka zase a pak se to naskládá a ty peníze chybí na konci měsíce, když člověk nemá na to jídlo.“
(Ester)

„A pak jdete teda za přítelem?“ (autorka)

„No musím za ním jít a říct, že už prostě fakt nemám (smích). (...) No jednou jsme měli takovej konflikt, takovej jako (váhá), že zrovna jemu taky nějak nevycházely peníze a já jsem za ním přišla, že už jako nemám nic na nákup, jakože nemáme co jíst. No tak to se jako ptal, jako co jsem dělala s těma penězma. Tak jsem mu vysvětlovala, že jsem platila boty, že jsem byla u kadeřnice nebo něco takovýho. No pak jako jo, pak uznal... (smích).“ (Ester)

Ester se nachází v situaci, kdy kontroluje a spravuje maximálně tolik peněz, kolik potřebuje na své sféry výdajů, zatímco její muž má po zaplacení svých sfér výdajů měsíčně dvanáct až sedmáct tisíc, které může spravovat dle svého uvážení.

„No jako jo, on hodně sportuje, takže teďka si třeba koupil kajak. No ono to se vším všudy vyšlo asi na 20 tisíc.“ (Ester)

Podíváme-li se takto zblízka na rodinný rozpočet domácnosti Ester a Edgara, zjistíme, že jejich individuální životní úrovně jsou z ekonomického hlediska na hony daleko zákonnému požadavku srovnatelné životní úrovně manželů (ve smyslu § 690 a 697 NOZ).

„Jako proti němu já si nemůžu dovolit nic.“ (Ester)

V případě, že by si Ester chtěla pořídit něco pro svou vlastní osobní potřebu (oblečení, obuv, vybava pro potenciální koničky), musela by o peníze požádat Edgara, který je hlavním arbitrem potřebnosti výdajů.

„Jo asi jako kdybych za ním přišla, že chci něco koupit, tak asi by to koupil no.“ (Ester)

Jelikož Esteřino zaměstnání, kam se brzy navrátí, jí vynáší mzdu o polovinu nižší než je Edgarova, Ester předpokládá, že rodina v příspěvkovém modelu setrvá. Ekonomická autonomie Ester v oblasti osobních výdajů má potenciál ke zlepšení pouze nárazově v případě, kdy v zaměstnání dostane odměny.

„No to počítám právě, že spíš pro sebe budu využívat, když budou nějaký odměny, když bude něco navíc k tomu platu, tak že za to si něco koupím.“

(Ester)

Zde vidíme jakýsi dvojitý metr v posuzování pohyblivých částí mzdy na její a Edgarově straně.

„On si třeba koupil ten kajak, že si to splatí z cestáku jo nebo že vlastně od rodičů dostal nějaký peníze na vánoce, tak že to dal. I když jsem teda namítala, že i ty cestáky jsou jakoby peníze pro rodinu.“ (Ester)

Tuto nekonzistenci lze vykládat tak, že zatímco Edgar si ze svých pohyblivých částí mzdy koupil věc osobní potřeby za 20 tisíc korun ve chvíli, kdy jeho přítelkyně neměla žádné peníze na osobní výdaje, Ester by své odměny vydávala na svoje osobní výdaje, aby se dostala, alespoň do zdánlivě srovnatelného postavení s Edgarem.

Kromě věcí osobní potřeby a sfér výdajů ženy na hrazení potřeb rodinné domácnosti, se kontrola muže nad financemi projevuje v mnoha dalších oblastech každodenního života páru. Jednou z takových oblastí je úroveň bydlení.

„No tak on vlastně hledal jako zase podle ceny, protože on šel jako, že pro začátek to stačí a taky jsme tam potom byli asi tři roky. Takovou jako bytovku vlastně, kde to bylo asi 2+1, ale bylo to předělaný na 3, jakože z předsíňky byla kuchyně a z kuchyně byl vlastně pokoj. A tam jsme teda platili nějaký tři tisíce a energie. (...) A ještě ono to bylo mimo město, že tam jsme museli jako dojíždět když už jsme něco chtěli, tak jsme museli dojíždět, včetně nákupů teda. No, jako ono to bylo sice autobusem dvacka, ale bylo to takový nepříjemný. Já sem ho (syna – pozn. autorky) měla často v šátku, on byl takovej plačtivej, takže a to bylo dítě v šátku, batoh na zádech a ted' si říkám ‚au, moje ramena,‘ tak jsem šla, že jo, nádraží někde za městem, spíš než ve městě, samozřejmě na jiný straně než to Tesco.“ (Dana)

Davidova zdánlivě racionální ekonomická rozvaha spočívající ve stěhování do levného nájemního bydlení však měla negativní dopady na rozpočet a životní styl jeho ženy Dany. Zatímco pro Davida, který byl do té doby odpovědný za financování jedné plné nádrže benzínu měsíčně, nebyl problém dojíždět z nového bydliště do města za prací na kole, jeho

žena musela začít platit benzin nebo si platit dojíždění autobusem. Namísto šetření rodinných financí tak David volbou nájemního bydlení v jiném městě zvýšil náklady své ženě.

Další problematickou oblastí je trávení společného volného času. Jelikož žádná z žen v příspěvkovém modelu nekontroluje více financí, než potřebuje na pokrytí svých sfér výdajů rodinné domácnosti (jídlo, domácnost, děti), v případě požadavků ohledně trávení společného času má poslední slovo muž.

„Jako jo. Ale pak taky třeba řekne, ‚no tak teďka už nemáme tolik peněz, tak když pojedeme někam, tak to zas bude pětistovka třeba za oběd, jo, a takhle, no tak budem doma.‘“ (Ester)

Edgar, který měsíčně hradí 20 tisíc korun za své sféry výdajů rodinné domácnosti (energie, pojistky a hypotéka, kterou hradí skrze Ester), se může rozhodnout, jak bude spravovat zbývajících 12 až 17 tisíc měsíčně. Ty vynakládá dle svého uvážení a zbytek uloží na spořicí účet.

„Většinou to co mu zbyde, tak pak rozdělí, on má zas na tom spořicím účtu různý obálky jako dovolená, lyže.“ (Ester)

Přestože produkty zakoupené z naspořených peněz ve výsledku užívá i Ester, a dalo by se tak říci, že se jedná o spoření rodinné, Ester nemá jakoukoliv možnost zasahovat do Edgarovy správy peněz, které mu každý měsíc zbydou po uhrazení jeho nákladů rodinné domácnosti. Jinak řečeno, Ester nemůže jinak než prosbami a žádostmi ovlivnit, zda budou peníze investovány do rodinného výletu nebo nových lyží. V podobné situaci se nachází i Dana.

„No tak dovolenou to vůbec. Oni (Davidova rodina – pozn. autorky) nejezdili, on taky nejezdí. To právě loni, mám kamarádku, která je v Řecku, vždycky tam půl roku pracuje a měla tam jedno léto opravdu velké dům k dispozici, jinak mají apartmán na nějakém ostrově. Takže říkala: ‚Přijedte!‘, takže mě to stálo jenom letenky. A takhle jsem teda kus poslala a vlastně klukům zaplatili letenky babička s dědou, že jim to jako dají. (...) Že jim to dají jako k svátku a k narozeninám, že to tam měli kolem (v daném ročním období – pozn. autorky).“ (Dana)

Jelikož Dany manžel David považuje výdaje na dovolenou za neopodstatněné, musela Dana nalézt alternativní zdroje příjmu, aby tyto výdaje pokryla. Přestože teoreticky (Stock, Díaz, Hällerod, 2007: 145) jsou peníze od rodičů též personalizované a nesou s sebou jisté závazky, Dana přijímání peněz od rodičů takto nevnímá. Závislost na rodičích je cena, kterou je ochotna zaplatit za nezávislost na manželovi, který kromě dovolené považuje za zbytečné i hrazení soukromé školky (cca 4 tisíce za obě dvě děti dohromady).

„No, říkala jsem, že prostě nemám na to školkovný tady z toho (ze svých příjmů – pozn. autorky). Takže proto mu to říkali i ve školce. (...) Tak mu to ty paní ve školce řekly, jako, a první reakce byla: ‚No, to má platit Dana.‘ ‚No, ale tak tady to placený není, platila ty obědy, ale tohle nějak nevidím zaplacený.‘ Tak byl jako hrozně naštvanej, ale vlastně to měl. Měl to jako na hromadě.“ (Dana)

Na příkladu Dany vidíme, že i v případě, kdy ve vztahu výjimečně dojde k explicitnímu vyjednávání o výdajích, v důsledku mocenské nerovnováhy ve vztahu nemusí dojít ke shodě v tom smyslu, že by žena měla dost prostředků na pokrytí svých sfér výdajů. Dana tak použila strategii oslovení autority v podobě svých kolegyň ze školky, kde pracuje, aby Davida upozornily na nezaplacené školkovné. Jelikož Dana s Davidem měli od začátku vztahu rozdělené sféry výdajů a tudíž i odpovědnosti (David spravuje bydlení, Dana domácnost, jídlo a děti), a nebyli tak zvyklí řešit výdaje toho druhého, nyní, s nárůstem Daniných výdajů, vznikají situace, kdy Dana považuje některá rozhodnutí z jejích sfér odpovědnosti za konsenzuální, zatímco David nikoliv.

„No on (starší syn – pozn. autorky) jak byl nedonošenej, tak jsme řešili to očkování, takže to měl posunutý a pak měl jen nějaký zkrácený, protože mu to prostě nedělalo dobře. (...) Takže jsme to pak nedoočkovali a to už jsem jako úplně odmítla, že fakt... Takže on do státní nešel kvůli tomu, ale tohle to jsme se rozhodli jako opravdu společně. (...) Ale pak ve chvíli kdy jsou tam ty, kdy se to musí platit, tak: ‚To ses rozhodla ty, že je tam dáš.‘“ (Dana)

Kromě toho, že děti Davida a Dany nemohly být přijaty do veřejné školky pro nesplnění požadavku očkování, chtěla Dana, aby děti chodily do školky, kterou ona sama založila a nyní v ní pracuje.

„Taky už mi říkal: ‚No, nemusíš platit nějaký školný‘ (děti by teoreticky mohly chodit do státní školky – pozn. autorky). ‚No jako nemusím, ale nechala jsem na tom pár let života, takže to já chci.‘“ (Dana)

Hlavním projevem kontroly financí ze strany muže je tak jeho pravomoc interpretovat, co je a není „potřebné“.

„Že to slovo ‚potřebujeme‘ je takový... Já ho vnímám jinde, než on. (...) (V)ětšinou je to tak jako: ‚Tak prostě máme vysoký nároky, moc toho chceme.‘“ (Dana)

Jako nepotřebnou tak vyhodnotil Edgar psychiatrickou léčbu depresí své ženy, které propukly v souvislosti s její izolací na mateřské dovolené, a kterou sama nezvládala hradit.

„Když to se nedá jakoby srovnávat, že jo, chození do práce je tvrdý, být doma s dítětem je taky občas.“ (autorka)

„No já jsem taky skončila na psychiatrii, že jo, takže jsem měla nějaký prášky. Já nevím, asi to něk člověka semlelo, jak je tady pořád sám. Jsem se něk uzavřela do sebe.“ (Ester)

„A co vám pomohlo?“ (autorka)

„Moje antidepressiva. Já jsem nejdřív chodila jakoby na terapii nebo jsem chtěla, ale ona sama ta doktorka mi říkala, že mi to nepomůže, že si myslí, že potřebuju přímo ty prášky a zadruhé to bylo taky drahý, protože jsem týdně platila 800. Takže to máte půl mateřský a to jsem vydržela asi dva měsíce a pak mě to... A myslím, že od té doby to mi taky udělalo docela ránu do toho rozpočtu no.“ (Ester)

„A o tom jste neuvažovali, že by to třeba pomáhal hradit on?“ (autorka)

„On s tím hlavně jako moc nesouhlasil. (...) On si nemyslel, že něco takovýho potřebuju jo. On si všimnul, že je něco jako špatně, ale vlastně vůbec nemá jako pocit, že (...) Tím mě jako docela naštvál, ale zase už chápu, že co jsem se o tom bavila i s někým lidma, co třeba nikdy neměli nějaký psychický problémy, tak spousta lidí to vůbec nechápe. (...) Jo tak jako kdyby, máme i

nějakou rezervu prostě kdyby něco se stalo, ale tak radši to dáme třeba na tu hypotéku.“ (Ester)

Zatímco v případě Edgara lze poměrně jednoznačně říci, že jeho životní úroveň je díky věcem osobní potřeby, které si ze své vysoké mzdy kupuje, oproti životní úrovni Ester vyšší, u Dany a Davida je situace komplikovanější. David sice kontroluje na svém účtu více peněz než Dana, nicméně zdráhá se je jakýmkoliv způsobem použít a žije velmi asketicky. V souvislosti s tím je potřeba podotknout, že v právu nepanuje konsenzus o tom, jak srovnatelnou životní úroveň manželů měřit (kromě termínu *hmotná a kulturní úroveň* z § 697 odst. 1 NOZ). Nicméně samotný fakt, že jak v případě Ester, tak v případě Dany jejich manželé kontrolují na svém účtu všechny rodinné finanční prostředky (SJM), činí jejich hmotnou životní úroveň vyšší než je životní úroveň jejich manželek. Jak v případě Ester, tak Dany je zřejmé, že vyrovnávání jejich životní úrovně životní úrovni jejich manželů závisí do značné míry na manželově libovůli.

Na příkladech v této podkapitole vidíme, v kolika oblastech se projevuje mocenské postavení osoby kontrolující většinu rodinných financí. Od povinných výdajů na společné potřeby manželů jakými je jídlo, či bydlení, přes dovolené, výdaje za předškolní péči, či dokonce péče o psychické zdraví. Jaké strategie ženy volí, aby se s touto mocenskou nerovnováhou ve vztahu vyrovnaly, je předmětem další podkapitoly.

2.2.6.2 Důsledky kontroly

Ve svém výzkumu jsem identifikovala dvě strategie, jak se ženy žijící v systému příspěvkového hospodaření vyrovnávají se svou pozicí odvozené závislosti na manželovi. První je racionalizace statusu quo, druhá pak snaha o emancipaci.

Jelikož stav odvozené závislosti spočívající v ekonomické závislosti ženy na muži odpovídá stále ještě konvenčnímu modelu rodiny, způsobů, jakými tento model racionalizovat, se nabízí mnoho. Kupříkladu Ester v rámci této strategie pomyslně přejímá roli marnotratné ženy, která se pod vedením racionálního hospodáře uskromní, aby si společně mohli dopřát luxusu dovolené.

„Jako (váhá), no jako když mu řeknu, že fakt jako potřebuju, tak mi dá ty peníze, jako ne že takhle, ale já zase pak... Pravda je, že když jsme se bavili

*o tom, že švagr, teda jeho bratr s manželkou, tak maj společný účet a věčně nemají nic, protože švagrová si, já na to ani nejsem, ale ona vlastně furt někdy nový botičky, no a my pak třeba letíme do Řecka a oni jsou doma, že jo. (...)
Protože oni prostě neušetří nic, zas tímhle stylem se aspoň něco ušetří.“ (Ester)*

Paradoxní je, že navzdory tomu, že Ester si sama uvědomuje, že žije velmi skromným životem a nemá vysoké nároky, srovnává své chování s chováním své švagrové, a to pouze na základě genderu. Obdobně paradoxně se Edgar prezentuje jako odpovědný hospodář, navzdory tomu, že ve srovnání se svou ženou vydává mnoho peněz na věci osobní potřeby. Svou odpovědnost prezentuje pomocí účetnictví ve formě tabulky, kterou dává Ester každý měsíc na lednici.

*„Jo, on píše úplně přesný, vám to můžu ukázat, je to plně přesné účetnictví. (...)
No asi z nějakých, asi z toho, že jsem za ním třeba přišla, že nemám na jídlo a on mi tvrdil, že taky nemá peníze, a pak mi to začal takhle úplně do koruny vypisovat.“ (Ester)*

Cecílie neakcentuje tolik Cyrilovu schopnost hospodařit, jako jeho velkorysost. Absenci její ekonomické autonomie tak vykupují romantické činy jejího muže.

*„Vlastně to (fakt, že Cyril kontroluje většinu rodinných financí – pozn. autorky) asi neřeším, protože (váhá) já ti nevím, jakou ti na to říct odpověď, někde ty peníze být musí a já zase vím, že mi manžel nic neodpírá. Jo, že jsou třeba chlapi, a ty ženy jim doma musej dávat účetnictví jo, a já třeba přijdu domu a mám nové boty a on řekne, jé ty máš nové boty, to jsem ráda, že sis koupila boty, který se ti líbí. Jako nikdy mi neřekne: ‚Co zase nové boty?‘ (...)
A on třeba když mi kupuje dárky, tak kupuje jakoby velmi velkorysý dárky. Prostě si řekne, ‚co by jí udělalo radost, tak jí to koupím.‘ Ale jako nekupuje mi Porsche nebo nějaký takovýhle věci, ale jako třeba když mi koupí šperk, tak koupí třeba jako drahý šperk. Jako mnoho chlapů by tohle nedalo, co on mně dá za nové věci.“ (Cecílie)*

Jelikož Cecílie již nastoupila do zaměstnání na částečný úvazek a dceřino hlídání je nyní finančně zajištěno veřejnou školkou, mohla manžela požádat o ukončení zasílání příspěvku. Zároveň má nyní Cecílie peníze i pro své osobní potřeby, za které si může

koupit kupř. výše zmíněné boty. Přes svou nabytou částečnou ekonomickou autonomii, alespoň v oblasti osobních výdajů, si je vědoma své závislosti v ostatních oblastech výdajů. Tu si racionalizuje („*Někde ty peníze být musí.*“) a snaží se najít na nastalé situaci pozitiva.

„Viš co, to je strašně zvláštní, já jsem k těm penězům zaujala úplně nový vztah. Já jsem třeba, když jsem pracovala a vydělávala ty relativně dobré peníze, tak jsem třeba moc neutrácela. Takhle, ne neutrácela, ale prostě jsem říkala: ‚Hmm, tak tohle ještě počká a tak.‘ A teď vlastně když ty peníze nemám, tak vidím, že když jsem je měla, a teď je nemám a stejně nevydělávám (vydělává polovinu oproti své původní mzdě – pozn. autorky), tak jako plno věcí už nepřemýšlím tak úzkoprse. Řeknu si: ‚Tak fajn, to si koupím, no a.‘ Peníze se někde najdou. (...) Ale já vim, že má na tom účtě tolik, že já vim, že bychom půl roku přežili, než on si najde novou práci, tak se necítím tak úzkostlivě. (...) Jako kdybych měla nějakýho chlapa, kterej bude nezaměstnanej nebo kterej má dvacku třeba, tak bych si ty nové boty rozmyslela a nekoupila bych si je prostě.“ (Cecílie)

Druhou identifikovanou strategií je snaha o emancipaci motivovaná pocitem nedůstojnosti v důsledku pobírání příspěvku.

„Ale tak ňák prostě přišel na to, že 7 tisíc a mě ta hrdost nedovolí, nepustí mě říct si o víc. Tak jsem řekla dobrý, i když mi pošleš míň, mně je to jedno.“
(Anna)

Annina hrdost tak převažuje nad její potřebou stejné životní úrovně, jakou měla dříve a jakou má její manžel. Stejný fenomén se ukazuje i ve švédském výzkumu Stocks, Díaz, Halleröd (2007), který ukazuje, že pro mnoho žen je nezávislost na partnerovi důležitější než rovnost a raději tak nepřijmou personalizované peníze od partnera, než aby na něm byly závislé. To je paradoxní vzhledem k tomu, nerovná distribuce peněz v rámci domácnosti je považována za symbol podřízenosti žen mužům. Z pohledu žen ovšem fakt, že mají méně peněz než manžel, nemusí v některých případech znamenat projev genderové nerovnosti, ale cenu, kterou jsou ženy ochotny zaplatit za emancipaci od manžela, tedy za genderovou rovnost. I tak je samozřejmě fakt, že ženy, které chtějí dosáhnout genderové rovnosti, musejí za svou rovnost zaplatit nižší životní úroveň, projevem genderové nerovnosti (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 146).

„Tak třeba předtím, jsem byla zvyklá zajet si za kamarádkama, tak teďka tím, že jsou 60 kilometrů daleko, tak si to nedovolím. Auto mám k dispozici, ale prostě nebudu utrácet ten benzín, kterej natankoval on, abych si šla pokecat. Prostě zůstanu doma a půjdu se radši projít kolem dokolečka.“ (Anna)

Beáta též upřednostňuje dočasný pokles životní úrovně v souvislosti s čerpáním rodičovského příspěvku za cenu udržení vlastní důstojnosti.

„Já to mám tak, že když jdu, když bych si šla koupit právě takhle boty nebo něco takovýho, tak bych si to jako kupovala za svý, no. Že prostě jsem si teď představila že, já nevím, bych byla prostě hrozně otrávená, kdybych jako ho jako o něco poprosila a on pak byl jako otrávenej že mi to jako musí koupit a pak by mně předhazoval jako ‚A fakt to potřebuješ?‘ a tohle, víš, že jako... Já to úplně nesnáším, no.“ (Beáta)

Beátina výpověď potvrzuje tezi o existenci tzv. *personalizovaných peněz* (peníze od partnera), jakožto kategorie *speciálních peněz*, které s sebou, na rozdíl od mzdy nebo peněz ze sociálního systému, přinášejí jistý závazek a závislost (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 144). Navzdory Beátině důrazu na vlastní důstojnost nastávají momenty, kdy musí za Bedřichem přijít s žádostí o peníze. To se děje přibližně jednou za tři měsíce.

„No, tak pro mě je to svým způsobem takový jako lehce ponižující, nebo lehce, pro mě je to prostě ponižující jako říct mu jako: ‚Hele, já jsem tenhle měsíc prostě vůbec nevyšla s penězma,‘ protože já to беру jako takovou, svým způsobem takovou, jak to říct, jako svůj takovej jako neúspěch, že jako si nedokážu pohlídat kolik mám a kolik nemám peněz a že nedokážu vyjít na ten měsíc že jo z toho, co mám.“ (Beáta)

Přestože Bedřich označuje rodinné finance za společné, v praxi jejich domácnost fungovala nejdříve v systému *odděleného hospodaření* a nyní v *hospodaření příspěvkovém*. Fakt, že jejich finance nejsou společné, dokazuje i fakt, že ad hoc příspěvky nejsou z jeho strany darem, nýbrž půjčkou.

„Že jako jo, někdy se jako stane, že mi jako nevystačí peníze... Ale je to spíš jako takový, že jako mu řeknu: ‚Hele prostě potřebuju peníze,‘ ale prostě si je

v uvozovkách jako půjčuju, že jako další měsíc mu je prostě nějak vrátím a tak.“ (Beáta)

Ženy, které pociťují negativně ekonomickou závislost na manželovi, tak usilují o ekonomickou soběstačnost.

„A jak myslíte, že to jako bude do budoucna, když budou nějaký školy v přírodě a tak?“ (autorka)

„To nevím, doufám, že zvýším svoje příjmy (smích). (...) Myslím si, že mě to vede k tomu se osamostatňovat a nespolehat se na něj. Já jsem vždycky měla to, že nás naši podporovali, takže takový to, že by mi nevyšlo na jídlo, to se mi nestalo. Tak teďka, že se už nebudu spolíhat. Že je potřeba mít dostatek toho, co potřebuju.“ (Dana)

Zároveň však Dana systém odděleného hospodaření nepovažuje za optimální a vnímá, že narušuje kvalitu jejich manželského vztahu.

„No, tak já v tom (nedodělané kuchyni – pozn. autorky) vařím už dva a půl roku. Tak ještě zvýším příjem a najdu si nějakýho hodinovýho manžela.“ (Dana)

„A myslíte, že to takhle vydržíte?“ (autorka)

„No, nevím. To je přesně to babiččino, jako manželovy maminky, že toho chlapa vlastně moc nepotřebuje, že je to vlastně takový další děcko. Tak jestli k tomu chci nějak sklouznout...“ (Dana)

Zatímco Dana se snaží emancipovat od manžela, Cecílie se snaží emancipovat od kapitalistického systému a patriarchálního genderového řádu, který neodměňuje její roli ženy-pečovatelky, ani ženy pracující ve feminizované profesi.

„Já nechci ze sebe dělat jako chudáka, jo. Já ráno vypravuju a odvádím dceru do školy, pak letím, abych byla v práci na osmou, což je strašnej stres, pak jsem v tý práci, tam musíš něco dělat pro toho zaměstnavatele, takže se soustředíš na toho zaměstnavatele, pak z tý práce musím zase rychle, musí mi vypadnout tužka z ruky, abych zase ji vyzvedla ve školce, takže já zase jakoby, jo třeba manžel řekne, já jsem jel domů, tak jsem se ještě stavil tam, jo. Já

řeknu, to já tohle nemám, já prostě, i kdybych z té tramvaje viděla: „Rozdáváme boty zadarmo,“ já nemůžu vystoupit, protože bych to nestihla už do té školky. Takže já jsem říkala, tak si to vem, já zaopatřím dceru, pak jdu do té práce, pak zaopatřím dceru, pak jsme doma a já se o ní starám jo. A v podstatě už se mě jakoby do té práce de facto pro mě něco jako, já nevím, jak to nazvat, jo ale, ano realizuješ a tak, ale na druhou stranu si říkáš, proč se tady dřu, když mě doma čeká druhá práce.“ (Cecílie)

Vědoma si druhé směny (Hochschild, Machung, 2003), kterou denně vykonává před a po svém zaměstnání péči o dceru a domácnost, Cecílie po šesti letech péče o dceru přemítá, jaký význam má snažit se kloubit práci v domácnosti se zaměstnáním, pokud za to není adekvátně odměňována. Jelikož není v její moci změnit trh práce, který neohodnocuje výkon péče z její strany, ani její profesi, snaží se alespoň o odměnění její péče ze strany manžela převzetím některé z jejích sfér výdajů.

„Už o tom teď uvažuji tak, že si říkám, když já se takhle křečuju, tak já už si prostě z těch svých mizernejch peněz, co vydělávám, nechci platit paní na hlídání. Už chci, aby ten náklad nesl někdo jiný. Asi jsem nějak ne, že dospěla, ale možná, že jsem se změnila, možná, že mi studium změnilo uvažování, já nevím. Ale už si prostě si říkám, já chci jít a utratit ty peníze pro sebe. Když to řeknu sobecky. Ale nevím, proč bych měla o tu péči o tu dceru, jenom proto, že já to nestíhám, hradit já, když můj manžel, to stejně taky nestíhá. Tak bychom se možná měli podělit, protože ani jeden to nestíháme a najdeme společné řešení. Ted' už o tom uvažuju spíš jako o společným řešení.“ (Cecílie)

Narátky v mém výzkumu se nacházejí ve složité životní situaci. V důsledku své zdánlivě racionální a přirozené volby převzít roli pečovatelky a věnovat se primárně reprodukční práci se dostaly do pozice odvozené závislosti na svém muži. Svou roli pečovatelky nevnímají úkorně, nejsou však spokojeny s absencí finančních prostředků, a to jak za výkon této role, tak pro svoje osobní potřeby. Řešení pak částečně nalézají v racionalizaci tohoto stavu, v rámci něhož prezentují svého manžela jako ve skutečnosti štědrého a

hospodárného (Hochschild, 2003)¹⁹ a zároveň doufají ve svou ekonomickou emancipaci a znovunabytí autonomie.

2.2.7 Symbolický význam svatby

V závěru své analýzy se vrátím k mýtům, které problematiku rodinných financí opřádají. Jedním z nich je význam manželství pro sdílení kontroly a správy rodinných financí. Český právní řád spojuje vznik společného jmění manželů se vstupem do manželství. V § 692 NOZ pak stanoví, že „*při společném vedení domácnosti se manželé mají na záležitostech rodiny dohodnout.*“ Jak bylo vysvětleno v první kapitole mé analýzy, k explicitnímu vyjednávání v rodinách prakticky nedochází. I proto v praxi vstup do manželství nemá pro nastavení modelu rodinného hospodaření žádnou roli.

„Jakože vnitřně je pro tebe manželství nebo vstup do manželství důležitý, to jako určitě, my jsme měli i církevní sňatek, ale když to řeknu z té hospodářské stránky tak to pro mě nebylo vůbec relevantní. Pro mě pořád zůstal ten oddělený účet, pro mě pořád zůstaly ten úzus toho placení, s tím, že jakože třeba nějaký ty větší věci do domácnosti platil i manžel sám, protože i víc vydělával, (...) Vlastně tím přetrval ten model, on vlastně neměl jakoby důvod se měnit ten model po tom vzniku manželství. Protože pro nás ten vznik manželství bylo něco jako, že to je, byť tomu dáváme velkou váhu, tak to pro nás bylo, jakože to nemění tady tyhle zaběhlý praktiky, jo. Jakože vlastně tím, že ode dneška jsem něčí manželka, tak se nezmění ten poměr, v tom přispívání na domácnost, jako, když to řeknu blbě jo. Jakoby pro nás to manželství, vlastně nehrálo v tomhle způsobu života roli.“ (Cecílie)

¹⁹ Socioložka Arlie Hochschild tento fenomén označuje za tzv. *ekonomiku vděku*. Ta se projevuje kladením odlišných nároků na muže a ženy v domácnosti. Nerovné požadavky na muže v oblasti péče vyplývají z jejich srovnávání s ostatními muži (resp. představou ženy o ostatních mužích), nikoliv ve srovnání s ní samou.

Zatímco Cecílie nepřikládá vstupu do manželství žádný ekonomický význam, Beáta jej zmiňuje.

„I když jako samozřejmě tam bylo i to ekonomický hledisko, že na mě může brát různý slevy.“ (Beáta)

Zároveň však jako primární význam svatby vidí její symbolický rozměr, tak jako tomu bylo u Cecílie.

„Ale prostě je to stvrzení, že jsme prostě fakt spolu a rodina.“ (Beáta)

Navzdory klesající sňatečnosti v české společnosti²⁰ jsem identifikovala silný symbolický význam svatby pro mé narátorky.

„No... Já myslím, že pro něj tam byla důležitá katolická výchova. A pro mě, já nevím, naši jsou taky spolu, jako, že už je to vlastně takový, že se nerozejdou. Vlastně, když jsem začala chodit s ním, tak jsem se předtím rozešla s někým a ještě jsem nevěděla, jestli jo nebo ne. Že jako jsem s tím neměla žádnéj problém, a když už jsme se vzali, tak jsem věděla, že už nebudou žádný rozchody.“ (Dana)

Redukce manželství na jeho symbolickou rovinu může být zároveň důvodem, proč do manželství nevstupovat.

„No asi jsme nějak jako nechtěli (smích), ani jsme nad tím neuvažovali. Spíš si myslím, že kdybychom se měli vzít, tak jsme to měli udělat už ze začátku a ne teďka po deseti letech. (...) Že už ten vztah není zas takovej, jako nejsme tak zamilovaní do sebe, abychom se museli brát.“ (Ester)

²⁰ Zatímco v roce 1991 bylo uzavřených 71 tisíc sňatků, v nultých letech se počet sňatků pohybuje okolo 52 tisíc ročně, od roku 2011 kolem 45 tisíc (ČSÚ, 2008: 11). V roce 2016 bylo uzavřeno necelých 51 tisíc sňatků (ČSÚ, 2016: 16). Podíl ženatých/vdaných osob ve společnosti se od roku 1991 snížil ze 65 % mužů a 60 % žen, a 57, resp. 53 % v roce 2001 na 50, resp. 57 % v roce 2011 (ČSÚ, 2011: tabulka 3-4).

Anna sice na rozdíl od Ester do manželství vstoupila, jeho symbolický význam však nereflektuje pozitivně.

„A co se teda změnilo?“ (autorka)

„(váhá) Ten přístup. Celkově takový to chování. Je si mnou jistější, že ví, že neodejdu. Prostě už jsem okroužkována. Takže je to takový, že se nedá vyloženě říct, v čem proběhla ta změna, ale cejtíš to. Jakoby má takovou jistotu, že ho nenechám, a že i kdybych chtěla odejít, tak mě to bude trvat strašně dlouho a bude mě to stát hodně sil. A ví, že si to dvakrát rozmyslim.“ (Anna)

Z výpovědí narátorek o významu svatby pro jejich vztah a rodinné hospodaření se jeví, že svatba je chápána jako projev lásky a vzájemné oddanosti před učiněním dalších životních kroků, typicky plánováním společných dětí. V ekonomické rovině nehraje vstup do manželství pro narátorky roli.

2.2.8 Závěr analýzy - příspěvkový model v kostce

V rámci této analýzy jsem se pokoušela zjistit, jakými mechanismy vzniká a je udržován systém příspěvkového hospodaření (Pahl, 1983) a jak je racionalizován. Navzdory tomu, že příběhy narátorek se v mnohém lišily, poskytly mi poměrně jasné schéma fungování tohoto způsobu alokace financí v jejich domácnosti.

U vzniku příspěvkového hospodaření v dané domácnosti stojí odchod ženy z trhu práce. K tomuto kroku všechny ženy přistoupily v souvislosti s nástupem na mateřskou dovolenou. V důsledku čerpání peněžité pomoci v mateřství a hlavně rodičovského příspěvku jim jejich příjmy klesly natolik, že nebyly schopny dále fungovat v dosavadním systému odděleného hospodaření. S narozením potomka ženy převzaly náklady na něj, na jejich další výdaj rodinné domácnosti spočívající v obstarání jídla a domácnosti jim pak byl zasílán příspěvek ze strany manžela. Příspěvkový model má tak dva stěžejní atributy. Prvním z nich je rozdělení sfér výdajů mezi partnery po genderové linii, druhým pak nerovné rozdělení kontroly peněz a s tím související nestejná hmotná životní úroveň.

Za stěžejní považuji potvrzení teze Stock, Díaz a Halleröd (2007) o absenci vyjednávání o nastoleném modelu, ale i o dalších významných záležitostech, jakým se ukázalo být třeba stěhování nebo nástup na rodičovskou dovolenou. Ženy tak činí rozhodnutí, která označují

za „logická“ či „racionální“, čímž implikují, že v situaci, ve které se nacházely, se jednalo o zjevné východisko. Hlavními determinanty jednotlivých rozhodnutí pak byla individuální ekonomická situace partnerů a jejich gender, který ovlivňoval rozdělení sfér výdajů mezi manžely a jejich příjmovou úroveň, v důsledku systémového podhodnocení reprodukční práce ve společnosti.

Gender a genderové vztahy ve společnosti též ovlivňují odlišné vnímání různých druhů příjmů a výdajů. Narátorky ve svých výpovědích striktně odlišují své vnímání personalizovaných peněz (příspěvek od manžela) a nepersonalizovaných peněz v podobě mzdy nebo rodičovského příspěvku (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 144). Naopak z výpovědí narátorek vyplývá, že jejich manželé odlišně vnímají roli svého příjmu, jakožto příjmu živitele a příjmu jejich ženy, který považují z pohledu rodinného rozpočtu za nevýznamný (přestože může být ve výši až třetiny manželovy mzdy).

Se snížením či zánikem ekonomické autonomie žen v souvislosti s odchodem z trhu práce se pojí dva druhy strategií – racionalizace a snaha o emancipaci. Ženy v první řadě hledají způsoby takového nazírání své situace, v rámci něhož si dokáží obhájit svou znevýhodněnou pozici. Činí tak skrze identifikaci systémového podhodnocení práce žen, v jehož světle se jejich individuální situace jeví jako přirozená. Zároveň hledají cesty, jak legitimizovat vyšší příjmy svých partnerů, a to skrze vyzdvihování jejich pozitivních povahových rysů a schopností. Vedle snahy o racionalizaci své situace se ženy v dlouhodobém horizontu pokoušejí o větší emancipaci, která jim umožní kontrolovat větší sumu peněz a nebýt závislá na svém muži. Typicky tak chtějí činit skrze větší zapojení do produktivní práce, popřípadě skrze přesun sfér výdajů na manžela, čímž se ženám uvolní větší část jejich příjmů pro jejich osobní výdaje.

2.3 Diskuze

Ze závěrů mé analýzy je zřejmé, že řešení ekonomické autonomie žen nelze hledat pouze uvnitř jejich partnerských vztahů. Naopak se ukazuje, že většina příčin ekonomicky marginalizované pozice žen v konkrétním partnerství je pouze odrazem jejich postavení ve společnosti jako celku. Zdánlivě soukromá otázka modelu alokace peněz v daném partnerství je tak zcela zjevně otázkou veřejnou, společenskou, systémovou. Osobní je politické.

Řešení ekonomické marginalizace žen je zpravidla vnímáno skrze jejich vstup a integraci na trhu práce. V souvislosti s tím se hovoří o tzv. *maskulinizaci životních cyklů* žen (Esping-Andersen, 2009: 20). Toto označení vychází z binárního vnímání světa spočívajícím ve sféře veřejné a sféře soukromé, přičemž první z nich je doménou mužů, druhá žen. Za maskulinní jsou pak v duchu konstruktivismu považovány aktivity na trhu práce, ve společnosti, v politice. Neznamena to, že dané aktivity vykonávají výhradně muži, ale že se jedná o typickou biografii mužského života. Zároveň je těmto aktivitám přikládán větší symbolický i ekonomický význam.

V rámci procesu maskulinizace ženských životních cyklů stoupá vzdělanost žen a jejich zapojení do produktivní práce. Na příkladu narátorek v mém výzkumu vidíme, že vysokoškolské vzdělání u žen není výjimkou, a to i v případě, že jejich partner má vzdělání pouze středoškolské.²¹ S procesem maskulinizace je asociována stoupající ekonomická autonomie žen, které se v procesu maskulinizace vymaňují z tradičního postavení žen jako „těch druhých“ (Beauvoir, 1967: 11) a závislých. Tato úměra se v mém výzkumu potvrzuje pouze částečně. Na jednu stranu ani vzdělání, ani výkon produktivní práce nepřinesl ženám v mém výzkumu vyrovnané ekonomické postavení s jejich partnery, kteří, tak jak je to ve společnosti stále obvyklé (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 66, 67), vydělávali více než ony. Na druhou stranu jim přinesla alespoň nějakou míru ekonomické autonomie oproti pozdějšímu stavu, kdy se věnovaly pouze reprodukční práci a jejich příjmy tak nedosahovaly výdajů, které si s sebou nesly z předchozího dvoupříjmového modelu rodiny.

Byť lze v symbolické rovině proces maskulinizace hodnotit pozitivně, neboť dává ženám prostor pro emancipaci skrze finanční výdělek, není možné interpretovat rostoucí zapojení žen na trhu práce pouze pozitivně. Samotná zaměstnanost žen nemusí v důsledku horizontální a vertikální segregace trhu práce vést ke stejné mzdě, jakou v průměru vydělávají muži, natož k zisku stejné míry společenské prestiže (Michalitsch, 2010: 16). Ženy věnující se produktivní práci naopak čelí výzvě, jak jako žena dostát ideálu femininity a skloubit produktivní a reprodukční práci. V důsledku toho vzniká ženám po skončení jejich každodenní produktivní práce ještě tzv. *druhá směna* (Hochschild, Machung, 2003) spočívající v práci reprodukční. Ženy zároveň čelí tzv. *pokutě za*

²¹ Ženy v roce 2014 tvořily 48,2 % osob s vysokoškolským vzděláním. Nicméně mezi absolventkami ve věku 25 – 34 let je již více žen než mužů (ČSÚ, 2014: 20).

mateřství (Esping-Andersen, 2009: 83), což je ekonomický dopad na jejich mzdu v důsledku odchodu na mateřskou, resp. rodičovskou dovolenou.

Řešení dopadů reprodukční práce na potenciál žen v produktivní práci vidí mnozí teoretici v procesu tzv. *feminizace mužského životního cyklu* (Esping-Andersen, 2009: 99; Gerbery, 2010: 72), tedy ve větším zapojení mužů do reprodukční práce. Kupř. Okin (1989: 171) tvrdí, že „*jakékoliv spravedlivé řešení problému marginalizace žen a dětí musí podporovat a zajišťovat rovné rozdělení placené a neplacené práce, produktivní a reprodukční práce, mezi muže a ženy.*“ V ideálním případě by dle jejího názoru měla zcela zaniknout hranice mezi „ženskými“ a „mužskými“ pracemi. V současné době lze spatřovat drobné posuny v tomto směru, byť v omezenější míře, než jak postupuje proces maskulinizace ženských životních cyklů, který probíhá po delší dobu. Zavedení tzv. *otcovské dovolené* (otcovské poporodní péče), jakožto týdenní obdoby mateřské dovolené v souvislosti s narozením dítěte, lze považovat za krok směrem k většímu zapojení mužů do reprodukční práce. Navzdory tomu, že období jednoho týdne považují za nepřiměřeně krátké (kupř. s ohledem na délku šestinedělí), z ekonomického hlediska se často může jednat o maximální možnou dobu, kterou si může rodina reálně dovolit. Pakliže výše dávky při otcovské poporodní péči dosahuje, stejně jako u peněžité podpory v mateřství, maximálně 70 % mzdy, může to pro rodinu znamenat významný pokles příjmů.

Fakt, že stát v rámci sociálního zabezpečení neodměňuje reprodukční práci rovnocenně s prací produktivní, demonstruje, proč výše nastíněná řešení nejsou dle mého názoru dostatečná (nejen) pro ekonomické zrovnoprávnění mužů a žen. Proces maskulinizace ženských životních cyklů a feminizace životních cyklů mužů je v důsledku hierarchického chápání produkce a reprodukce vnímán jako cesta k emancipaci žen, zatímco u mužů se jedná o jistou formu stagnace (nebo dokonce degradace). Přestože můžeme z feministických pozic s touto hierarchizací nesouhlasit, ve společnosti, kde jsou peníze zdrojem moci, a příjmy a majetek jsou hlavním prostředkem vyjádření moci (Pahl, 1983: 238), je hlavním determinantem pozice v této hierarchii ekonomické hledisko. Analogicky k tomu tvrdím, že dokud nebude reprodukční práce hodnocena stejně jako práce produktivní, nebude dosaženo zrovnoprávnění žen a mužů. Výsledky svého výzkumu v tomto ohledu hodnotím pozitivně v tom smyslu, že narátorky nechápou svou pečovatelskou roli jako něco podřadného (nepodléhají tak potřebě kompletní

maskulinizace své životní trajektorie), zároveň však zmiňují pocit nespravedlnosti v souvislosti s absencí mzdy za péči.

Jak dlouhodobě upozorňuje Fineman (2000), je reproduktivní práci třeba chápat jako odpovědnost celé společnosti, z níž poplynou konkrétní nároky osob, které péči vykonávají (Fineman, 2000: 16). Tak jako stát neváhá investovat do kolektivního zájmu spočívajícím v bezpečnosti prostřednictvím armády, mělo by být samozřejmé, že i péče bude ekonomicky a strukturálně zajišťována státem. Může se jednat o konvenčnější řešení zaměřená přímo na reproduktivní práci jako rodičovský příspěvek ve výši 100 % předchozí mzdy (nebo rovného rodičovského příspěvku např. ve výši průměrné či mediánové mzdy) nebo globálnější řešení spočívající ve zkracování pracovní doby a univerzálního základního příjmu (Weeks, 2011). Tímto způsobem lze „feminizovat“ trh práce, nikoliv životní dráhy mužů trhu navzdory.

Fakt, že péče je v současné době primární odpovědností rodiny, primárně pak žen v rodinách, je projevem existence tzv. *sexuální smlouvy* v naší společnosti (Pateman, 1988: ix). To znamená, že předpokladem fungování současné kapitalistické společnosti je neplacená reproduktivní práce žen, která je zároveň efektivně vylučuje z plnohodnotného zapojení do práce produktivní. Český stát sice v současné době nabízí peněžní podporu v určitých „*státem uznaných sociálních situacích*“ (jakými je kupř. rodičovství), zároveň nicméně deklaruje, že „*životní úroveň občanů a rodin musí vycházet především z pracovních příjmů*“. Nadto je stále deklarováno, že *rodina je z hlediska sociální politiky základní jednotkou státu a naplňují se v ní nejzákladnější vztahy solidarity a vzájemné sociální pomoci* (důvodová zpráva k zákonu č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře). To v důsledku znamená, že stát nedostatečně reflektuje mocenské vztahy v rámci rodiny a předpokládá altruismus ze strany ekonomicky silnějších členů rodiny.

Institut SJM je nástrojem, jak formálně, minimálně pro případ rozvodu, právně zajistit altruismus mezi partnery. Je zároveň zjevné, že s ohledem na nižší ekonomickou autonomii žen v reálném životě prakticky nefunguje. Fakt, že lidé zpravidla žijí v párech, by jim dle mého názoru neměl být přikládáno k tíži v tom smyslu, že ve stavu odvozené závislosti budou ženy v důsledku výkonu reproduktivní práce ekonomicky odkázány pouze na své rodiny. SJM lze vnímat jako jeden z posledních korektivů v případě, kdy je ekonomická autonomie osob ve vztahu vychýlena. Nemůže však zůstat jediným nástrojem

ekonomického zrovnoprávnění partnerů. Cílem feministické kritiky práva, potažmo přímo institutu SJM, by pak dle mého názoru měla být snaha o svět, ve kterém jsou lidé ekonomicky autonomní nehledě na pohlaví. V takovém světě pak lze realizovat myšlenky na dobrovolnou volbu partnerů mezi různými uspořádáními jejich rodiny, včetně jejich jmění, neboť pouze tak budou mít stejné vyjednávací podmínky a nebude hrozit systémový útlak ekonomicky slabší strany.

Závěr

Cílem této práce bylo přispět k narušení ekonomické marginalizace žen v rámci manželství. Prostřednictvím výzkumu *systému příspěvkového hospodaření* v rodinách pěti narátorek jsem zjistila, jak je tento model nastolován, udržován a racionalizován. Zároveň jsem poukázala na limity ochránářského potenciálu právního institutu společného jmění manželů a pokusila se otázku ekonomické autonomie žen v manželství zasadit do širšího společenského, politického a ekonomického kontextu.

Mým hlavním zjištěním ve vztahu ke vzniku, ale i udržování příspěvkového hospodaření je fakt, že se nejedná o modely explicitně vyjednané. V partnerstvích málokdy dochází k explicitnímu vyjednávání a rozhodnutí (Stocks, Díaz a Hällerod, 2007: 149), včetně těch zásadních, se často prostě stanou na základě kulturních, sociálních a hlavně ekonomických podmínek stojících vně vztahu daných partnerů. Jako klíčový determinant v rozhodování partnerů se jeví jejich ekonomické postavení na trhu práce. Z mého výzkumu vyplynulo, že ženy se apriori nebrání převzetí reprodukční práce ze strany manžela (kupř. skrze jeho odchod na rodičovskou dovolenou), ale v důsledku své nižší mzdy o této možnosti často ani neuvažují. Ekonomicky silnější partner, jehož příjmy ani výdaje se v souvislosti s rodičovstvím nemění, je tak nejvyšším arbitrem toho, kde bude rodina žít, za co bude vydávat peníze, jak bude tráven volný čas nebo jaké úrovně předškolní péče se dostane jejich potomkům. Co naopak roli v ekonomickém fungování vztahu nehraje, je vstup do manželství, které má pouze symbolický rozměr.

Hlavním mechanismem, pomocí něhož je příspěvkový model udržován, je kontrola většiny rodinných financí ze strany muže. To souvisí s nerovností v příjmech a výdajích manželů v důsledku specializace na produktivní (v případě muže) a reprodukční (v případě ženy) práci. Mechanismus fungování příspěvkového hospodaření lze nejlépe vysvětlit ve světle jeho výchozího systému, a to *systému odděleného hospodaření* (Pahl, 1983), který v dnešní době typické dvoupříjmovými rodinami (Fraser, 2016) považují za model převažující. V rámci něj každý z výdělečně činných manželů hradí část nákladů rodinné domácnosti. Navzdory nižší mzdě ženy jsou tak schopni pokrýt výdaje rodinné domácnosti, aniž by tento stav někdo vnímal významně nespravedlivě. To souvisí mj. s vnímáním příjmů žen jako příjmů sekundárních, které jsou primárně určeny pro osobní výdaje ženy.

S odchodem ženy z trhu práce se tato křehká rovnováha dvou nestejně vydělávajících partnerů může vychýlit nad snesitelnou míru. Žena pobírající rodičovský příspěvek již nemusí být schopna hradit své sféry výdajů, které nově narostly o výdaje na společného potomka. Ty jí byly připsány, tak jako výdaje předchozí, automaticky na základě její genderové role. Žena na rodičovské dovolené se tak dostává do situace, kdy její příjmy pramenící ze sociálního zabezpečení nemusí pokrýt její výdaje. Řešením jejích výdajových povinností může být přechod k *systému příspěvkového hospodaření* (Pahl, 1983). Příspěvek zajistí, že bude žena schopna spravovat své sféry výdajů na rodinnou domácnost. Odvrácenou stranou příspěvku je však jeho charakter *personalizovaných peněz* (Stocks, Díaz, Halleröd, 2007: 144), v důsledku čehož žena přichází o svou ekonomickou autonomii a stává se subjektem kontroly svého muže.

Z mého výzkumu tak vyplývá, že vnímání rodiny jako základní jednotky solidarity v rámci společnosti a předpokládaný altruismus v rámci ní je projevem přehlížení mocenských vztahů v rodině. Cesta k nastolení ekonomické autonomie žen v manželství i mimo něj nevede skrze dílčí kroky (jako je iluzorní garance sdílení příjmů skrze společné jmění manželů), ale systémovou změnou náhledu na význam a cenu reprodukční a produktivní práce v dnešní společnosti. Ta může mít z právního hlediska podobu komplexní reformy systému sociálního zabezpečení, které přestane být pouhým mechanismem symbolické kompenzace „státem uznaných sociálních situací,“ ale rovnocennou protiváhou trhu práce.

Literatura

1. Beauvoir, S. (1967). *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis.
2. Becker, G. (1974). A Theory of Marriage. In T. W. Schultz (ed.), *Economics of the Family: Marriage, Children and Human Capital* (s. 299-351). Chicago: University of Chicago Press.
3. Beranová, T. (2014). *Manželské majetkové právo* (nepublikovaná diplomová práce). Praha: PF UK. Dostupné z:
<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120151331/?lang=cs>.
4. Bičáková, A., & Kalíšková K. (2015). *Od mateřství k nezaměstnanosti: Postavení žen s malými dětmi na trhu práce*. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR.
5. Cain, P. A. (1990). Feminist Jurisprudence: Grounding the Theories. In K. T. Barlett, & R. Kennedy (eds.) (1991), *Feminist Legal Theory* (s. 263-280). Boulder: Westview Press.
6. Chaloupková, J. (2005). Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. *Sociologický časopis* 41(1), 57-77.
7. Chamallas, M. (2013). *Introduction to Feminist Legal Theory*. New York: Wolters Kluwer.
8. Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM), Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 2016. Názory veřejnosti na roli muže a ženy v rodině - únor 2016. Dostupné z:
https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a2029/f9/ov160315b.pdf.
9. Čermáková, M. (2000). Zaměstnanost, pracovní kompetence a perspektivy české pracující ženy. In H. Maříková (ed.), *Proměny současné české rodiny* (s. 83-99). Praha: SLON.
10. ČSÚ. (2008). II. Sňatečnost. Dostupné z:
<https://www.czso.cz/documents/10180/20554203/400709a2.pdf/f7e7bc43-19ec-4fb1-bb85-b2594077abdb?version=1.0>.
11. ČSÚ. (2011). *Demografická příručka – 2011*. Dostupné z:
<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2011-lmv6bp775h>.
12. ČSÚ. (2012). *Domácnost pod lupou: kdo má hlavní slovo?* Dostupné z:
<https://www.czso.cz/csu/czso/ci/domacnosti-pod-lupou-kdo-ma-hlavni-slovo-n-2o0rh5n58v>.

13. ČSÚ. (2014). *Úroveň vzdělání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu*. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536250/17023214.pdf/7545a15a-8565-458b-b4e3-e8bf43255b12?version=1.1>.
14. ČSÚ. (2016). *Vývoj obyvatelstva České republiky – 2016*. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-obyvatelstva-ceske-republiky-2016>.
15. ČSÚ. (2017). *Zaostřeno na ženy a muže – 2017*. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/5-socialni-zabezpeceni-acrx41hiq1>.
16. Dalton, C. (1993). Where We Stand: Observations on the Situation of Feminist Legal Thought. In K. Weisberg (ed.), *Feminist legal theory. Foundations* (s. 32-39). Philadelphia: Temple University Press.
17. Dvořák, J. (2011). *Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře*. Praha: Wolters Kluwer ČR.
18. England, P., & Nancy F. (2005). Gender and economic sociology. In N. J. Smelser & R. Swedberg (eds.), *The handbook of economic sociology (2nd ed.)* (s. 627-649). Princeton & New York: Princeton University Press & Russell Sage Foundation.
19. Esping-Andersen, G. (2009). *The Incomplete Revolution. Adapting to women's new roles*. Cambridge, Malden: Polity Press.
20. European Institute for Gender Equality. (2017). *Gender Equality Index 2017 - Measuring gender equality in the European Union 2005-2015*. Dostupné z: <http://eige.europa.eu/gender-equality-index>.
21. Feinberg, M. (2006). *Elusive equality : gender, citizenship, and the limits of democracy in Czechoslovakia, 1918-1950*. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.
22. Fineman, M. Albertson. (2000). Cracking the Foundational Myths: Independence, Autonomy and Self-Sufficiency. *The American University Journal of Gender, Social Policy & the Law* 8(1), 13-29.
23. Folbre, N. (1994). *Who pays for the kids? Gender and the structures of constraint*. London, New York: Routledge.
24. Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review* 100, 99-117.
25. Friedman, M. (2000). Feminism in ethics: conceptions of autonomy. In M. Fricker, & J. Hornsby (eds.), *The Cambridge Companion to Feminism in Philosophy* (s. 205-224). Cambridge, U.K.; New York: Cambridge University Press.

26. Gerbery, D. (2010). Starostlivosť o deti a trh práce. Súvislosti rodovo podmienenej komodifikácie pracovnej sily. In J. Cviková (ed.), *Rodová perspektiva v ekonómii. Aspekty mocenských vzťahov* (s. 47-71). Bratislava: ASPEKT.
27. Guba, E. G., & Lincoln Y. S. (1994). *Competing paradigms in qualitative research*. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln (eds.), *Handbook of qualitative research* (s. 105-116). London: SAGE Publications.
28. Hašková, H. (2014). Načasování a kombinování práce a péče o malé děti. In H. Hašková (ed.), *Vlastní cestou?: životní dráhy v pozdně moderní společnosti* (s. 183-207). Praha: Sociologický ústav AV ČR & Sociologické nakladatelství.
29. Havelková, H. (1995). Dimenze „gender“ ve vztahu soukromé a veřejné sféry. *Sociologický časopis* 31(1), 25-28.
30. Havelková, B. (2015). Tři stadia genderu v socialistickém právu. In H. Havelková, L. Oates-Indruchová, & B. Havelková, et. al., *Vyvlastněný hlas: Proměny genderové kultury české společnosti 1948-1989* (s. 45-82). Praha: SLON.
31. Hesse-Biber, S. N. (2007). The Practuce of Feminist In-depth Interviewing. In S. N. Hesse-Biber, & P. L. Leavy. *Feminist Research Practice* (s. 111-147). Thousand Oaks: Sage.
32. Hochschild, A., & Machung, A. (2003). *The Second Shift*. London: Penguin books.
33. Jechová, K. (2012). Postavení žen v Československu v období normalizace. In O. Tůma, & T. Vilímek (eds.), *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty* (s. 176 - 246). Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
34. Klein, Š. (2017). Zákonný majetkový režim z komparativního hlediska. *Ad Notam* 6(17), 3.
35. Knapp, V. (1995). *Teorie práva*. Praha: C. H. Beck.
36. Letherby, G. (2003). *Feminist research in theory and practice*. Philadelphia: Open University Press.
37. May, V. M. (2015). *Pursuing Intersectionality, Unsettling Dominant Imaginaries*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
38. MacKinnon, C. A. (1991). Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence. In K. T. Barlett, & R. Kennedy (eds.), *Feminist Legal Theory* (s. 181-200). Boulder: Westview Press, Inc.
39. Maříková, H., Křížková, A., & Vohlídalová, M. (2012). *Živitelé a živitelky. Reflexe (a) praxe*. Praha: SLON.

40. McCall, L. (2005). The Complexity of Intersectionality. *Signs* 30(3), 1771–1800.
41. Michalitsch, G. 2010. Trh a moc. Ekonomické (re)produkovanie rodovej nerovnosti. In J. Cviková (ed.), *Rodová perspektiva v ekonómii. Aspekty mocenských vzťahov* (s. 11-26). Bratislava: ASPEKT.
42. Možný, I. (1999). *Sociologie rodiny*. Praha: SLON.
43. Okin, S. Moller. (1989). *Justice, Gender and the Family*. New York: Basic Books.
44. Pahl, J. (1983). The allocation of money and the structuring of inequality within marriage. *Sociological Review* 31(2), 237-262.
45. Pahl, J. (1995). His money, her money: Recent research on financial organisation in marriage. *Journal Of Economic Psychology* 16(3), 361-376.
46. Pateman, C. (1988). *The Sexual Contract*. Cambridge (UK): Polity Press.
47. Právo. (2016) In Nejvyšší soud. *Soudce: Zrušme společné jmění manželů*.
Dostupné z:
http://www.nsoud.cz/judikaturans_new/ns_web.nsf/f069f297c2422c1bc12576ac0045940f/d81c35e3c9f64343c1257fd90022da85?OpenDocument.
48. Pytlíková, M. (2015). *Rozdíly ve výši výdělků ve vztahu k mateřství a dítěti v rodině*. Praha: Národohospodářský ústav AV ČR.
49. Ramazanoglu, C., & Holland, J. (2004). *Feminist methodology: challenges and choices*. London: SAGE.
50. Rouček, F., & Jaromír S. (1998). *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi (díl V.)*. Reprint původního vydání. Praha: CODEX Bohemia.
51. Stocks, J., Díaz Mertinez, C., & Halleröd, B. (2007). *Modern Couples Sharing Money, Sharing Life*. New York: Palgrave MacMillan.
52. Strauss, A., Corbin, J. M. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Los Angeles: SAGE.
53. Šešina, M. (2017). Společné jmění manželů, a co s ním? *Ad Notam* 4(5), 15-17.
54. Tichenor, V. (2005). Maintaining Men's Dominance: Negotiating Identity and Power When She Earns More. *Sex Roles* 53 (3/4), 191-205. Skrze H. Maříková, A. Křížková, & M. Vohlídalová. (2012). *Živitelé a živitelky. Reflexe (a) praxe*. Praha: SLON, s. 136.
55. Tišliar, P. (2011). Populačný vývoj a zamestnanosť z rodovej perspektívy. In G. Dudeková (ed.), *Na ceste k modernej žene : kapitoly z dejín rodových vzťahov*

na Slovensku (s. 343-364). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

56. Tröster, P. (2013). *Právo sociálneho zabezpečení. 6. podstatne přepracované a aktualizované vydání*. Praha: C. H. Beck.
57. Weeks, K. (2011). *The problem with work : feminism, Marxism, antiwork politics, and postwork imaginaries*. Durham: Duke University Press.
58. West, C., & Zimmerman, D. H. (2008). *Dělat gender*. Sociální studia. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 1/2008, 99-120.
59. Zachorowska-Mazurkiewicz, A. (2010). Starostlivosť a ekonomika – Koncept starostlivosti v ekonomickom myslení. In J. Cviková (ed.), *Rodová perspektiva v ekonómii. Aspekty mocenských vzťahov* (s. 31-43). Bratislava: ASPEKT.
60. Zelizer, V. (1989). The Social Meaning of Money: "Special Monies". *The American Journal of Sociology* 95(2), 342-377.
61. Zelizer, V. (1994). The Creation of Domestic Currencies. *The American Economic Review* 84(2), 138-142.

Legislativní dokumenty:

1. Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.
2. Zákon č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský („ABGB“).
3. Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.
4. Zákon č. 93/1963 Sb., o rodině.
5. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník („OZ“).
6. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník („NOZ“).
7. Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře.
8. Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.
9. Důvodová zpráva k zákonu č. 265/1949 Sb., cit. podle Šešina, M. (2017). Společné jmění manželů, a co s ním? *Ad Notam* 4(5), 15-17.

Judikatura:

1. Nález Ústavního soudu, sp. zn. IV. ÚS 2254/13 ze dne 24. 9. 2013.
2. Nález Ústavního soudu, sp. zn. II. ÚS 3371/10 ze dne 10. 3. 2011.

Přílohy

1. Text informovaného souhlasu

Informovaný souhlas s uskutečněním rozhovoru

Tento rozhovor je uskutečňován za účelem získání dat a informací pro kvalitativní výzkum k diplomové práci Zuzany Andreska. Výzkum probíhá v rámci magisterského studia na Fakultě humanitních studií Karlovy Univerzity v Praze. Tématem práce je společné jmění manželů/partnerů.

Vaše spolupráce na projektu je dobrovolná. Účast na projektu spočívá v nahrávaném rozhovoru, který potrvá zhruba přibližně 1 – 1,5 hodiny. Vaše identita zůstane v plné anonymitě (jméno bude změněno) a Vaše odpovědi jsou důvěrné, určené pouze pro potřeby tohoto výzkumného projektu. Na kteroukoliv otázku můžete odmítnout odpovědět a kdykoliv v průběhu rozhovoru můžete rozhovor ukončit. Ukončení rozhovoru a vystoupení z projektu pro Vás nebude mít žádné negativní důsledky.

V případě dotazů týkajících se tohoto projektu se můžete obrátit na jeho hlavní řešitelku, Zuzanu Andreska (zuzana.andreska@gmail.com). V případě otázek týkajících se Vašich práv jako narátorky v projektu se můžete obrátit na vedoucí této diplomové práce, Lubica Kobovou (Lubica.Kobova@fhs.cuni.cz).

Svým podpisem zde souhlasíte se svou účastí na tomto projektu. Jedna kopie tohoto formuláře náleží Vám.

Jméno narátorky:

Podpis:

Jméno řešitelky projektu:

Podpis:

2. Seznam otevřených tematických kódů

- 1) auto
- 2) budoucnost
- 3) bydlení
- 4) dojdou peníze
- 5) ex
- 6) kontrola peněz
- 7) management výdajů
- 8) manželství
- 9) mateřská "dovolená"
- 10) model
- 11) návrat do zaměstnání
- 12) oddělené účty
- 13) osobní potřeby ženy
- 14) osobní výdaje muže
- 15) osobní výdaje ženy
- 16) péče o dceru
- 17) péče o děti
- 18) péče o domácnost
- 19) peníze
- 20) peníze pro rodinu
- 21) podpora v nezaměstnanosti
- 22) povaha muže
- 23) příjmy ženy
- 24) příspěvek
- 25) rodina muže
- 26) rodina ženy
- 27) RP (rodičovský příspěvek)
- 28) řešení
- 29) seznámení
- 30) společné hobby
- 31) spoření
- 32) stěhování

- 33) svatba
- 34) školka
- 35) těžký nákup
- 36) účet
- 37) úspory
- 38) vaření
- 39) velké výdaje
- 40) větší výdaje
- 41) výdaje muže
- 42) výdaje ženy
- 43) vyjednávání
- 44) vývoj
- 45) vyžírka
- 46) vzdělání muže
- 47) vzdělání ženy
- 48) vztah
- 49) zaměstnání muže
- 50) zaměstnání ženy
- 51) životní úroveň

3. Vzorek kódovací knihy

Transkripce	Deskripce	Axiální	memo
Nejdřív se chci zeptat úplně obecně, jak to máte jako doma s penězma. Pak se řeba dostaneme do minulosti, ale spíš začni, začněte takhle.	Příjmy ženy	fenomén	
No tak v tuhle chvíli to máme tak, že já si vydělávám svoje peníze , nebo peníze, který mám používat na chod domácnosti a potřeby pro děti a manžel teda má plat, ze kterýho platí byt a energie. Takový ty stálý položky plus posílá ňáký to spoření .	Příjmy ženy	fenomén	svoje peníze = peníze na domácnost a děti
A jako co se týče těch sum a tak, tak běžte do detailů jak chcete, já budu ráda za ňáký třeba rámce, ale nepotřebuju slyšet konkrétní..	Příjmy ženy	fenomén	
Tak u manžela já přesně jako nevím, tam se to odvíjí.. No to je právě taky, že nevím. A myslím si, že má tak kolem 17 tisíc ten úplnej základ a já teď vlastně jak pracuju teda na lince bezpečí, to mám jenom o víkendech, tak to je vlastně taky od hodin, který odsloužim, tak to je tak třeba kolem 5, 6 tisíc. Ale jako jedu sem a pak jsem vlastně tam založila jako lesní školku	Příjmy ženy	fenomén	
super	Příjmy ženy		
protože já jsem tady pracovala ve waldorfský školce a lesní školce, ale je to projekt, kterej se rozjíždí na Vysočině, takže spíš jsme rádi, že do toho ještě nevrážíme svoje peníze.	Zaměstnání ženy	kontext	